Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
Факультет менеджменту та маркетингу

ОХРІМЕНКО О.О.

МІЖНАРОДНІ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ:

Конспект лекцій

Київ 2023

Рецензент	*Дергалюк, Б.В.*, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки і підприємництва, КПІ ім. Ігоря Сікорського
Відповідальний редактор	*Войтко, С.В.,* доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки, КПІ ім. Ігоря Сікорського

Гриф надано Методичною радою КПІ ім. Ігоря Сікорського

(протокол № 8 від 02.06.2023 р.)
за поданням Вченої ради факультету (протокол № 10 від 24.04.2023 р.)

Електронне мережне навчальне видання

Охріменко Оксана Онуфріївна, докт. екон. наук, професор

МІЖНАРОДНІ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Міжнародні стратегії економічного розвитку [Електронний ресурс]: конспект лекцій для студ. спеціальності 051 «Економіка» */ О. О. Охріменко;*

КПІ ім. Ігоря Сікорського. – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. – 149 с.

У навчальному посібнику викладено теоретичний матеріал у розрізі тем, передбачених навчальною програмою дисципліни «Міжнародні стратегії економічного розвитку» та присвячених основним складовим та результативності стратегій розвитку різних груп країн з огляду на фактори та потенціал розвитку. До кожної теми запропоновано питання для самоконтролю, що дозволяє розглянути проблемні питання під різним кутом зору. Призначений для студентів магістерської підготовки спеціальності 051 «Економіка». Буде також корисним для студентів економічних спеціальностей, фахівців підприємств та організацій різних форм власності.

© Охріменко О.О.

© КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023

ЗМІСТ

	Вступ	4
1.	**Стратегії економічного розвитку у системі міжнародних економічних відносин**	5
1.1.	Економічний розвиток, економічне зростання та стратегія економічного розвитку	5
1.2.	Внутрішнє та зовнішнє середовище формування стратегії розвитку	10
1.3.	Моделі формування регіональної політики	12
1.4.	Світові тренди планування економічного розвитку	15
2.	**Економічний розвиток як індикатор економічних перетворень**	21
2.1.	Теорії економічного зростання	21
2.2.	Фактори та критерії економічного зростання	27
2.3.	Моделі економічного розвитку країн	32
2.4.	Трансформація моделей розвитку	38
3.	**Стратегії розвитку центрів світової економіки**	52
3.1.	Особливості національних стратегій країн-лідерів	52
3.2.	Соціально-економічна модель та стратегії економічного розвитку США	58
3.3.	Стратегії економічного розвитку Японії	63
3.4.	Стратегії економічного розвитку ЄС	70
4	**Фактори розвитку країн з емерджентними економіками**	80
4.1.	Роль країн з емерджентними економіками у глобальному зростанні	80
4.2.	Соціально-економічні норми і правила, як основа стратегічного бачення	83
4.3.	Національна економічна ментальність	85
4.4.	Потенціал та стратегії розвитку	87
4.5.	Країни Латино-Карибської Америки	90
4.6.	Південно Африканська Республіка	97
5.	**Макроекономічні політики і державне регулювання економіки**	104
5.1.	Участь та роль держави у регулюванні економічних процесів	104
5.2.	Державне й ринкове регулювання економіки:	107
5.3.	Стратегії економічного розвитку Китайської Народної Республіка	111
5.4.	Стратегії економічного розвитку Соціалістичної Республіки В'єтнам	119
5.5.	Стратегії економічного розвитку «закритих» економік: Іран	126
6	**Стратегії розвитку країн з конституційною монархією**	135
6.1.	Роль монархії у внутрішній та зовнішній політиці держави	135
6.2.	Особливості зовнішньої політики скандинавських монархій.	137
6.3.	Стратегії економічного розвитку арабських монархій	139
6.4.	Досвід реалізації стратегій економічного розвитку Великої Британії	143

Вступ

Стратегії економічного розвитку, як симбіоз цілей, потенціалу та системи управління, спрямовані на подолання перешкод та балансів в економіках, спираючись на співпрацю та залучення ресурсів із зовні. Бачення майбутнього, як основа стратегії, забезпечує систему відліку для встановлення пріоритетів для мобілізації та розподілу ресурсів, спираючись на національні та міжнародні інститути.

Кожна національна економіка базується на історично створених інститутах, підкріплених природніми та кліматичними умовами, напрацьованою спеціалізацією, міжнародними зв'язками, надбудованою відповідною політикою економічного та соціального розвитку.

Економічні стратегії впливають на параметри розвитку та зростання національних та регіональних економік, формуючи базис для прийняття рішень. Державне втручання як і ринкові важелі є прийнятними для досягнення поставлених цілей. Це підтверджує досвід багатьох країн світу, здобутий емпіричним шляхом та апробований протягом тривалого часу.

Зміст навчального посібника орієнтований на висвітлення ряду дискусійних питань, пов'язаними із шляхом розвитку груп країн та регіонів. Слухачі курсу – майбутні керівники підприємств та урядових організацій, які є безпосередніми виконавцями прийнятих стратегій, тому метою навчального посібника є формування у студентів компетентності аналізувати тенденції економічного розвитку країн, виявляти проблеми національного та міжнародного рівня, систематизувати національні стратегії економічного розвитку за різними параметрами, формулювати пропозиції стосовно коригування таких стратегій.

До кожного розділу представлені питання для контролю знань, що стимулюють наукові розвідки та підвищують рівень засвоєння теоретичного матеріалу.

Навчальний посібник «Міжнародні стратегії економічного розвитку» буде корисним для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, а також фахівців-практиків і менеджерів вітчизняних підприємств.

Тема 1. СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

1. Економічний розвиток, економічне зростання та стратегія економічного розвитку
2. Внутрішнє та зовнішнє середовище формування стратегії розвитку
3. Моделі формування регіональної політики
4. Світові тренди планування економічного розвитку

1.1.Економічний розвиток, економічне зростання та стратегія економічного розвитку

Розвиток світової економки базується на поглибленні міжнародного поділу праці, взаємної інтеграції національних економік, прискоренні процесів глобалізації тощо. Разом з тим, незважаючи на спільні тенденції, кожна країна створює власну модель економічного розвитку, базуючись на таких аспектах прояву глобалізації: глобалізація сприяє взаємодії національних економік, стандартизує структурні їх елементи, забезпечує динамізм; глобалізація поглиблює розриви у рівнях розвитку між найрозвиненішими й найбіднішими країнами, посилює відмінність соціально-економічного розвитку всередині основних груп країн та на рівні підприємств.

Поняття економічного зростання, економічного розвитку свідчать деякі зміни в економіках країн чи суб'єктах господарювання. І не зважаючи на деякі відмінності у параметрах, вони приводяться у рух активним компонентом змін, якою є стратегія.

Якщо розвиток характеризується переходом економіки на більш високий рівень, пов'язаний із трансформацією якісних параметрів що його супроводжують як то науково-технічний прогрес, посилення захищеності людини в системі соціальних інститутів, зростання якості життя, бережне відношення до навколишнього середовища тощо. То поняття ***економічного зростання*** є більш вузьким по відношенню до категорії економічного розвитку, і вимірюється виключно кількісними параметрами як то темпи росту ВВП, купівельна спроможність національної валюти, збільшення товарообороту. Разом з тим дуже часто кількісне зростання неможливе без якісних перетворень. Наприклад, щоб вийти на зовнішні ринки, потрібно виробити продукцію яка б відповідала міжнародним стандартам та задовольняла вимоги зовнішніх покупців. А для цього потрібно провести технічну реконструкцію чи модернізацію наявних виробничих потужностей, покращити склад сировини, матеріалів, удосконалити конструкцію виробів, їх функціональне наповнення тощо. Діалектична взаємозалежність кількісних та якісних параметрів виступають тією рушійною силою яка веде до проривних змін і посиленні статусу автора і носія цих кісних та кількісних перетворень. Економічне зростання можливе без економічного розвитку, а економічний розвиток без економічного зростання неможливий. Співвідношення економічного зростання, економічного розвитку і розвитку економіки наведено на

рис. 1. Фактори економічного зростання являються визначальними складовими системи розвитку економічного середовища. Вони представлені явищами та процесами, які обумовлюють збільшення показників ефективності функціонування економіки. До них можна віднести: збільшення обсягів ВВП, загальне зростання виробництва та покращення його якості, а також оптимізацію структури економіки. [1]

Зростання – це максимізація показників на виході системи при збереженні або зміні (збільшенні чи зменшенні) ресурсів, що задані, на вході системи.

Розвиток – це трансформація структури системи з метою мінімізації ресурсів на вході для отримання запланованого кінцевого результату на виході системи.

Економічне зростання - це «кількісні та якісні зміни результатів і факторів виробництва, які в кінцевому підсумку приводять до підвищення добробуту суспільства та забезпечення нагромадження капіталів у необхідних розмірах» [2], «демонструє збільшення здатності економічної системи виробляти товари та послуги порівняно з одним періодом часу щодо іншого, відображаючи лише одну з граней економічного розвитку» [3, с. 12].

Економічний розвиток - це збільшення обсягів суспільного виробництва за рахунок удосконалення продуктивних сил і способу їх поєднання. Тобто саме необхідною умовою економічного розвитку є максимальне зосередження на продуктивних силах, а також здійснення якісних і кількісних змін у соціально-економічній системі, поєднуючи зростання обсягу виробництва товарів і послуг усього добробуту кожного громадянина, забезпечуючи економічні і соціальні ціннісні орієнтири [4].

Шумпетер Й. пов’язував економічний розвиток з новими комбінаціями в економіці: блага, способи виробництва та комерційного використання товарів, ринки збуту тощо [5, с. 200].

Співвідношення економічного зростання, економічного розвитку і розвитку економіки наведено на рис. 1.1.

Стратегія визначає вектор розвитку та цільові установки різних рівнів. Слово «стратегія» походить з грецької, де воно означає вагому складову частину військового мистецтва [stratos – військо + ago – веду], що опікується процесами підготовки, планування та ведення військових дій. Згодом даний термін поширився на суспільну, політичну та економічну сфери відносин. У системі корпоративного управління знайшли відображення основні учасники досягнення стратегії ведення війни: головні виконавці-офіцери (Chief Executive Officers) виконують свої функціональні обов’язки у штабі (Headquarters), а «військо» (Troops) працівників знаходиться на передовій (Front Line).

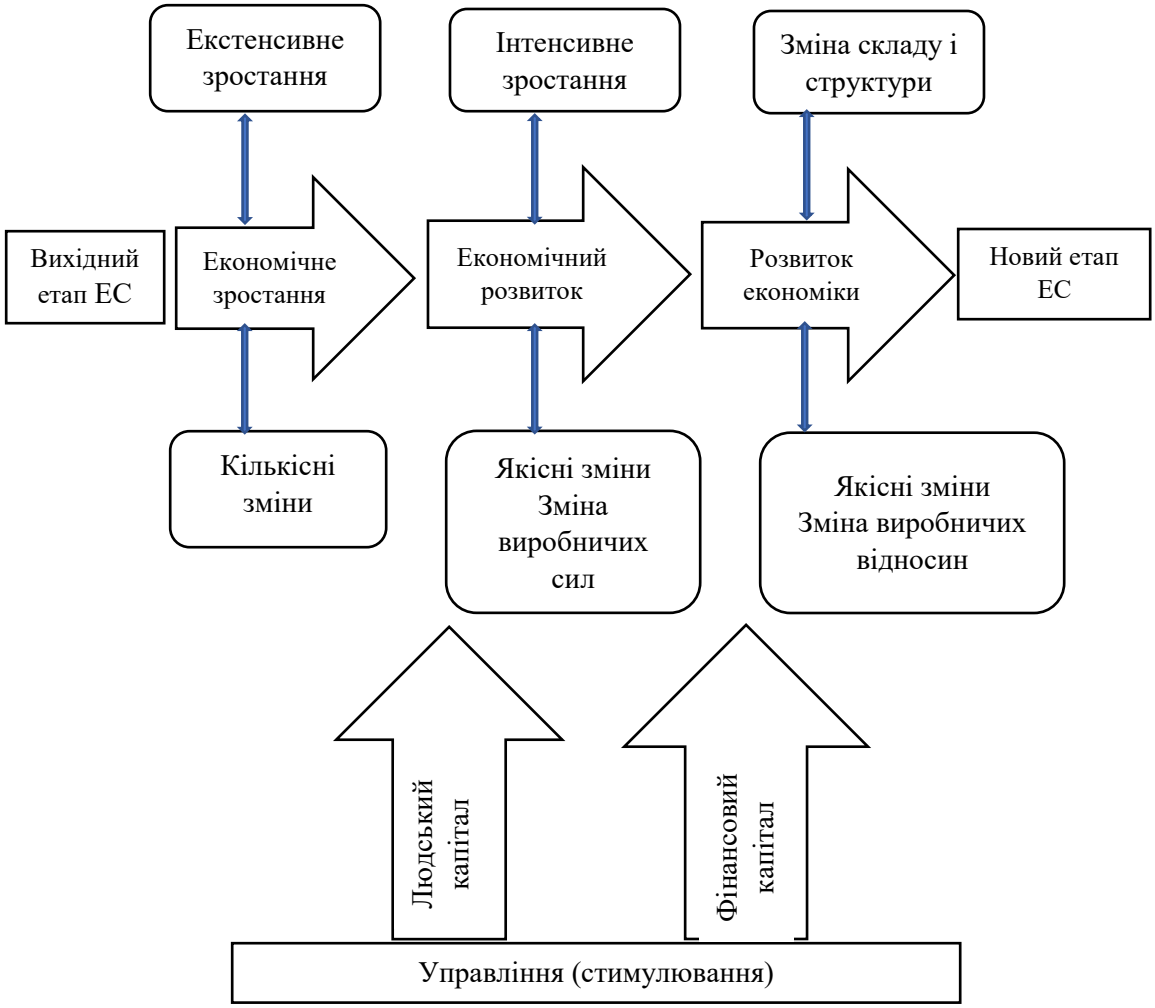

Рис. 1.1 Співвідношення економічного зростання, економічного розвитку і розвитку економіки [6]

Науковою думкою напрацьовано чимало підходів щодо визначення сутності стратегії. Так Жаліло Я. вважає що «економічна стратегія – це цілісна система дій суб'єкта, спрямованих на реалізацію мети, завдань та пріоритетів його економічного відтворення з урахуванням комплексу впливів ендогенних та екзогенних чинників, що розраховані на тривалий період часу» [7, с. 16].

Саєнко М.Г. дає таке трактування стратегії на рівні підприємства: «стратегія підприємства – це систематичний майбутній розвиток середовища та підприємництва, що включає формування місії, довгострокових цілей, а також шляхів і правил прийняття рішень для найбільш ефективного використання стратегічних ресурсів, сильних сторін і можливостей, усунення слабких сторін та захист від загроз зовнішнього середовища задля майбутньої прибутковості» [8, с. 9]. Економічна стратегія має декілька рівнів залежно від об'єкта, для якого вона призначена: стратегія країни в цілому, регіону, адміністративного району, фірми, підприємства.

Економічний розвиток держави потребує стратегії економічного розвитку з урахуванням її економічного, технічного, технологічного та інтелектуального потенціалу та умов міжнародного середовища. ***Стратегію економічного розвитку*** (економічну стратегію) країни можна визначити як набір рішень, розроблених виходячи з можливостей країни і її по точного стану, що в перспективі забезпечить вихід держави на нові ринки збуту, зміцнення власної валюти, покращення рівня життя населення, збільшення експорту товарів, прискорення власного виробництва, зниження [9, с. 214]. Така стратегія включає в себе довгострокові, найбільш принципові та пріоритетні плани, наміри уряду стосовно виробництва, надходжень і витрат бюджету, податків, капіталовкладень, цін, соціального захисту [10, с. 241]. Як правило, стратегії економічного розвитку країни представлені у вигляді програми дій, що передбачена урядом та заявлена як основний документ довгострокового розвитку країни, яка приділяє окрему увагу основним пріоритетним напрямкам розвитку економіки у найближчі 5–10 років.

З позицій бізнесу економічна стратегія являє собою комплекс планів і дій, спрямованих на досягнення основних цілей бізнесу. Поряд з генеральною бізнес-стратегією розробляються функціональні стратегії: виробнича, маркетингова, інноваційна, соціальна тощо. На підприємстві може бути розроблено та реалізовано такі основні типи стратегій:

- Стратегії концентрованого зростання - стратегія посилення позицій на ринку, стратегія розвитку ринку, стратегія розвитку продукту.
- Стратегії інтегрованого зростання - стратегія зворотної вертикальної інтеграції, стратегія вертикальної інтеграції, що рухається вперед.
- Стратегії диверсифікованого зростання - стратегія центрованої диверсифікації, стратегія горизонтальної диверсифікації.
- Стратегії скорочення - стратегія ліквідації, стратегія «збору врожаю», стратегія скорочення, стратегія скорочення витрат тощо.

У західно-європейській практиці стратегія підприємства розглядається переважно як частина фірмової політики. В американських, навпаки, стратегія підприємства виступає у якості корпоративного управління, а політика займає підлегле положення.

Стратегія і політика - це базові елементи управління. При цьому до уваги береться наступне:

- Логічний зміст основних положень стратегії та політики різний.
- Забезпечення взаємозв'язку їх цілей у кількісному та часовому відношенні.
- Стратегія сприяє збереженню підприємства та відповідає фірмової політиці.
- Між стратегією і політикою існує тісний взаємозв'язок.

Враховуючи вище сказане, завдання стратегії та політики багато в чому визначаються фактором конкуренції:

- Створення потенціалу успіху (перетворення існуючих ресурсів в ринкові конкурентні переваги).
- Орієнтація на споживача.

- Розширення сервісу (стратегія поглиблення та диверсифікації).

- Ресурсна орієнтація (політика ключових компетенцій).

- Фактор часу (організація діяльності на перспективу і реалізація приватних окремих проектів по етапах).

- Управління інформаційними потоками (спосіб організації зв'язків, управління зовнішньої інформації - як найважливіший стратегічний чинник)

Зарубіжні фахівці зі стратегічного менеджменту Г. Мінцберг, Б. Альстренд і Дж. Лемпел пропонують п’ять атрибутів економічної стратегії [11]:

- стратегія є план, орієнтир, напрям розвитку;

- стратегія – це принцип поведінки, дотримання певної моделі поведінки;

-стратегія – це позиція, тобто утворення найвигіднішого поєднання елементів економічної політики або бізнесу;

- стратегія – це перспектива, тобто основний спосіб дії організації або теорія бізнесу;

- стратегія – це засіб, маневр, за допомогою якого можна перехитрувати конкурента.

Стратегія економічного розвитку (економічна стратегія) країни являє собою економічну політику уряду, розраховану на тривалий строк, спрямовану на досягнення основної мети соціально-економічного розвитку.

При цьому найсуттєвішими рисами «***економічного розвитку***» є:

- економіка повинна бути збалансованою за всіма сферами;

- економіка має бути здатною до саморегулювання;

- економіка повинна характеризуватися поступальним динамізмом зростання позитивних показників;

- зростання економічних показників (ВВП, обсяги виробництва тощо) повинно супроводжуватися підвищенням життєвого рівня населення та поліпшенням інших соціальних показників.

Глобальна стратегія економічного розвитку країни – це довгостроковий план діяльності країни, що:

1) базується на внутрішніх ресурсах та можливостях країни;

2) складається з системи глобальних цілей об’єднання, з яким асоціює себе країна;

3) ключовими факторами впливу на який є діяльність інших країн та угруповань;

4) реалізація якого забезпечує досягнення глобальної стратегічної мети або позиції країни у глобальному економічному просторі.

Особливості глобальних стратегій економічного розвитку, в першу чергу, відрізняються в залежності від особливостей кожної країни та її основних можливостей [12].

1.2. Внутрішнє та зовнішнє середовище формування стратегії розвитку

Національні стратегії враховують світові тенденції розвитку та наявні потенційні можливості. Кожна національна економіка є частиною світового господарства і залежить від нього.

Розробка економічної стратегії починається з визначення головної цілі розвитку, яка має відповідати таким вимогам:

1. Мета має бути об'єктивно реальною, інакше мета являтиме собою ілюзію, утопію. Прикладом можуть бути уявлення соціалістів - утопістів про ідеальне суспільство. Значна кількість сучасних філософів, економістів, політологів вважає утопією побудову комуністичного суспільства.

2. Мета повинна відповідати об'єктивним можливостям даної країни. Приміром, якщо невелика країна, що розвивається, з низьким рівнем виробництва й вкрай обмеженими ресурсами ставить собі за мету перетворення на найпотужнішу державу в світі, то реальність досягнення цієї мети маловірогідна.

3. Визначені строки досягнення мети повинні бути реальними. Якщо цілі стратегії не досягнуто у задекларований строк, то це підриває привабливість стратегічної ідеї в людських масах. Так, в 1961 році в Програмі КПРС було проголошено, що комунізм буде в цілому побудовано в СРСР вже у 80-х роках минулого століття. Нереальність цього плану була очевидною для фахівців, але маси в це вірили; через двадцять років велике розчарування охопило значну частину населення країни. До того ж неправильно визначені строки досягнення мети, їх штучне прискорення ведуть до нераціонального використання ресурсів, зниження ефективності економіки в цілому. В Китаї, в пору «великого стрибка» було переведено нанівець значну частину матеріальних і людських ресурсів заради перемоги комуністичного устрою в найскоріші строки.

4. Цілі й строки стратегії повинні реально співвідноситись із наявними в країні матеріальними, людськими й фінансовими ресурсами, а також з можливим залученням кредитів, інвестицій та фінансової допомоги з інших країн та міжнародних організацій.

5. Ціль не визначається «раз і назавжди», вона не повинна стати догмою. Із суттєвою зміною внутрішніх і зовнішніх обставин змінюється і головна ціль, а відповідно і вся стратегія економічного розвитку країни.

6. Зміст мети повинен бути чітко, лаконічно сформованим і охоплювати найважливіші сфери соціально-економічного життя країни. Мета визначає, що являтиме собою економіка країни по завершенні строку стратегії. Визначаються найважливіші параметри: характер економічних відносин, структура економіки, макроекономічні показники, рівень життя населення. В стратегічній програмі можуть визначатися й проміжні цілі, наприклад, вступ країни до важливих міжнародних спільнот і організацій (наприклад, щодо України, - то це ЄС). Пріоритетною ціллю економічної стратегії демократичної держави є людина,

піднесення її добробуту, створення гідних умов для всебічного розвитку особистості [13, с.9].

Зовнішні чинники впливу на національну стратегію економічного розвитку:

- функціонування світового ринку,
- мобільність факторів виробництва,
- інтернаціоналізацію світового господарства,
- його галузеву структуру,
- науково-технічний прогрес,
- транснаціоналізація економічних відносин,
- міжнародна економічна інтеграція,
- глобалізація соціально економічних процесів.

До факторів виробництва відносяться:

• природні умови та ресурси (земля, клімат, корисні копалини тощо);

• трудові ресурси (робоча сила);

• капітал;

• технології.

За походженням фактори виробництва поділяються на такі дві групи:

• основні, що дісталися країні від природи або є наслідком тривалого історичного розвитку: географічне положення, природні ресурси, робоча сила певного рівня кваліфікації;

• розвинуті, що набуті країною внаслідок прогресивного економічного розвитку: технології, капітал, кваліфіковані кадри, науково-технічна інфраструктура.

Нерівномірне розміщення факторів виробництва у світовому масштабі призводить до значної різниці у розвитку національних економік і навіть регіонів у межах однієї країни. Тож і базові можливості для реалізації відповідних стратегій у країн дуже різняться. Так якщо стратегії розвитку країн, що розвиваються базуються на застарілих технологія та основних засобах з високим рівнем фізичного та морального зносу, то стратегії розвинутих країн базуються на наукоємних і капіталоємних виробництвах.

Реалізація стратегій розвинутих країн відбувається шляхом впровадження новітніх технологій та оновлення обладнання з метою посилення конкурентних позицій та виходу на нові товарні та фінансові ринки.

Зовсім по-іншому відбувається реалізація стратегій країн, що розвиваються, які часто спираються на природні ресурси та некваліфіковану, а відтак дешеву робочу силу.

1.3. Моделі формування регіональної політики крізь призму національної стратегії економічного розвитку

Стратегія регіонального розвитку у кожній конкретній країні підпорядковується стратегії національного розвитку та базується на визначеній моделі регіональної політики.

Так відповідно до Закону України «Про засади регіональної політики» (2015 р.) держана стратегія регіонального розвитку визначає: пріоритети, основні цілі та напрями регіонального розвитку; пріоритети міжрегіонального та транскордонного співробітництва; заходи з підвищення конкурентоспроможності регіонів; механізми та систему моніторингу реалізації.

Кожна країна формує систему цілей регіонального розвитку, що базуються на завданнях та методах регіональної економічної політики, та вносить внесок до процесу реалізації національної стратегії економічного розвитку, оскільки регіональний розвиток – це процес соціальних, економічних, екологічних, гуманітарних та інших позитивних змін у регіонах.

Вище зазначений закон визначає мету регіональної політики як створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, створення безпечних умов, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання.

Регіональна політика країн Євросоюзу спрямована у тому числі на територіальної асиметрії. Політика регіонального розвитку країн ОЕСР базується на факторах продуктивності та уникає стримування продуктивності у країнах з високими темпами її зростання. Основною метою країн ОЕСР є пріоритетний розвиток конкурентоспроможності всіх регіонів (у глобальному масштабі) та їх збалансований розвиток (табл.1).

Виокремлюють такі типи регіональної економічної політики: державна регіональна економічна політика; внутрішня економічна політика регіонів; регіональний розріз економічної політики національних і транснаціональних суб’єктів. Державна регіональна економічна політика є частиною макроекономічної політики, спрямованої на соціально-економічний розвиток регіонів і може містити такі напрями: вирівнювання розвитку регіонів до загальнодержавних стандартів; забезпечення економічного зростання регіонів на основі їхнього власного потенціалу; змішана політика, що об’єднує перші два напрями.

Метою регіональної політики є: розвиток інфраструктури для підвищення ділової активності; створення робочих місць; диверсифікація регіональної економіки; налагодження міжрегіонального кооперування; збільшення бюджетних надходжень; забезпечення ефективного природокористування тощо. Внутрішня економічна політика регіонів спрямована на підвищення рівня людського розвитку, зміцнення фінансової бази розвитку регіону, організацію ефективної взаємодії суб’єктів господарювання в межах територіальних кластерів, забезпечення сталого

розвитку регіону. Завданнями економічної політики суб'єктів господарювання, що працюють на території регіону, є ефективне використання ресурсів регіону, підвищення прибутковості, створення робочих місць, участь у формуванні місцевих бюджетів [15].

Таблиця 1.1.

Політика просування інновацій за межами провідних регіонів [14].

Тип політики	**Загальні підходи**	**Проблеми розробки політики, які потрібно вирішити**
Базовий розвиток бізнесу та інноваційна підтримка фірм	Орієнтація на фірми у певних місцях; Орієнтація на фірми, очолювані певними групами населення	Підходи, орієнтовні пропозиції; Обмеження підтримки інновацій лише наукою та технологіями
Кластери й центри експертизи	Спільна програма для всіх регіонів; Фокус на підприємства проти орієнтованості на дослідження.	Неефективне використання ресурсів; Галузеві замість нових міжгалузевих комбінацій.
Нарощування потенціалу державного сектору	Підтримка розробки регіональної інноваційної стратегії; Мережі професіоналів у регіонах	Поширення стратегій на інші регіони; Недостатня взаємодія учасників інноваційної системи при розробці стратегій.
Галузеві програми НДДКР	Галузі економіки, розташовані у відсталих регіонах; Особливі проблеми цільових місць (часто сільських); Громадські установи чи приватні фірми.	Надмірне субсидування та блокування
Нарощування потенціалу учасників інноваційної діяльності	Зосередження на державних /квазідержавних суб'єктах; Співзасновники/спонсори включають регіони, що відстають	Залучення відсталих регіонів до проєктів; Недостатнє охоплення важкодоступних суб'єктів
Наукові та індустріальні парки	На базі університетів; На базі промислових підприємств	Перехід від фізичної інфраструктури до інноваційних систем; Зникнення підприємців
Венчурні фонди	Публічні фонди; Державно-приватне партнерство	Залучення фірм, які не готові до співпраці; Незрозумілі стратегії та неприйнятність ризику з боку державних структур; Нехтування іншими елементами підприємницького середовища

Державна регіональна політика використовує такі механізми впливу на управління процесами розвитку регіонів: прогнозування та розроблення середньо та довгострокових програм економічного розвитку регіонів; формування регіональних інноваційних систем; розвиток кластерів відповідно до економічної спеціалізації регіону; прикордонне та транскордонне співробітництво; залучення інвестицій.

Між Урядом України та Європейською Комісією у 2014 р. було укладено Угоду про фінансування Програми підтримки секторальної політики – Підтримка регіональної політики України (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_019#Text). У серпні 2014 р. Уряд затвердив Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 р. (ДСРР 2020), яка визначає три основних цілі: підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів; територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток; ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку. У 2015–2017 рр. програми розвитку реалізовувались за такими напрямами: Інноваційна економіка та інвестиції; Сільський розвиток; Розвиток людського потенціалу; Розвиток туризму; Загальноукраїнська солідарність.

У 2018 р. Було відкрито ще два напрями: Розвиток депресивних територій; Ефективне державне управління (м'які проєкти).

В Україні формування та реалізація регіональної економічної політики здійснюється державними та недержавними органами як то: місцевими органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами підприємництва, об'єднаннями громадян тощо.

Основними напрямами регіональної політики ЄС є скорочення розриву між рівнем розвитку різних регіонів. Основним інструментом вирівнювання є так звані структурні фонди, кошти яких спрямовуються у сегменти економіки, що найбільш потребують фінансової підтримки.

Європейська регіональна політика доповнює, але не витісняє національну регіональну політику країн-членів ЄС, перед кожним з них стоїть завдання ліквідації соціально-економічних диспропорцій, розвитку інфраструктури, залучення інвестицій та створення нових робочих місць. Регіональна політика США базується на самостійності окремих штатів. Хоча у штатів є представництва центральної влади, що не підпорядковані регіональним адміністраціям, регулювання регіонального розвитку є децентралізованим. Адміністрація економічного розвитку входить до складу міністерства торгівлі та орієнтована на реалізацію програм розвитку відсталих та депресивних регіонів. Крім даної організації, питаннями регіонального розвитку опікуються Управління з розробки політики, Адміністративно-бюджетне управління при президентові країни, Федеральна консультативна рада з економічного розвитку, Комісія з торгівлі між штатами.

Регіональна політика країн Південно-Східної Азії спрямована на прискорення економічного розвитку, становлення миру та стабільності у регіоні, взаємна торгівля, створення спільних підприємств тощо. Найбільших успіхів АСЕАН досягла в лібералізації торгівлі. У 1992 р. країни-учасниці підписали Угоду про Зону вільної торгівлі АСЕАН (АФТА). Пріоритетними напрямками економічного співробітництва є лібералізація торгівлі послугами, розбудова транспортної та інформаційної інфраструктури, уніфікація стандартів тощо.

Серед сучасних теорій регіонального інноваційного розвитку можна виокремити такі теорії: інноваційних регіональних кластерів, регіонального розвитку з ендогенним технологічним прогресом, інноваційних мереж, регіональних інноваційних систем (табл. 1.2)

Таблиця 1.2

Сучасні теорії регіонального інноваційного розвитку [16, с.246-247]

№ п/п	Назва концепції	Сутність концепції
1	Теорія інноваційних регіональних кластерів	Послідовники теорії Дж. Хелд, М. Портер, Е. Хілл та Дж. Бреннан, Є. Лімер. Сутність теорії: досягнення фірмами конкурентних переваг за рахунок радикально нових товарів пов'язується з тим, що вони перебували в системі кластера.
2	Теорії регіонального розвитку з ендогенним технологічним прогресом	Представники теорії: П. Ромер, Р. Лукас, Ф. Агійон, Дж. Гроссман, Е. Хелпмен. Сутність теорії: впровадження технологічних і продуктових нововведень – основний засіб забезпечення інноваційного розвитку; важлива роль в економічному розвитку наукових знань і накопичення людського капіталу; значний вплив на розвиток людського та фінансового капіталів, що сконцентровані у сфері НДДКР; роль венчурних фондів і фірм як економічних агентів, які сприяють руху нових наукових досягнень у реальне виробництво
3	Теорія інноваційних мереж	Представник Г. Хакенсон. Сутність теорії: співпраця між суб'єктами господарювання. Головна мета — зменшення невизначеності та ризиків, отримання доступу до інформації та знань. Факторами інноваційної активності є мережні відносини між спеціалізованими фірмами, що співпрацюють всередині продуктового поля, підтримуються існуванням локальної кваліфікованої робочої сили з високою мобільністю всередині регіону; висока спеціалізація фірм через вертикальну дезінтеграцію.
4	Теорія регіональних інноваційних систем	Регіональна інноваційна система розглядається як комплекс економічних, політичних та інституційних зв'язків, що мають місце в певному географічному просторі та генерують процес колективного навчання, який сприяє швидкій дифузії знань і кращій практиці. Сутність теорії: переважна роль регіональних інноваційних систем у забезпеченні конкурентоспроможності регіональних економік.

1.4. Світові тренди планування розвитку

Має місце тенденція до зростання кількості країн що формують національні плани розвитку (НПР). Якщо у 2006 р. плани розвитку мали близько 60 країн. До

2016 року це число виросло до 116 і тепер включає деякі з найбільш швидкозростаючих економік світу.

Стратегічна мережа нового національного планування [1] проаналізувала 120 національних планів розвитку, використавши метод відстеження причинно-наслідкових зв'язків для детального вивчення практики в окремих країнах. Було виявлено такі напрями у плануванні:

1)Нове національне планування - глобальне прагнення країни з поточними національними планами до розвитку і різноманіття. Це стало метою країн що розвиваються і для розвинених країн. Одні країни завжди мали традицію складати національні плани розвитку , але на деяких час припинили їх розробку. Є країни які тільки починають цей процес.

2)Причини планів розвитку численні і різноманітні. Країни розробляють плани трансформації економіки. Наприклад, держави Перської затоки, які прагнуть до структурної трансформації своєї економіки, позбувшись від сильної залежності від вуглеводнів.

Країни також розробляють плани як спосіб зміцнити свій суверенітет і продемонструвати свої прагнення до розвитку. Так відбувається з країнами, які пройшли через **HIPC (**H*eavily Indebted Poor* Countries)[2] і підготували національні плани після завершення своїх програм, керованих МВФ. Останнім часом країни почали реагувати на глобальний порядок денний і складати плани, пов'язані з Цілями сталого розвитку.

3)Типи планів варіюються від глобальних до помірних перетворень.

У процесі аналізу було виявлено плані різного ступеня готовності та деталізації. Одні з них демонструють технічне вдосконалення, а інші являють собою банальну необґрунтовану роботу. У більшості (68%) – це деталізовані та обґрунтовані плани. Вони добре підготовлені, якість доказів та технічного аналізу досить висока. Плани, основані на спільній раціональності, складають саму велику групу. Це говорить про те, що більшість зарубіжних країн, що мають плани, визнають комунікативну цінність процесу розроблення плану настільки же, насколько вони цінують його реалізацію.

Таблиця 1.3.

Типи планів

Група	% до загальної кількості	Характеристики
Тип А «Раціональний комплексний»	26,0	плани, керовані фахівцями «зверху-вниз», із сильною доказовою базою, але обмеженою соціальною прив’язаністю ;

[1] National Planning in the Global South is coordinated by the Global Development Institute, at the University of Manchester http://www.nationalplanning.org/index.php/en/home/

[2] Світовий банк, Міжнародний валютний фонд (МВФ) та інші багатосторонні, двосторонні та комерційні кредитори розпочали Ініціативу щодо безлічі країн із найбільшим рівнем заборгованості у 1996 році.

Тип B «Раціональність співпраці»	42,0	«знизу вгору», спільно створені плани з сильною доказовою базою та високою соціальною закріпленістю;
Тип C «Раціональний комплексний»	12,0	плани «зверху вниз», роз’єднані, зі слабкими доказами та обмеженою соціальною вкоріненістю;
Тип D «Раціональність співпраці»	20,0	плани «знизу вгору» зі слабкою доказовою базою та обмеженою соціальною вкоріненістю.

120 планів, котрі були розглянуті, являють собою короткострокові, середньострокові та довгострокові стратегічні плани та відповідають політичним циклам відповідних країн.

Середньостроковий план на 3-6 років є найбільш поширеним. У багатьох країнах новий середньорічний план складається кожного разу за вибором нового уряду. Деякі країни (наприклад, Саудівська Аравія, Південна Африка) мають два плани: план довгострокового бачення (більш як 20 років) та середньостроковий план, зазвичай 3-7 років. Дослідники знайшли підтвердження зв'язку між режимом управління, продовженням плану та раціональністю, що лежать в основі плану. Країни, в яких політична влада не заперечується, як правило, мають довгострокові плани, розроблені зверху з незначним соціальним спрямуванням.

Плани, що схиляються до типу А, як правило, є технічно компетентними та складними у формі аналізу та базі доказів, які використовуються для прийняття рішень. Типовий план типу А включає певну форму економічного моделювання, побудова сценарію та/або використання моделей входу-виходу. Плани Того, Китаю та Саудівської Аравії є хорошими прикладами цього підходу. Національні плани розвитку, що тяжіють до типу В, є найпоширенішими зі 107 проаналізованих планів. Нинішні плани щодо Уганди та Гани є прикладами. Як правило, такі плани мають докази участі або залученості інших груп, ніж просто бюрократична, політична та корпоративна еліта.

Плани, що схиляються до типу В, демонструють баланс між своїм економічним і соціальним змістом, висловлюючись мовою «інклюзивного зростання» та часто ідентифікуючи конкретні соціальні групи (жінок, молодих людей та людей похилого віку), які потребують уваги. Плани типу В також пов'язують місцеві пріоритети з регіональним і глобальним контекстами розвитку. Особливо це стосується нещодавніх планів, зміст яких включає конкретні посилання на ЦСР і Паризьку угоду щодо зміни клімату.

Плани, спрямовані на тип С, ґрунтуються на лінійній раціональності, яка лежить в основі планів типу А, але їм бракує компетентності, вони роз’єднані та погано використовують докази. Докази контент-аналізу свідчать про те, що тип С виробляється в контексті деградованої спроможності держави. Оригінал Зімбабве

План ZIMASSET 2013–18 є типовим прикладом планів типу С. Такі плани керуються зверху і замість того, щоб спиратися на докази, вони намагаються імітувати елементи планів успішних країн.
Коли національні плани розвитку відображають широкомасштабні та спільні процеси, але створюють бачення, яке погано перекладається, вони мають тенденцію до типу D. Яскравими прикладами цього типу є Перу та Венесуела. Для таких планів є докази того, що робилися спроби процесу знизу вгору, але бракує достовірного та узгодженого аналізу, який обґрунтовував би рішення та досягнуті пріоритети. Плани, спрямовані на тип D, розробляються за участю учасників і зазвичай є загальнодоступними. З точки зору змісту, плани типу D пов'язані з глобальними проблемами, такими як ЦСР і зміна клімату, але поверхнево. Національно-глобальні зв'язки з цими проблемами чітко не сформульовані, а докази слабкі або суперечливі.

4) Фінансування - найслабша ланка. Аналіз показав, що, хоча багато країн демонструють здатність краще аналізувати, планувати й контролювати майбутню діяльність, найменш переконливою областю є те, як ці плани будуть фінансуватися. У більшості планів не вказані конкретні витрати й подробиці про те, як вони будуть фінансуватися, за винятком деяких розпливчастих посилань на внутрішні й зовнішні джерела. З нашого аналізу не ясно, якою мірою це проблема низької здатності оцінювати й фінансувати плани або, в більш загальному плані, відсутність доступу до фінансування для розвитку. Очевидно, що в майбутньому ця область вимагає більшої уваги.

5)Повернення національних агентств планування і поява планів під керівництвом консультантів. Хоча більшість національних планів розвитку розробляються міністерствами фінансів або економічного планування, аналіз свідчить про повернення національних планових агентств, які виконують цю функцію. Деякі з цих агентств розташовуються в найвпливовіших офісах у відповідних країнах, в той час, як інші створені відповідно до конституційних положень і користуються певним ступенем автономії. Деякі країни доручають виробництво планів глобальним консалтинговим фірмам. [17]

Питання для самоконтролю:

1. У чому проявляються спільні та відмінні риси понять «економічний розвиток» та «економічне зростання». Наведіть приклади.
2. У чому полягає сутність стратегії розвитку та як вона пов'язана із економічним розвитком та економічним зростанням?
3. Яким чином зовнішнє та внутрішнє середовище впливають на стратегію економічного розвитку? Обґрунтуйте свою відповідь.
4. Яким чином співвідносяться між собою національна та регіональна стратегії економічного розвитку?
5. У чому проявляється політика регіонального розвитку країн ОЕСР?

6. Яким чином секторальна політика Європейського Союзу здійснює вплив на економічний розвиток України?

7. У чому полягає сутність національного плану економічного розвитку і яким , на Ваш погляд, має бути його якісне наповнення?

8. Чи потрібне Національне планове агентство в Україні для розробки національних планів економічного розвитку? Чому?

Література:

1.Структурні детермінанти економічного розвитку в умовах глобалізації Романова Т.В. Economic activity management: problems and prospects: Collective monograph. - Aspekt Publishing, Taunton, MA, United States of America, 2016.- 128 p. с.94-103

2.Джаман М. О. Теорія економіки регіонів. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 384 с.

3. Дзензелюк К. В. Концепція інклюзивного зростання в антикризовому управлінні економікою. URL: https://conferencekneu.wordpress.com/2017/04/23/

4.Національні та глобальні детермінанти економічного зростання України: наукова доповідь / за ред. д. е. н. І. М. Бобух. Київ: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2018. 390 с. URL: http://ief.org.ua/ docs/sr/299.pdf

5.Шумпетер Й. Теория экономического развития/ Й.Шумпетер.- М.: Директмедиа Паблишинг, 2008.- 355 с

6.Огаренко Т.Ю. Категорії "економічний розвиток" і "розвиток економіки": суть та співвідношення. Сталий розвиток економіки. 2013. № 4. С. 265-270.

7. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія / Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2009. – С. 16.

8. Саєнко М. Г. Стратегія підприємства: навч. посіб. / М. Г. Саєнко. – Тернопіль: Економічна думка, 2006.– 390 с.

9.Костюк І.В. Поняття стратегії економічного розвитку країни: соціальний вимір. Науковий вісник ЛНТУ України. 2014. Вип. 24.10. С.212-217.

10. Міжнародні стратегії економічного розвитку: навч. пос. / [Ю. Г. Козак, В. В. Ковалевський, Н. С. Логвінова та ін.]; За ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського, І. В. Ліганенко: [2–ге вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 356 с.

11. Минцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Дж. Школы стратегий. Стратегическое сафари: экскурсия по дебрям стратегий менеджмента. Под общ. ред. Ю. Каптуревского - СПб. : Питер. , 2002. - 330.

12. Каймашнкова К.С. Генезис та сутність категорії «глобальна стратегія економічного розвитку». Науковий вісних Херсонського державного унерчитету. Серія «Економічні науки». 2014. Вип. 7, частина 1. С. 92-95

13. Ю.Г. Козак, В.В.Ковалевський, О.В.Захарченко та ін. Міжнародні стратегії економічного розвитку: Навчальний посібник. – Київ, Аврио, 2011 -262 с.

14. OECD Regional Outlook 2016 Productive Regions for Inclusive Societies www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/oecd-regional-outlook-2016_9789264260245-en

15.Сухоруков А. І., Харазішвілі Ю. М. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія/. – К.: НІСД, 2012. – 368 с

16. Регіональні інноваційні системи: досвід розвинених країн і перспективи його використання в Україні: навчально-методичний посібник / ДП «Укртехінформ». — К., 2013. — 325 с.

17. Chimhowu A.O., Hulme D., Munro T. L. The “New” national development planning and global development goals: Processes and partnerships. World Development Volume 120, August 2019, Pages 76-89 https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2019.03.013

ТЕМА 2. ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ЯК ІНДИКАТОР ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

2.1. Теорії економічного зростання
2.2. Фактори та критерії економічного зростання
2.3. Моделі економічного розвитку країн
2.4. Трансформація моделей розвитку

2.1. Теорії економічного зростання

Теорії економічного зростання поділяють на такі групи: класичні, кейнсіанські, неокейнсіанські, неокласичні та ендогенні.

Група теорій економічного зростання	Представники
Класичні	А.Сміт, Т. Мальтус, Д. Рікардо, Д. Мілль
Кейнсіанські	Д. Кейнс,
Некейнсіанські	Р. Харрод, Е. Домар,
Неокласичні	Р. Солоу, Дж. Мідд
Ендогенні	К.Арроу

Витоками для теорій економічного зростання 80-90-х років XX ст. слугує праця А. Сміта «Про природу і причини багатства народів» (1776 р.). Не зважаючи на столітній інтервал між зазначеною працею та теоріями зростання, які відображали тенденції розвитку новітніх продуктивних сил, найважливіші умови процвітання національних економік, сформульовані А.Смітом, не втратили своєї актуальності: поділ праці, ринкова рівновага, справедливий розподіл доходів, невтручання у дію ринкового механізму.

Згідно із твердженням А. Сміта економічне зростання у «прогресивній державі» є самопідтримуючим процесом, оскільки пов'язано із зростанням заощаджень, нагромадженням капіталу і отриманням прибутку. Зростання добробуту розширює ринок і сприяє подальшій спеціалізації виробництв. Тому поява ринкових установ та їх конкуренція сприяють економічному зростанню.

Розвиток фундаментальних наукових досліджень, техніки та технологій до уваги не беруться.

Послідовник А. Сміта, Д. Рікардо разом з тим вважав, що нерівність у розподілі доходів може призвести до зменшення економічного зростання, оскільки через зростання виробництва може виникнути дефіцит землі, а отже збільшиться рента та зменшиться прибуток. До факторів зростання Рікардо відносив також зовнішню торгівлю та стійкий грошовий обіг. Зростання економіки, на думку Рікардо може відбуватися через використання частини прибутку на підтримку продуктивної праці або шляхом зростання продуктивності при незмінній кількості праці.

Кейнс Д. розробив концепцію мультиплікатора, який показує залежність між розмірами інвестицій, споживанням та національним доходом. Він підтримував висновок Рікардо стосовно того, що нерівномірний розподіл доходів стримує економічне зростання.

Харрод Р. та Домар Е. продовжили розвиток поглядів Кейнса у ***макроекономічній моделі зростання***. Е. Домар вважав, що інвестиції відіграють в економіці подвійну роль: створюють виробничі потужності та попит через ефект мультиплікатора. На цій основі була розроблена модель рівноважного зростання, яка показує, що акумулювання капіталу може забезпечити динамічну рівновагу між сукупним попитом і пропозицією. До факторів економічного зростання Р.Харрод відносив робочу силу, випуск продукції або дохід на душу населення, розмір наявного капіталу. Відповідно до моделі Харрода-Домара на зростання доходу впливають споживчі та інвестиційні витрати, а основним фактором виступає нагромадження капіталу. Темпи зростання економіки залежать від рівня економії та продуктивності інвестицій [1].

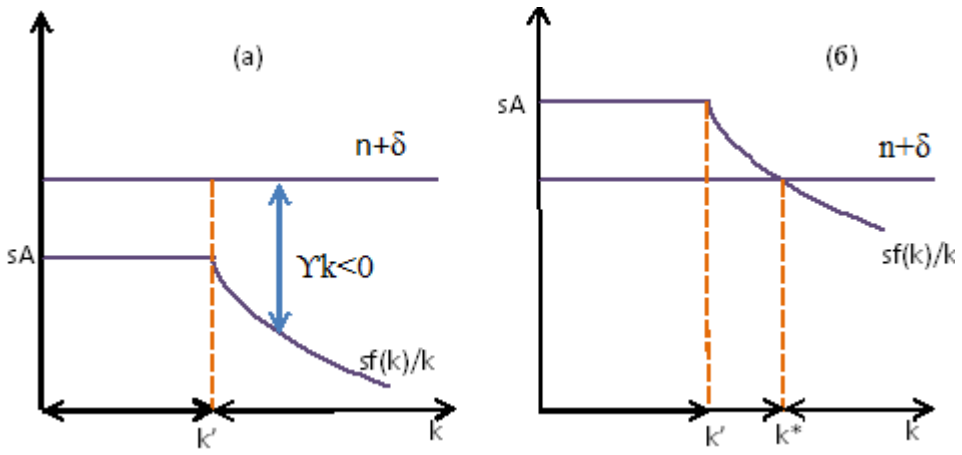

Рис. 2.1. Модель Харрода - Домара

Модель має ряд передумов:

— Капіталоємність (співвідношення капіталу до продукту K/Y) постійна.

— Темп розширення пропозиції праці n і темп підвищення продуктивності праці ϱ екзогенні і постійні.

— Схильність до збереження s постійна, тобто при збільшенні доходу ВВП на Δ Y об'єм заощаджень S збільшиться пропорційно і буде рівний ΔY.

— Інвестиції I дорівнюють заощадженням I=S, тобто зростання заощаджень у зв'язку зі зростанням доходу призводить до збільшення інвестицій, збільшуючи капітал, ВВП, що використовується для виробництва.

— Додатковий капітал додає дохід ВВП на коефіцієнт продуктивності капіталу c, а потім приріст ВВП знову збільшує об'єм заощаджень і т. д. Випуск залежить від одного ресурсу — капіталу K.

— Інвестиційний лаг рівний.

Моделі Харрода та Домара були покладені в основу ***теорії «великого поштовху»,*** яка демонструвала безперечний зв'язок між темпами зростання інвестицій та темпами зростання ВНП. Надалі теорія «Великого поштовху» отримала розвиток у роботов: Р. Нурксе, К. Мерфі, А. Шляйфера, Р. Вишні та інших, які сформували так звані механізми реалізації «великого поштовху»:

– модель з простим зовнішнім ефектом сукупного попиту та єдиною рівновагою (короткий період, один споживач, пропозиція праці нееластична, кожне благо виробляється в одному секторі, у кожному секторі два типи фірм: зі старою та новою технологією, нову технологію здійснюють фірми-монополісти);

– модель зі зростанням заробітної плати (заробітна плата в промисловості вища, ніж у сільському господарстві, ціна випуску встановлюється на рівні 1, може розглядатися стан статики та динаміки);

– модель з інвестиціями в інфраструктуру (держава заохочує інвестування, стримує споживання, бере участь у створенні інфраструктури, що сприяє розширенню ринків збуту, особливо транспорту) [2].

Ченері Х.Б. розширив модель зростання Харрода-Домара, вказавши на необхідність імпорту капітальних товарів у країни, що розвиваються. В емпіричному аналізі «патернів розвитку» Холліса Б. Ченері такими патернами розвитку вважаються: перенесення акценту з аграрного сектора на промисловий, нагромадження фізичного і людського капіталу, розвиток споживчого попиту, зростання міст і міської промисловості, зниження середнього розміру родини і темпів зростання населення.

У спільній статті Ченері Х.Б. та Строута А. М. «Зовнішня допомога та економічний розвиток» (*Foreign assistance and economic development*) (1966 р.) сформульовано макроекономічну теорію ефективності розвитку, яка залишалася протягом наступних 20 років найбільш явною доступною моделлю. Для більшості слаборозвинених країн зовнішня допомога вже є важливим джерелом фінансування розвитку та однією з головних надій на прискорене зростання в майбутньому.

Перші неокласичні моделі зростання були розроблені Р. Солоу і Дж. Мідом, на основі виробничої функції Кобба-Дугласа. Згідно даної моделі чинниками економічного зростання є норма заощаджень, темпи зростання населення і технічний прогрес. Р. Солоу вважає що траєкторія збалансованого зростання є стійкою. При цьому єдиним джерелом довгострокового економічного зростання доходу на одного працюючого, а відповідно, і рівня споживання, є науково-технічний прогрес. Дослідник розмежовує фактори економічного зростання і оцінює вплив кожного з них на зростання національного доходу. У моделі також присутній фактор заощаджень, які обчислюють як ВВП за вирахуванням споживання і державних закупівель.

Теоретики 1950-х і 1960-х рр. розглядали процес розвитку як серію послідовних етапів економічного зростання, через які повинні пройти всі країни. При цьому кожна країна на шляху розвитку повинна мати необхідний обсяг заощаджень, інвестицій та іноземної допомоги. На зміну моделям лінійного зростання у 1970-х рр. прийшли теорія структурних змін і теорія міжнародної залежності.

Згідно з підходом Уолта У. Ростоу, процес розвитку можна описати як серію кроків або стадій, через які повинні пройти всі країни:

- Традиційне суспільство,
- Передумови для переходу до самостійного росту,
- Зліт,
- Прагнення до зрілості і
- Епоха масового споживання [3, 12]

Чимало нових незалежних країни у своєму розвиткові проходять ці стадії зростання.

Теорія структурних змін деталізує механізми трансформації слаборозвинених економік. Так двосекторальна модель розвитку економіки відсталих країн У. Артура Льюїса представляє собою поєднання різних теорій соціального, економічного, психологічного характеру. Льюїс розглядає три групи факторів, які впливають на економічну поведінку та визначають характер економічного зростання: 1) фактори психологічного характеру, що залежить від звичаїв та системи цінностей народу; 2)інституційні фактори, зумовлені наявними підходами до організації даного суспільства у контексті його політичної системи та відносин власності; зростання заощаджень і нагромадження капіталу. Льюїс вважає що надмірний рівень оподаткування прибутку підприємств може стати гальмом економічного зростання. Також дослідник вважав, що інвестування промислового капіталу в народну освіту є вагомим внеском у зростання «людського капіталу».

А. Льюїс разом з Т.В. Шульцом став лауреатом Нобелівської премії з економіки 1979 року «За нове у дослідженнях економічного розвитку та проблем країн, що розвиваються».

Теорія міжнародної залежності розглядає обмеження економічного розвитку з точки зору недосконалості міжнародних і внутрішніх владних відносин, інституційної та структурної економічної жорсткості. Увага приділяється розробці стратегій щодо викорінення бідності, розвитку ринку праці, скорочення нерівності в доходах.

Теорія зовнішньої залежності має три основних форми: неоколоніальну модель залежності, хибну парадигму розвитку і теорію дуального розвитку.

Неоколоніальна модель залежності розглядає взаємозалежність країн світу як односторонню залежність колишніх колоній від метрополій та інших розвинутих країн. Це створює передумови для нееквівалентного обміну у взаємній торгівлі, оскільки розвинуті країни отримують економічну і технологічну ренту, ТНК

отримують вигоду від масштабу виробництва, залучаючи ресурсів слаборозвинутих країн. Розвинуті країни, які посідають провідні позиції у міжнародних організаціях, визначають умови надання кредитів.

Хибна парадигма розвитку виникла у результаті суперечностей між позитивною і нормативною економічними теоріями. Позитивна економічна теорія (*positive economics*)(дескриптивна, описувальна) зосереджена на описі, кількісній оцінці та поясненні економічних явищ, причинно-наслідковими поведінковими зв'язками та має узгоджуватися з наявними спостереженнями та розробляти адекватні прогнози. Натомість нормативна економічна теорія (прескрептивна, предписувальна) має справу з нормативними твердженнями, оскільки зосереджується на тому якими мають бути результати чи цілі державної політики. Вона вказує на неможливість механічного залучення наявних теоретичних постулатів і доктрин, що діють в одному економічному середовищі, в іншу господарську систему. Хибна парадигма розвитку свідчить про ще наявну синкретичність, недиференційованість економічного знання з огляду на його загальноцивілізаційні параметри і індикатори, що проявляється в таких підсистемах, як синергізм, транзитивізм, дивелоп-менталізм.

Теорія дуального розвитку ґрунтується на принципах системно-структурного аналізу: будь-яка органічна система, передусім економічна, є різнорівневою, ієрархічною, відповідним чином субординованою. Між елементами системи існують відносини залежності і взаємозалежності та певної підпорядкованості. Розрив між різними елементами системи не лише не скорочується, а й зростає, що поглиблює дуальність економічного розвитку. Вона елімінується соціальною політикою окремих держав та заходами щодо демократизації міжнародних економічних відносин.

Неокласична* теорія *вільного ринку* (*неокласична контрреволюція*) / *неоліберальна теорія. Протягом 1980-90-х рр. переважав неокласичний підхід або контрреволюційний підхід до вільного ринку, який акцентував увагу на його доброчинній ролі, відкритій економіці та приватизації неефективних державних підприємств. Відповідно до цієї теорії, нездатність розвиватися є результатом надмірного державного втручання і регулювання економіки.

Неокласичний підхід стверджує, що відсталість виникає через:

- Поганий розподіл ресурсів
- неправильну цінову політику
- Втручання держави в господарську діяльність.

Неокласичний або неоліберальний підхід свідчить, що економічне зростання можна стимулювати за рахунок:

- Розвитку вільних конкурентних ринків,
- Приватизації державних підприємств,
- Сприяння вільній торгівлі і розширення експорту,
- Залучення інвесторів з розвинених країн,

Модель сталого економічного розвитку базується на сукупності ідей, концепцій, положень та постулатів різних наук і спрямована на зміну відносин між людиною та природою задля економічного зростання, та виживання людства. Зв'язок економічного і соціального розвитку з проблемами навколишнього середовища сформулювали ідеї переходу цивілізації до стану «глобальної динамічної рівноваги» що формується під впливом сукупності різноспрямованих сил і складається з низки елементів. Таке економічне зростання, за якого ефективно будуть вирішуватися найважливіші питання життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації та забруднення довкілля, лягло в основу нової концепції, що отримала назву «sustainable development» (стійкий розвиток, сталий розвиток) [4].

Таблиця 2.1.

Основні теорії економічного зростання

Представники теорії	Теорія	Основні ідеї
Сей Ж. Б.	Концепція трифакторного економічного зростання	В основі вартості лежить не один, а декілька факторів – земля, капітал, праця.
Солоу Р.	Модель економічного зростання	Спроба усунути недолік виробничої функції Кобба-Дугласа – припущення про незмінну ефективність (віддачу) і інтенсивність використання праці і капіталу.
Кейнс Дж. М., Калецький М., Робінсон Д.	Теорія економічного зростання Д. Робінсона	Модель капіталістичної економіки, яка функціонує в обмеженому проміжку часу, не містить припущення про повну зайнятість і використовує для визначення обсягів випуску продукції, зайнятість та розподіл.
Маршалл А.	Маржиналістський підхід до економічного зростання	Домінує методологія граничного аналізу, який приділяє увагу кількісно орієнтованим складовим – фазам обміну та споживання
Шумпетер Й.	Теорія економічного розвитку Й. Шумпетера (інноваційний підхід)	Економічне зростання проявляється через нові блага, методи виробництва, ринки і форми організації, які, в свою чергу, є похідними від інноваційної активності підприємств, що і виступає джерелом розвитку
Харрод Р., Домар Е.	Модель Харрода-Домара (представники неокейнсіанства)	Однофакторна модель визначення темпів зростання, яка враховує тільки капітал як єдиний чинник зростання.
Солоу Р., Абрамович М., Кендрік Дж.	Теорія джерел зростання (неокласична концепція)	Феномен «залишкового члена», випередження зростання ВНД, викликаного зростанням факторів виробництва, що утворюються в результаті праці і капіталу

Продовження таблиці 2.1.		
П. Дуглас, Р. Солоу, Я. Тінберген, Дж. Мід	Багатофакторні моделі економічного зростання	Розвиток як похідну від економічного зростання, динаміка якого залежить від обсягів виробництва, витрат праці, капіталу і часу (у національному масштабі).
Н. Розенштейн -Родан, С. Пауль	Концепція збалансованого зростання	Екстремальна точка зору: зростання чистих і валових інвестицій повинне відбуватися рівномірно у всіх секторах економіки Помірна точка зору: всі сектори слід розширювати одночасно, але не обов'язково в рівних частках
А. Хиршман, П. Стрітен	Концепція незбалансованого зростання	Розглядається економічний розвиток, при якому валові інвестиції в одних підрозділах ростуть швидше, ніж в інших. Пропозиція нового ресурсу або попит на нову продукцію спонукають підприємців розширювати свою діяльність
Пауль Розенштейн-Родан ,.	Теорія «великого поштовху» (1943 р.)	Синтез концепцій «порочного кола бідності» і «самопідтримки зростання», коли велике вливання капіталу в країну дозволить створити самопідтримний зріст, що в свою чергу дозволить модернізувати економіку

2.2. Фактори та критерії економічного зростання

Відомий дослідник, лауреат Нобелівської премії (1971) Саймон Кузнец (1901-1985) економічне зростання „довготривалим збільшенням здатності господарства забезпечити все більше різноманітні потреби населення за допомогою все більш ефективних технологій і відповідних їм інституціональних та ідеологічних змін" Він виділив шість характеристик (показників) економічного зростання, властивих майже усім розвинутим країнам:

1) високі темпи зростання продукту на душу населення та чисельності населення в розвинутих країнах;

2) темпи зростання продуктивності, тобто випуску на одиницю всіх ресурсів, є високими, навіть якщо ми включаємо до ресурсів інші фактори на додаток до праці, головного продуктивного фактора;

3) високі темпи структурної трансформації економіки, яка включає перехід від сільського господарства до несільськогосподарських видів діяльності та від промисловості до послуг, зміни у структурі споживання, у відносних частках внутрішніх і зовнішніх поставок тощо;

4) тісно пов'язані та надзвичайно важливі структури суспільства та його ідеологія швидко змінюються;

5) економічно розвинуті країни завдяки збільшенню потужності технологій, зокрема у сфері транспорту та комунікацій (як мирних, так і воєнних), мають схильність дотягуватися до решти світу;

6) поширення сучасного економічного зростання, незважаючи на його часткові світові наслідки, обмежене тим, що економічні показники в країнах, на які припадає три чверті світового населення, все ще далеко не досягають мінімальних рівнів, досяжних завдяки потенціалу сучасних технологій [5].

Для аналізу економічного зростання використовується система показників (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2.

Показники економічного зростання

	Кількісні	Якісні
Макрорівень	– Золотовалютні резерви – Торговельний баланс – Інвестиції – Грошові агрегати – Рівень цін – Рівень безробіття	– Галузева структура економіки – Рівень розвитку інфраструктури – Ступінь соціальної та політичної стабільності – Екологічний стан – Розвиток інститутів
Мікрорівень	– Прибуток підприємства –Галузеві обсяги виробництва – Видобуток природних ресурсів – Обсяг наданих послуг – Рівень банкрутств -Облікова ставка центробанку	–Освітній рівень населення – Середня тривалість життя – Стан охорони здоров'я

Широко використовуються відносні показники: річні темпи зростання ВНП (ВВП) або національного доходу у відсотках; абсолютний приріст національного доходу або ВНП (ВВП) за рік; приріст національного доходу на душу населення за відповідний період тощо. Темпи економічного зростання залежать від ряду факторів: пропозиції, попиту, розподілу тощо.

Фактори пропозиції включають:

- кількість і якість природних ресурсів;
- кількість і якість трудових ресурсів;
- обсяг основного капіталу (основні фонди);
- нові технології – НТП;

Фактори попиту залежать у свою чергу від рівня розвитку виробництва та рівня безробіття. До факторів розподілу відносять розподіл ресурсів задля нарощування виробництва. Кожний із факторів піддається економічному аналізу з допомогою різних показників (табл. 2.3.).

Наявність та співвідношення різних факторів розвитку у кожній країні різниться і здійснює вплив на стратегію її розвитку. Для оцінювання факторів економічне зростання часто використовують такі підходи:

- Просторово-географічний: переваги у географічно-територіальному розміщені країни, наявність природних ресурсів та корисних копалин; збалансований соціальний та економічний розвиток регіонів та їх

конкурентоспроможність; наявність транспортних мереж, у тому числі міжнародного значення; розвиток виробничого потенціалу.

Таблиця 2.3.

Показники факторів економічного зростання

Фактори зростання	***Кількісні показники фактора***	***Заходи повного використання та підвищення ефективності***	***Показник ефективності використання***
Природні ресурси	Показник для кожного конкретного виду	Комплексна і глибока переробка	Ресурсомісткість продукції
Трудові ресурси	Чисельність населення в працездатному віці	Підвищення рівня освіти, поліпшення здоров'я вдосконалення організації праці	Продуктивність праці
Основний капітал	Вартість	Вдосконалення організації виробництва	Фондовіддача
Науково-технічний прогрес	Витрати на нову техніку, технології тощо	Розвиток сфери наукових досліджень та дослідницько-конструкторських розробок, впровадження їхніх результатів	Підвищення ефективності суспільного виробництва

- Інноваційно-технологічний, оскільки, в умовах постіндустріального суспільства інноваційний ресурс визначається як базовий в умовах інтенсивного розвитку економіки. Цей ресурс, дозволяє цілеспрямовано вносити у виробництво нові, відносно стабільні матеріальні та соціальні елементи економічного зростання. При цьому економічна цінність інновації визначається зростанням прибутковості, розширенням масштабів бізнесу та можливостей накопичення для наступного реінвестування капіталу [6, 12-13].

- Соціогуманітарний, оскільки в процесах розвитку та зростання господарства будь-якої країни суттєвим фактором вважається економічна ментальність. Перед країнами в умовах глобалізації постають нові проблеми соціогуманітарного характеру, які вимагають змін сутності соціально-економічних функцій держави у напрямі посилення уваги до розв'язання соціально-економічних проблем розвитку, зокрема: забезпечення розвитку сучасних продуктивних сил за рахунок створення якісно нових інституцій виробничих відносин; реалізація політики захисту довкілля шляхом створення відповідної інституційної та економічної бази, а також інтеграція до світових проектів з екології; реалізація стратегії структурної перебудови економіки та пріоритетів макроекономічного розвитку з орієнтацією на високотехнологічні сектори економіки; підтримка належного рівня розвитку інфраструктурних галузей економіки та соціальної інфраструктури, орієнтуючись на високі стандарти життєзабезпечення; контроль за рівнем зайнятості через використання розширення світогосподарських зв'язків як джерела економічного

зростання, створення нових робочих місць; захист населення від негативних наслідків відкритості внутрішнього ринку для світових товарообмінних операцій, захист прав споживачів та інше [7, 166].

- Інституційно-еволюційний, який полягає у застосуванні регуляторних моделей, з позицій забезпечення економічного розвитку та зростання конкурентоспроможності країн із трансформаційною економікою найбільш прийнятною концепцією регулювання є інституціоналізм [8, 250-251]. Структурні зрушення в економіці країни залежать від процесів, які відбуваються не лише в економічній площині, а й в інших сферах суспільства. Відстала технологія, політична нестабільність, деградація у сфері науки і культури, нерозвиненість ринкових інститутів, порушення законодавства може чинити більший гальмуючий вплив на розвиток економіки, ніж недостатнє надходження інвестицій. Економічна ефективність соціально-економічної системи на макрорівні, її конкурентоспроможність визначальною мірою залежать від держави, яка реалізує притаманні їй функції за умов оптимальних витрат на їх виконання.

ООН класифікує країни як країни з розвиненою економікою, економікою з перехідною економікою або економікою, що розвивається, проте не зазначає підстави віднесення країни до перелічених груп. МВФ бере до уваги кілька різних факторів, визначаючи, чи є країна розвиненою економікою, ринком, що розвивається, чи країною, що розвивається, з низьким рівнем доходу. Світовий банк використовує валовий національний дохід (ВНД) на душу населення для своїх вимірювань і має чотири різні категорії: економіки з високим доходом, економіки з доходом вище середнього, економіки з доходом нижче середнього та економіки з низьким доходом. ВНД є альтернативою валовому внутрішньому продукту (ВВП) як засобу вимірювання та відстеження багатства нації та вважається більш точним показником для деяких країн.

- *Валовий Внутрішній Продукт (ВВП) — це загальна ринкова вартість усіх готових товарів і послуг, вироблених у країні за певний період часу.*
- *Валовий Національний Дохід (ВНД) — це загальний дохід, отриманий країною від її резидентів і підприємств незалежно від того, чи знаходяться вони в країні чи за кордоном.*
- *Валовий Національний Продукт (ВНП) включає дохід усіх резидентів країни та підприємств незалежно від того, повертається він у країну чи витрачається за кордоном. Це також додає субсидії та податки з іноземних джерел.*

За даними ООН, у 2022 р. 36 країн вважалися розвиненими. Розвинені країни зазвичай мають кілька інших характеристик:

- Показники їх народжуваності та смертності стабільні. У них не дуже висока народжуваність, оскільки завдяки якісній медичній допомозі та високому

рівню життя низька дитяча смертність. Сім'ї не відчувають потреби мати велику кількість дітей через очікування, що деякі з них не виживуть.

- Більшість жінок працює, мають менші сім’ї часто не мають дітей.
- Використовують непропорційно велику кількість світових ресурсів. У розвинених країнах все більше людей їздять на автомобілях, літають на літаках і живлять свої домівки електроенергією та газом. Жителі країн, що розвиваються, часто не мають доступу до технологій, які потребують використання цих ресурсів.
- Мають вищий рівень державного боргу, оскільки можуть залучити кошти з різних джерел.

Країни, що розвиваються, не відповідають соціально-економічним критеріям, перерахованим вище. Це, як правило, країни з нижчим доходом, нерозвиненою промисловою базою, нижчим рівнем життя та відсутністю доступу до сучасних технологій. Часто такі країни мають проблеми з високим рівнем безробіття, дефіцитом продуктів харчування та питної води, доступом до освіти та охорони здоров’я. За даними ООН, у 2022 р. 126 країн вважалися такими, що розвиваються. Усі країни, що розвиваються, були розташовані в Африці, Азії або Латинській Америці та Карибському басейні.

Через розбіжності у визначеннях такі країни, як Мексику, Грецію та Туреччину, одні організації вважають розвиненими, а інші – такими, що розвиваються. Статус розвитку визначає, які країни мають право отримувати допомогу на розвиток згідно з правилами СОТ.

Країни можна класифікувати як розвинуті, такі що розвиваються, на основі валового внутрішнього продукту (ВВП) або валового національного доходу (ВНД) на душу населення, рівня індустріалізації, загального рівня життя та обсягу технологічної інфраструктури тощо. Відповідно до ООН, рівень розвитку нації є відображенням її «основних економічних умов країни». Індекс людського розвитку (ІЛР) — це показник, розроблений Організацією Об’єднаних Націй, який використовується для оцінки рівня соціального та економічного розвитку країн на основі очікуваної тривалості життя, рівня освіти та доходу, який служить альтернативним засобом оцінки стану розвитку країни. Цей індекс корисний для вивчення впливу політичного вибору, зробленого кожною нацією. Наприклад, якщо дві країни мають приблизно однаковий ВНД на душу населення, але надзвичайно різні показники ІЛР, то цілком зрозуміло, що ці розбіжності можуть походити від політики щодо очікуваної тривалості життя, рівня освіти чи іншого фактора, не пов’язаного з економічним здоров’ям.

У 2021 р. США були найбагатшою розвиненою країною на Землі із загальним ВВП у 23 трлн. дол. США. У 2021 р. Китай був найбагатшою країною, що розвивається, із загальним ВВП у 17,73 трлн. дол. США. Також чином мають місце розбіжності у поглядах на суспільне значення економічного зростання для країн (табл. 2.4.)

Таблиця 2.4.

Порівняльна характеристика поглядів на суспільне значення економічного зростання країн та його наслідків [9, 54]

Позитивні риси до економічного зростання	Критичні зауваження
Економічне зростання передбачає збільшення основних макроекономічних показників	Зростання ВВП не забезпечує якісних показників економічного зростання країни
Економічне зростання передбачає збільшення питомих показників ВВП, які відображають покращення якості життя населення	Зростання ВВП на одну особу не передбачає реального зростання добробуту й якості життя населення
Економічне зростання країн дозволяє забезпечувати вирішення важливих завдань в сфері промисловості, екології, соціального забезпечення	Економічне зростання, що відбувається на підставі НТП (автоматизації, роботизації виробництва, забезпечує суспільство достатньою кількістю матеріальних благ. Глобальним викликом є концентрація ресурсів і капіталів та порушення рівномірності процесів суспільного відтворення щодо їх розподілу, обміну та споживання
Економічне зростання дозволяє отримати доступ до світових ринків сировинних ресурсів, більш доступних і дешевих, ніж на національних ринках	Економічне зростання породжує виклики до виснажування виробничих і природніх ресурсів, запаси яких мають тенденцію до вичерпання
Економічне зростання країн дозволяє отримати додаткові переваги на світовому ринку через високі рейтинги, економічний, політичний та ідеологічний вплив	Економічне зростання породжує виклики до природних балансів, можливостей екосистем до самовідтворення, призводить до їх забруднення та руйнування
Економічне зростання визначає зростання соціально-економічної нерівності у суспільстві, але з часом, за С. Кузнецем, мультициклічність обороту капіталу призводить до збіль-шення питомих доходів населення та скорочення бідності та соціальної нерівності	Економічне зростання має створювати ефект рівномірного розподілу доходів згори донизу та зменшення розриву між заможними та бідними верствами населення («теорія просочування» чи «теорія коня і горобця» за Дж. К. Гелбрейтом). Але технічний прогрес поглиблює економічну диференціацію як між країнами світу, так і в середині країн, навіть у високорозвинених країнах залишається частка населення, що знаходиться за межею бідності. Розвиток постіндустріального суспільства дещо вирівнює цей дисбаланс за рахунок домінування середнього класу, але не вирішує проблему бідності

2.3. Моделі економічного розвитку країн

Поняття “модель економіки” почало застосовуватися в наукових дослідженнях наприкінці XX ст. і наразі його тлумачення є таким: модель економіки як схематичний опис будь-якого явища чи процесу в суспільстві; зразок,

що слугує еталоном для відтворення. Модель національної економіки − відбиває тенденції розвитку окремих господарських систем з урахуванням як загальноекономічних особливостей розвитку суспільства (економічна система), так і специфічних, притаманних лише даній господарській системі на певному етапі її еволюції [10, 8]. Іншим підходом до визначення економічної моделі є формальну або неформальну структуру аналізу, що прагне абстрагуватися від складнощів реального світу, але зберегти характеристики економічної системи, що дозволяє зрозуміти поведінкові, організаційні і технічні взаємозв'язки, які лежать в основі аналізованої системи [11, 618].

Як зазначає Уліаріс С. економічна модель — це спрощений опис реальності, призначений для отримання гіпотез про економічну поведінку, які можна перевірити. Важливою особливістю економічної моделі є те, що вона обов'язково має суб'єктивний характер, оскільки немає об'єктивних показників економічних результатів. Теоретичні моделі прагнуть отримати перевірені наслідки щодо економічної поведінки за припущення, що агенти максимізують конкретні цілі з урахуванням обмежень, які чітко визначені в моделі. Емпіричні моделі спрямовані на перевірку якісних передбачень теоретичних моделей і перетворення цих передбачень на точні чисельні результати [12].

Мають місце такі підходи до ідентифікації економічних моделей: модель як довільна множина значень елементів з певними функціями (з позиції математичної логіки модель є формулою (функцією), яка пов'язує кілька взаємозумовлених чинників відповідного соціального чи економічного процесу); модель як можливість глибокого аналізу певних явищ у суспільному житті [13, 617-619].

Перелік критеріїв, за якими оцінюють зміст моделі, є доволі широким: співвідношення форм влади та методи державного управління; наявність ринкових інститутів та рівень їх розвитку; цілі та механізми економічної політики; джерела фінансування економіки; відкритість економіки; зовнішньо-економічні зв'язки; інноваційна діяльність тощо.

Виділяють кілька моделей соціальної держави / національної економіки / регіональні:

Ліберальна, неоліберальна чи приватно-корпоративна. Характерна для англосаксонських країн (США, Велика Британія, Ірландія, Нова Зеландія). Характеризується низькою часткою державної власності, свободою господарювання для бізнес-структур, що підтверджується на законодавчому рівні, готовність до пристосування до нових економічних умова, позитивна динаміка розвитку тощо. До недоліків відносять диференціацію доходів різних соціальних груп та неоднорідність суспільства. Переваги: висока динаміка розвитку, гнучкість господарства щодо пристосовування до нових економічних умов.

Соціальне ринкове господарство (соціально орієнтована економіка, соціал-демократична, соціал-літеральна модель). Характерна для країн ЄС, Канади та Ізраїлю. Базується на перерозподілі 50% ВВП через податкову систему, завдяки чому має місце розвинена система соціального забезпечення та жорстка

регламентація трудових відносин на державному рівні. До недоліків часто відносять високий рівень безробіття, дефіцит державного бюджету. Політика конвергенції, що імплементована у діяльність ЄС, передбачає наближення менш розвинених країн-членів до середнього рівня, у тому числі шляхом зменшення витрат на деякі соціальні програми у країнах з сильною економікою.

Азіатсько-Тихоокеанська модель. (Японія, Південна Корея, Тайвань, Сінгапур) базується високому рівні колективізму та патерналізму, балансуванні інтересів бізнесових структур та держави, орієнтацією на довготермінову перспективу та експортні операції, інтегрованих формах економічного зростання (кейрецу, чеболей). До середини 90-х років XX ст. успіхи країн цього регіону називали "азіатським дивом". Недоліками можна вважати існування природних монополій на основі злиття інтересів держави та приватних компаній, обмеженість соціального забезпечення, велику тривалість робочого тижня тощо.

Соціалістична модель (Куба, Корейська Народно-Демократична Республіка, умовно В'єтнам та Китайську Народну Республіку) базується на плановій економіці, яка характеризується екстенсивним шляхом розвитку і низькою конкурентоспроможністю. Китай та В'єтнам все більше впроваджують ринкові підходи до організації економічної діяльності та посилення зв'язків з розвиненими країнами та посиленні міжнародної конкурентоспроможності.

У кожній з приведених моделей держава має різний обсяг виконуваних функцій (табл. 2.5.) та використовуються різні важелі впливу (табл. 2.6.).

Таблиця 2.5.

Еволюція теорій щодо ролі держави як інституту регулювання економіки та її відображення в моделях економічного розвитку країн [14]

Економічні школи	Представники	Основні положення	Моделі економічного розвитку
Меркантилізм	Стаффорд, Скаруффі, Мен, Монкретьєн, Сєрра	всі проблеми країни вирішуються шляхом максимального державного втручання; перевага надається прямим адміністративним методам; загальне збагачення досягається через домінуючу роль держави в регулювання зовнішньої торгівлі.	Японська модель
Класична політична економія	Петті **Буагільбера**	втручання держави в економічні процеси є неможливим, оскільки це суперечить законам природного порядку.	Ліберальна модель

Фізіократи	Кене, Тюрго, Мірабо, Дюпон де Немур, Летрон	держава не повинна втручанням порушувати природні закони, що створюють найоптимальніший економічний лад; основні функції держави: охорона природного порядку, надання освітніх послуг, створення та фінансування національних підприємств.	Ліберальна модель
Марксизм	Маркс, Енгельс, Сісмонді,	держава повинна регулювати економічні процеси в суспільстві з метою забезпечення збуту всіх товарів, захисту національних виробників та підтримання попиту на вироблену продукцію;	Азійсько-Тихо-океанська Німецька
Кейнсіанство	Кейнс	лише державне втручання може забезпечити максимальний рівень зайнятості населення та забезпечити економічне зростання економіки країни, через недосконаліть системи ринкових відносин; відмова від концепції лібералізації ринків; через фіскальну політику державне регулювання повинно поширитися на інвестиції та національний дохід; держава має виступати в ролі стабілізатора на протязі всього терміну економічного циклу.	Скандинавська Німецька
Маржиналізм	Візер	втручання держави в економіку країни має бути помірним;	Сканди-навська
Класична політична економія	Сміт	робота держави опирається на принцип «laissez faire» – дозволяти діяти, не заважати йти своїм ходом; регулювання ринку має здійснюватися через механізм стихійної координації поведінки суб'єктів економіки за умов вільної ринкової конкуренції; формування концепцій «держава – нічний сторож» (охорона життя, свободи та власності громадян); держава має здійснювати контроль рівня мінімальної заробітної плати та норми позичкового відсотку.	Ліберальна модель
	Сей, Сеніора, Мальтус, Мілль, Рікардо	розвиток торії економічного лібералізму, яка виключає втручання зі сторони держави; «Закон Сея» - мінімізація бюрократичного за власною природою державного апарату та усунення протекціонізму; держава має здійснювати контроль тих галузь економіки, які не гарантують підприємцю отримання прибутку; держава повинна фінансувати створення, науки, інфраструктури, системи соціального забезпечення; держава має регулювати відносини власності, здійснення судочинства та стягнення податків.	-Ліберальна модель Слов'янська модель

Ленінізм	Ленін	держава має здійснювати повний та всебічний контроль над економічними процесами як всередині країни так і вирішувати її зовнішньоекономічну політику; відсутність ринкової конкуренції; жорсткий державний контроль рівня цін та обсягу виробництва.	Азійсько-Тихо-океанська Німецька
Неолібералізм	Фрідмен Ф. фон Хайєк	нульовий патерналізм, вільна конкуренція, держава не може використовувати гроші як інструмент регулювання економіки; державне втручання в економічні процеси породжує інфляцію та економічні спади в розвитку економіки; держава допускається лише до надання певних соціальних послуг – пенсійне забезпечення, сфера охорони здоров'я, послуги освіти, державного страхування безробіття та інше; держава займає позицію посередника – стабілізатора економічних відносин для забезпечення рівності між доходами власних факторів виробництва і їх граничними продуктами.	Ліберальна модель
Інституціоналізм	Коммонс Мітчел	держава повинна забезпечити ефективну роботу капіталістичної економіки та зобов'язана вирішувати конфлікти між окремими капіталістами та між капіталістами та найманими працівниками;	Скандинавська Німецька Слов'янська

Таблиця 2.6.

Економічні важелі впливу на ринкові процеси в залежності на різних стадіях економічного циклу [14]

Види національних моделей економічного розвитку	Важелі впливу на економічний розвиток на різних етапах економічного циклу			
	Зростання		Рецесія	
	Ринкові	Державні	Ринкові	Державні
Американська	Банківські відсотки Цінові межі Інвестиції	Податки Цільові дотації Мінімум заробітної плати	Цінові межі Інвестиції	Податки Банківські відсотки Цільові дотації Мінімум заробітної плати
Німецька	Кредити Цінові межі Банківські відсотки	Податки Мінімум заробітної плати Цільові дотації	Кредити Цінові межі Банківські відсотки	Податки Мінімум заробітної плати Цільові дотації

Скандинавська	Цінові межі Інвестиції	Податки Кредити Мінімум заробітної плати Цільові дотації	Інвестиції Цінові межі	Податки Кредити Мінімум заробітної плати Цільові дотації
Японська	Банківські відсотки Інвестиції	Цінові межі Податки Мінімум заробітної плати Цільові дотації	Інвестиції	Цінові межі Податки Мінімум заробітної плати Банківські відсотки Цільові дотації
Тихоокеанська	Цінові межі Мінімум заробітної плати	Інвестиції Цільові дотації Банківські відсотки Податки	Цінові межі	Інвестиції Цільові дотації Банківські відсотки Мінімум заробітної плати податки
Слов'янська	Банківські відсотки Цінові межі Інвестиції	Податки Мінімум заробітної плати Цільові дотації	Цінові межі Банківські відсотки Інвестиції	Податки Мінімум заробітної плати Цільові дотації

Суть соціально-економічної трансформації у загальному вигляді зводиться до того, щоб змінити існуючий економічний порядок (економічну систему), забезпечити економічне зростання. Очевидно, що кожне суспільство зацікавлене в мінімізації видатків, пов'язаних із такою зміною. Ось чому, обираючи ту чи ту економічну стратегію, країна фактично визначає свій шлях поєднання перетворень із досягненням економічного зростання. Але цю проблему можна переформулювати й іншим чином: які саме зміни слід провести, щоб вийти на шлях сталого економічного розвитку? У цілому стратегії економічної трансформації, реалізовані різними країнами, можна умовно розділити на три великі групи.

1. Модель трансформації країни, що розвивається. Цю стратегію, як правило, реалізують економічно відсталі держави. Її ключовий елемент — індустріалізація як основний засіб подолання економічної відсталості й скорочення розриву з індустріально розвиненими державами. Така стратегія (стратегія руху навздогін, як її ще інколи називають) була свого часу успішно реалізована в нових індустріальних країнах. Загалом ця модель на практиці може набувати двох основних форм — експортної орієнтації та імпортозаміщення.

Корені цієї моделі можна знайти в країнах Західної Європи у добу промислових революцій. Революцію Мейдзі в Японії та індустріалізацію в колишньому Радянському Союзі можна також віднести (хоч і з певними застереженнями) до згаданої моделі.

2. Модель економічної реконструкції. Вона була успішно реалізована в країнах Західної Європи та Японії після Другої світової війни. Післявоєнна реконструкція також відбувалася в колишньому Радянському Союзі. Досвід східних та центральноєвропейських країн, де була створена економічна система радянського типу, можна також віднести певною мірою до згаданої економічної стратегії. У цьому випадку реконструкція відбувалась поруч з політичними та економічними змінами системного характеру.

3. Модель системних перетворень. Її можна розглядати як певну комбінацію елементів першої та другої стратегій. Але, на відміну від цих стратегій, системні зміни передбачають перехід від адміністративно-командної економіки (що будується на державній власності та вертикальних ієрархічних зв'язках) до ринкової господарської системи (в основі якої лежить приватна власність у різних формах і поєднання вертикальних та горизонтальних взаємовідносин). Слід відзначити, що в колишніх соціалістичних країнах існували певні відносини ринкового типу (ринок споживчих товарів, розподіл ресурсів через так званий «бюрократичний ринок» тощо), але координація економічної діяльності здійснювалась переважно на основі вертикальних зв'язків «держава — підприємство» [15] Ось чому, наприклад, японський повоєнний економічний розвиток не можна вважати системною трансформацією, незважаючи на масштаби економічних змін, що відбулися в цій країні після Другої світової війни Ця класифікація подібна до запропонованої Джоном Даннінгом [16]

1.4. Трансформація моделей розвитку

На честь 75 річниця створення ООН (2020) та за підтримки уряду Об'єднаних Арабських Еміратів було здійснено дослідження можливостей розвитку, що випливають із шести трансформаційних тенденцій, для майбутнього економічного зростання та добробуту суспільства. Розроблений звіт має на меті орієнтувати уряди країн на досягнення системних змін, зосереджуючись на можливостях, що дозволяють досягти й зростанню прибутковості та сприяючи людському та сталому розвитку [17].

Тенденції було обрано через їх системний і глобальний характер і тому, що вони, як очікується, створять значні можливості в широкому діапазоні секторів протягом наступних 5-10 років.

Шість трансформаційних тенденцій, представлених у «Майбутніх можливостях» охоплюють поєднання нових бізнес-моделей, технологій і змін. Вони базуються на ряді наскрізних структурних тенденцій: старіння населення, реорганізація міського життя, зростання глобальної мобільності, вплив молодих поколінь, зміна моделей глобальної торгівлі, диверсифікація інвестиційних потоків, розширення середнього класу в країнах з економікою, що розвивається, і зростаючий інтерес в показниках прогресу, крім зростання ВВП.

Виходячи з умов, що мають місце, автори дослідження виділили шість економічних моделей:

Ексбайтна економіка: гіперз'єднані пристрої, дані та люди. Оскільки обчислювальна потужність і сховище стають дешевшими та ефективнішими, і технологія 5G розгортається, майбутній підйом зв'язку буде залежати більше від пристроїв, ніж від людей. Отриманий потік даних ще більше покращить здатність систем на основі штучного інтелекту оптимізувати процеси та послуги та порушити бізнес-моделі в різних секторах. До 2025 року економіка ексабайтів може створити можливості з оціночною загальною економічною вартістю до 8 трильйонів доларів США.

Економіка добробуту: переосмислення здоров'я Інтерес до фізичного та психічного благополуччя вже величезний і має значно зростати, оскільки нові підходи до благополуччя впроваджуються на індивідуальному, організаційному та громадському рівнях. У цьому секторі буде багато можливостей, особливо в країнах з високим рівнем доходу, а також із середнім і низьким рівнем доходу. Загальна вартість можливостей добробуту, включаючи профілактичне здоров'я, коучинг із самовдосконалення, організаційні та освітні програми, фітнес, дієту, здоров'я та красу, подорожі та нерухомість, може сягнути 7 трильйонів доларів США протягом кількох років.

Вуглецево-нейтральна економіка: масштабовані рішення з низьким вмістом вуглецю Ринки, що розвиваються, і обробка даних збільшують попит на енергію, у той час, як країни встановлюють цілі скорочення викидів вуглецю у більшій кількості. Інновації в технологіях, інвестиційних моделях і ринках можна очікувати від акумуляторних технологій, електромобілів, енергоефективних будівель і водневих паливних елементів. Зростаючий попит на відновлювані джерела енергії може створити понад 2,3 трильйона доларів США до середини 2020-х років.

Циркулярна економіка: не витрачайте, не бажайте Зростаюча громадська обізнаність щодо необхідності зменшення впливу на навколишнє середовище й надалі відкриватиме нові можливості в ланцюжках створення вартості на основі оптимізації використання ресурсів і зменшення відходів. Економіка замкнутого циклу, перероблювання та повторна перероблювання відходів стануть все більш популярними, коли з'являться нові технологічні рішення. За деякими оцінками, використання циркулярної економіки може відкрити ринкові можливості на загальну суму до 4,5 трильйонів доларів США.

Економіка біозростання: нове сільське господарство та біоматеріали Можливо, найнижчий профіль із шести трансформаційних тенденцій Економіка BioGrowth все ще має намір відкрити нові ринкові можливості в деяких найбільших глобальних секторах. Швидкий прогрес у біоматеріалах, рослинництві та синтетичній біології призведе до проривів у таких сферах, як біологічно розкладні матеріали, стійкі культури, перероблювання палива з сільськогосподарських відходів і замінники тваринного білка. До 2025 року

можливості, пов’язані з BioGrowth, можуть оцінюватися в 1 трильйон доларів США.

Економіка досвіду: від власності до користування: Бажання «відчути», а не споживати, просочується з ринків високого класу на масові ринки. Чат-боти все більше забезпечуватимуть персоналізацію послуг, а 3D-друк розширить можливості персоналізації продуктів. «Дослідницький туризм» займає все більшу частку світового туристичного ринку, а віртуальна реальність стає складнішою та доступнішою. Разом ці тенденції можуть створити економіку досвіду вартістю до 6,5 трильйонів доларів США до 2025 року.

Щоб стимулювати якісні зміни необхідно запровадити трансформаційну політику в кожній із зазначених вище майбутніх економік і в ряді наскрізних сфер політики, які ми називаємо основними можливостями. Основні потужності:

• Бачення уряду щодо розробки та реалізації довгострокової стратегії забезпечення чіткої спрямованості для узгодження зусиль різних зацікавлених сторін.

• Передова технологія, що дозволяє розробляти та адаптувати нові ідеї, зокрема надійну інфраструктуру ІКТ та широко поширені цифрові навички.

• Інновації, які включають як дослідження та розробки, так і відображення підприємництва інвестиції у фундаментальну та прикладну науку, дослідницькі установи та культуру творчості.

• Талант, який дозволяє орієнтуватися в змінах ринку праці, зокрема привабливість для зовнішніх талантів і освіта, яка розвиває навички спілкування.

• Зручність для бізнесу у формі верховенства права, відсутності корупції, мінімальної бюрократії, доступу до фінансів, довіри та соціального капіталу.

• Ринкова динаміка, яка стимулює інвестиції, а розмір ринку створює можливості для економії на масштабах, підвищення ефективності та впровадження нових рішень.

Трансформаційні тенденції, які обговорюються в цій доповіді, є системними: вони трансформують цілі системи, такі як продовольча система, яка залучає людей від фермерів до споживачів, сектори від транспорту до охорони здоров’я, державне регулювання, навчальні заклади та багато інших гравців. Використання бізнес-можливостей завдяки системним змінам вимагає того, що ми називаємо трансформаційною державною політикою.

Трансформаційна політика відрізняється від традиційної промислової політики кількома важливими моментами (табл. 2.7). Найважливіше те, що вони вимагають широкого та глибокого розуміння соціології, політики, економіки та технологій, щоб спрямувати інвестиції на вирішення ключових завдань, і вони націлені на результати, які є не лише економічними, а й мають позитивний вплив на суспільство в цілому.

Трансформаційні зміни вимагають координації та узгодження зацікавлених сторін. Уряди повинні активно та цілеспрямовано підтримувати ті сфери, де вони бачать цілі зростання, які узгоджуються з іншими суспільними цілями. Країни

повинні визначити конкретні сфери, де вони можуть сподіватися лідирувати в поточних глобальних трансформаціях, і перетворити їх на можливості для власного зростання та добробуту суспільства.

Таблиця 2.7.

Промислова політика проти трансформаційної політики

Традиційна промислова політика	Трансформаційна державна політика
Субсидії/захист для обраних чемпіонів та секторів, спрямованих на те, щоб дати галузям час для зрілості	Динамічне спільне інвестування між державними та приватними гравцями
Підтримує бізнес-сектор для підвищення ефективності	Враховує весь ланцюжок створення вартості
Переваги в основному в одному секторі	Підтримує співпрацю між дисциплінами та зацікавлені сторони
Вибір секторів на основі їх комерційного потенціалу	Шукає рішення, які приносять користь суспільству в цілому
Спирається на поточні сильні сторони країни	Сприяє експериментуванню та ризику
Зосереджено на сприянні економічному зростанню та створенню робочих місць створення	Міждисциплінарний, міжгалузевий та міжакторський
	Гнучкі, численні шляхи та рішення знизу вгору
	Чіткий напрямок, обмежений у часі та вимірний
	Спираючись на широку суспільну підтримку

Глобальні тенденції не впливають на ринки окремо. Тим не менш, кожна з них представляє різні типи можливостей для урядів, підприємств і суспільства для покращення не лише засобів до існування, але й життя шляхом покращення доступу до послуг (екзабайтна економіка та економіка досвіду), зменшення відходів (циркулярна економіка) та зміцнення здоров'я (благополуччя). Економіка), серед інших ініціатив. Ця частина звіту завершується коротким описом того, як кожна з тенденцій пов'язана з Цілями сталого розвитку ООН, вказуючи на те, як майбутні можливості можуть генерувати як зростання, так і добробут, коли бачення, політики та стратегії всіх зацікавлених сторін узгоджуються.

У рамках аналізу шести трансформаційних тенденцій було переглянуто звіти, підготовлені провідними міжнародними організаціями, консалтинговими та дослідницькими фірмами, урядами та міжнародними галузевими асоціаціями, щоб

оцінити очікувану вартість відповідних ринків до 2025 р. На малюнку 2.8 представлено короткий знімок деяких можливостей, які з'являться внаслідок трансформаційних тенденцій до 2025 року.

Таблиця 2.8.

Інвестицій у трансформаційні тенденції та пов'язані з ними можливості у 2025 році

Напрям	USD	Напрям	USD
Ексабайтна економіка:	> 8 трлн	**Економіка добробуту:**	> 7 трлн
Охорона здоров'я – база даних – застосунки	> 1.1 трлн	Оздоровчий догляд і продукти	> 4.7 трлн
Автономні транспортні засоби	> 500 млрд	Оздоровчий туризм	> 1 трлн
Ринок великих даних	> 90 млрд	Трекери здоров'я	> 60 млрд
Когнітивні обчислення	> 49 млрд	Корпоративне оздоровлення	> 58 млрд
Вуглецево-нейтральна економіка:	> 2.3 трлн	**Циркулярна економіка:**	> 4.5 трлн
Відновлювані джерела електроенергії	> 1.5 трлн	Циркулярна економіка ЄС	> 1.8 трлн євро
Електромобілі	> 567 млрд	Глобальна переробка металів	> 590 млрд
Енергоефективні будівлі	> 623 млрд	Розумні водопровідні мережі	> 7.25 млрд
Літій-іонні акумулятори	> 93 млрд	Екологічна мода	> 150 млрд
Економіка біозростання:	> 1 трлн	**Економіка досвіду:**	> 6.5 трлн
Біопереробка нового покоління	> 550 млрд	Відпочинок і туризм	> 5 трлн
Агробіотех	> 51 млрд	Платформи для обміну товарами та послугами	> 336 млрд
Біопластик	> 42.6 млрд	Глобальний цифровий контент	> 237 млрд
Синтетична біологія	> 13.6 млрд	3D-друк і налаштування	> 28 млрд

Він базується на консервативному підході та дає вказівку щодо відносного розміру ринків, керованих кожною тенденцією. Керівники бізнесу також вважають, що тенденції мають значний потенціал для використання для зростання та добробуту суспільства. Керівники підприємств, які взяли участь в дослідженні майбутніх можливостей, очікують, що трансформаційні тенденції перетворяться на переважно позитивний прогноз щодо зайнятості. Хоча в деяких секторах прогнозується втрата робочих місць, очікуване зростання в інших галузях має більш ніж компенсувати це (табл. 2.9).

Таблиця 2.9.

Очікування бізнесу щодо впливу трансформаційних тенденцій на робочі місця – за секторами

Сектори	Ексабайтна економіка	Економіка добробуту	**Вуглецево-нейтральна економіка**	Циркулярна економіка	Економіка біозростання	Економіка досвіду
Передові матеріали та біотехнології	=	↑	↑	↑	=	↑
Автомобільна, аерокосмічна та авіаційна промисловість	=	↑	=	↑	=	=
Хімічна/нафтохімія	↓	=	=	↓	↓	↓
Споживчі товари	↑	=	↑	↑	↑	↑
Енергетика, нафта і газ	↑	=	=	=	↑	=
Фінансові послуги та інвестори	=	↑	↑	=	↑	=
Здоров'я та охорона здоров'я	↑	=	↑	↑	↑	↑
Інформаційно-комунікаційні технології	↑	↑	↑	↑	↑	↑
Інфраструктура та будівництво	↑	↑	↑	↑	↑	↑
Страхування та перестрахування	=	↑	=	=	=	=
Логістика, доставка та фрахт	↑	=	↑	↑	↑	↑
ЗМІ та розваги	↑	=	=	=	=	↑
Гірнича справа та метали	=	=	↓	↓	↓	=
Професійний сервіс	↑	↑	↑	↑	↑	↑
Подорожі та туризм	↑	↑	↑	↑	↑	↑
Комунальні послуги	=	=	=	↑	=	=

Очікувані зміни: ↑ зростання; ↓ падіння; = без змін.

Питання для самоконтролю:

1.Згідно із твердженням А. Сміта економічне зростання у «прогресивній державі» є самопідтримуючим процесом, оскільки пов’язано із зростанням

заощаджень, нагромадженням капіталу і отриманням прибутку. Яка держава у Вашому розумінні є прогресивною та який вплив вона може здійснювати на економічне зростання та розвиток?

2.Чи актуальним лишається твердження Д. Рікардо разом, що нерівність у розподілі доходів може призвести до зменшення економічного зростання, оскільки через зростання виробництва може виникнути дефіцит землі, а отже збільшиться рента та зменшиться прибуток. Наведіть приклад.

3. Теорія міжнародної залежності розглядає обмеження економічного розвитку з точки зору недосконалості міжнародних і внутрішніх владних відносин, інституційної та структурної економічної жорсткості. Чи значить це, що міжнародні організації та двосторонні договори з розвинутими країнами можуть здійснювати негативний вплив на економічний розвиток країн, що розвиваються, формулюючи ряд вимог у межах міжнародних правових та економічних інститутів. Обґрунтуйте свою відповідь.

4.Порівняйте основні показники та характеристики економік розвинених країн та країн що розвиваються (Додаток до теми 2). Яким чином основні характеристики економіки (права колонка) впливають на досягнення макроекономічних показників. Що спільного та відмінного між країнами однієї /різних груп? Обґрунтуйте свою відповідь.

5.Чи залежить рівень та динаміка макроекономічних показників від моделі економічного розвитку? Обґрунтуйте свою відповідь.

6. Чи можуть представлені у звіті Future Possibilities Report 2020 трансформаційні тенденції охопити усі країни? Чому ? Обґрунтуйте свою відповідь.

Додаток до теми 2

Основні показники розвитку та характеристика економіки окремих країн

	Розвинені країни (2021)	
	Основні показники	Характеристика економіки
Австралія	**ВВП** $1,54 трлн. **Населення** 25,74 млн. **ВВП на душу населення** $59 934 **ІЛР** 0,95* Тривалість життя 83 роки Дитяча смертність 3 на 1000	Високий рівень індустріалізації, якості життя, медичного забезпечення. Австралія є однією з найбагатших країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону, яка протягом кількох років переживає економічне зростання.
Бельгія	**ВВП** $599,88 млрд **Населення** 11,59 млн **ВВП на душу населення** $51 767 Безробіття 6,4% **ІЛР** 0,937 **Тривалість життя 81** Дитяча смертність 3	Залежна від імпорту сировини, диверсифікована промислова та комерційна діяльність, розвинена транспортна мережа, експортер промислових товарів. За даними CIA World Factbook, на сектор послуг припадає найбільша частка ВВП країни – 77,2%.
Ірландія	Ірландія **ВВП** $498,56 млрд **Населення** 5 млн **ВВП на душу населення** $99 152 Безробіття 6,6% **ІЛР** 0,945 Тривалість життя 82 Дитяча смертність 3	Країна отримала вигоду від створення великих транснаціональних корпорацій у країні завдяки сприятливим податковим режимам. Країна є перш за все країною сфери послуг, причому цей сектор становить 60% ВВП. Промисловість становить 39%, решта – сільське господарство.
Іспанія	**ВВП** $1,43 трлн **Населення** 47,33 млн **ВВП на душу населення** $30 115 Безробіття 14,7% **ІЛР** 0,905 Тривалість життя 82 Дитяча смертність 3	Система охорони здоров'я одна з найкращих у світі. Після повернення до демократичної системи в 1975 р. Іспанія стала четвертою за величиною економікою єврозони з різноманітним асортиментом галузей, включаючи виробництво, фінансові послуги, фармацевтику, текстиль і одяг, взуття, хімічну промисловість і туризм.
Італія	**ВВП** $2,10 трлн **Населення** 59,10 млн **ВВП на душу населення** $35 55 Безробіття 9,8% **ІЛР** 0,895 Тривалість життя 82 Дитяча смертність 3	Обробна промисловість Італії дуже добре розвинена, і вона посідає сьоме місце на Землі за даними Всесвітнього економічного форуму. Італія відома виробництвом предметів розкоші. Майже 74% робітників Італії зайняті у сфері послуг, тоді як трохи більше 2% працюють у сільському господарстві.

Канада	**ВВП $**1,99 трлн. **Населення** 38,25 млн. **ВВП на душу населення** $52 051 Безробіття 7,5% **ІЛР** 0,936 **Тривалість життя 82** Дитяча смертність 4	Країна здатна забезпечити власні енергетичні потреби, та експортує природні ресурси. Є світовим лідером у виробництві та використанні відновлюваних джерел енергії, які забезпечують приблизно 18,9% загального енергопостачання країни. На гідроенергетику припадає 59,3%.
Нідерланди	**ВВП** $1,02 трлн **Населення** 17,53 млн **ВВП на душу населення** $57767 Безробіття 4,0% **ІЛР** 0,94 Тривалість життя 81 Дитяча смертність 4	Поєднує міцну економіку з високим рівнем життя. За даними ОЕСР, громадяни мають доступ до високої якості життя. Незважаючи на те, що якість навколишнього середовища в країні нижче середнього , рівень здоров'я та очікувана тривалість життя мешканців відповідають показникам інших розвинених країн.
Німеччина	**ВВП** $4,22 трлн **Населення** 83,13 млн **ВВП на душу населення:** $50 801 Безробіття 3,5% **ІЛР** 0,942 **Тривалість життя 81** Дитяча смертність 3 **Індекс задоволення життям 7,3**	Завдяки своїй висококваліфікованій робочій силі Німеччина є найсильнішою економікою Європи та четвертою за розміром економікою світу. Країна виробляє машини, автомобілі, електроніку та фармацевтику. У 2019 р. Німеччина посіла друге місце після Китаю як найбільша економіка світу з надлишковим балансом, причому її експорт продукції перевищував імпорт. Однак у 2021 р. це змінилося вперше з 1991 року через зростання цін на енергоносії та продукти харчування.
Об'єднане Королівство	**ВВП** $3,19 трлн **Населення** 67,33 млн **ВВП на душу населення** $47 334 Безробіття 4,5% **ІЛР** 0,929 Тривалість життя 81 Дитяча смертність 4	Зростання ВВП залежить від банківських, страхових та бізнес-послуг. Запаси нафти та природного газу скорочуються. Велика Британія офіційно вийшла з ЄС 31 січня 2020 р., хоча належної торговельної угоди між двома суб'єктами не було, доки Європейський парламент не схвалив тимчасову угоду 28 квітня 2021 р.
Республіка Польща	**ВВП** $674,05 млрд **Населення** 37,78 млн **ВВП на душу населення** $17 840 Безробіття 3,4% **ІЛР (2021):** 0,876 **Тривалість життя 77** Дитяча смертність 4	Республіка Польща станом на 2020 рік є шостою за розміром ВВП країною ЄС. Радянська держава-сателіт до 1989 року, країна майже завершила свою трансформацію в демократичну та ринково-орієнтовану економіку. Безкоштовна медична допомога та вища освіта для громадян.

США	**ВВП** $23,00 трлн **Населення** 331,89 млн **ВВП на душу населення** $69 287 Безробіття 5,5% **ІЛР** 0,921 Тривалість життя 77 Дитяча смертність 5	США є найбільшим імпортером та експортером товарів. Станом на 2021 р. США мають третю за чисельністю армію. США піддаються критиці за риси, що характерні для країн, що розвиваються: це єдина розвинена країна без загальної системи охорони здоров'я, рівень бідності вищий, ніж у будь-якій іншій промислово розвиненій країні, інфраструктура гостро потребує ремонту та капітального ремонту.
Франція	**ВВП** $2,94 трлн **Населення** 67,50 млн **ВВП на душу населення** $43 518 Безробіття 8,1% **ІЛР** 0,903 **Тривалість життя 82** Дитяча смертність 3	Країна отримує переваги від різноманітної економіки, включаючи туризм, виробництво та фармацевтику. Уряд частково або повністю приватизував ряд компаній, у тому числі у сфері електроенергетики, громадського транспорту та оборони.
Швейцарія	**ВВП** $812,87 млрд **Населення** 8,70 млн **ВВП на душу населення** $91991 Безробіття 5,3% **ІЛР (2019):** 0,962 Тривалість життя 83 Дитяча смертність 4	Найбільшими економічними секторами країни є фінансові послуги, фармацевтика, точне виробництво, хімікати, металургія, та електроніка. Швейцарія має універсальну систему охорони здоров'я, але також зберігає приватний ринок.
Швеція	**ВВП** $627,44 млрд **Населення** 10,42 млн **ВВП на душу населення** $60 239 Безробіття 8,7% **ІЛР** 0,947 Тривалість життя 82 Дитяча смертність 2	Найрозвиненіша постіндустріальна держава. Незважаючи на найвищу ставку податку на прибуток у світі, країна також відома високою якістю життя та низьким рівнем безробіття. Громадяни Швеції мають вільний доступ до охорони здоров'я та вищої світи. Середньостатистичний швед навчається майже 20 років. Як суспільство, Швеція надає великого значення екологічній стійкості.
Японія	**ВВП** $4,94 трлн **Населення** 125,67 млн **ВВП на душу населення** $39 285 Безробіття 2,8% **ІЛР (2021):** 0,925 Тривалість життя 85 Дитяча смертність 2	Японія є третьою найбагатшою країною. Майже 70% робочої сили країни зайнято у сфері послуг, 1,1% – у сільському господарстві. Країна залежить від імпорту природних ресурсів і є найбільшим у світі нетто-покупцем харчових продуктів, найбільшим імпортером зрідженого природного газу (СПГ) і третім за величиною імпортером вугілля.

	Країни що розвиваються (2021)	
Бразилія	**ВВП (2021):** $1,61 трлн. **Населення (2021):** 213,99 млн. **ВВП на душу населення (2021):** $7518. Безробіття 14,4% **ІЛР (2021):** 0,754. **Тривалість життя 76** Дитяча смертність 13 Індекс задоволення життям 6,1	індустріально-аграрна країна, найбільша за *економічним* потенціалом в Південній. Америці. брак чистої води; обмежений доступ до адекватного медичного обслуговування, особливо в сільській місцевості; жахливі житлові умови в багатьох регіонах; і неякісні дієти
Китай	**ВВП** $17,73 трлн **Населення** 1,41 млрд **ВВП на душу населення** $12 556 Безробіття 4,8% **ІЛР** 0,768 **Тривалість життя 77** Дитяча смертність 6	Незважаючи на те, що Китай має другу за величиною економіку у світі та найбільшу армію, він класифікується як країна що розвивається за критеріями більшості організацій. Китай має залежність від сільського господарства , хоча з часом цей показник має тенденцію до зниження. За даними CIA World Factbook, 7,9% загального ВВП Китаю було отримано від сільського господарства.
Королівство Таїланд	**ВВП** $505,98 млрд **Населення** 69,95 млн **ВВП на душу населення** $7233 Безробіття 1,4% **ІЛР** 0,800 Тривалість життя 77 Дитяча смертність 7	Дві третини ВВП країни утворюються за рахунок експорту електроніки, сільськогосподарських товарів, автомобілів і запчастин, оброблених харчових продуктів та ін. За останні чотири десятиліття країна перейшла від країни з низьким рівнем доходу до країни з високим рівнем доходу, досягнувши значного прогресу в соціальному та економічному розвитку.
Республіка Індія	**ВВП** $3,17 трлн **Населення** 1,39 млрд **ВВП на душу населення** $2277 Безробіття 6,0% **ІЛР** 0,633 Тривалість життя 70 Дитяча смертність 27	Є новою індустріальною державою та однією з країн, що швидко розвиваються. Є проблеми з питною водою, антисанітарією та перенаселенням. Завдяки добре освіченому англомовному населенню Індія є великим експортером IT-послуг, аутсорсингових послуг для бізнесу та працівників програмного забезпечення.
Індонезія	**ВВП** $1,12 трлн **Населення** 276,36 млн **ВВП на душу населення** $4291 Безробіття 4,4% **ІЛР** 0,705 Тривалість життя 72 Дитяча смертність 20	Ключові статті експорту країни включають каучук, тваринний і рослинний жир, мінеральне паливо, машини, електричні машини та частини механічних приладів. 18 млн. осіб не мають доступу до чистої води, 20 млн. не мають належних санітарних умов, 22,9 млн. недоїдають.

Мексика	**ВВП** $1,30 трлн **Населення** 130,26 млн **ВВП на душу населення** $9926 Безробіття 4,4% **ІЛР** 0,758 **Тривалість життя 75** Дитяча смертність 12	Статус розвитку Мексики такий, незважаючи на те, що вона перевищує більшість своїх аналогів у країнах, що розвиваються, за більшістю економічних показників і показників якості життя. Насправді, згідно з Всесвітньою книгою фактів CIA, економіка Мексики не сильно залежала від сільського господарства – лише 3,6%, тоді як сектори послуг і промисловості були набагато більшими.
Республіка Корея	**ВВП** $1,80 трлн **Населення** 51,74 млн **ВВП на душу населення** $34 757 Безробіття 3,5% **ІЛР** 0,925 Тривалість життя 83 Дитяча смертність 3	Забезпечує громадянам широкий доступ до якісного медичного обслуговування та вищої освіти. Після кількох десятиліть швидкого економічного зростання та глобальної інтеграції країна стала високотехнологічною та індустріально розвиненою державою, найважливішими галузями якої є електроніка, телекомунікації, виробництво автомобілів, хімічна промисловість, суднобудування та сталь. Країна залежить від експорту та стикається з іншими проблемами, такими як старіння населення та низька продуктивність праці.
Саудівська Аравія	**ВВП** $833,54 млрд **Населення** 35,34 млн **ВВП на душу населення** $23 585 Безробіття 7,4 % **ІЛР** 0,875 Тривалість життя 75 Дитяча смертність 6	На суто монетарному рівні Королівство Саудівська Аравія є досить успішним у порівнянні з іншими країнами, що розвиваються. Це була найбільша економіка на Близькому Сході за ВВП у 2021 році; однак її економіці бракує диверсифікації. Понад 87% державного доходу отримують від експорту нафти, що робить Саудівську Аравію найбільшим у світі експортером нафти. Згідно зі звітом Amnesty International за 2020 рік, уряд піддається жорсткій критиці за численні порушення прав людини, і майже всі відомі правозахисники Саудівської Аравії в країні були затримані або ув'язнені.
Туреччина	**ВВП** $815,27 млрд **Населення** 85,04 млн **ВВП на душу населення** $9 586 Безробіття 13,4% **ІЛР** 0,838 Тривалість життя 78 Дитяча смертність 8	Туреччина є, мабуть, найкращим прикладом країни, яка стоїть на межі між розвинутими та такими, що розвиваються. У минулому ООН класифікувала її як розвинену країну. Сьогодні більшість груп, у тому числі й сама Туреччина, погоджуються щодо статусу країни як країни, що розвивається.

***ІЛР – індекс людського розвитку** розроблений ООН як показник для оцінки рівня соціального та економічного розвитку певної країни. ІЛР кількісно визначає очікувану тривалість життя , рівень освіти та дохід у стандартизованому значенні від нуля до одиниці; чим ближче до одиниці, тим розвиненіша країна. Мінімальних вимог щодо розвиненого статусу не існує, але більшість розвинених країн мають ІЛР 0,8 або вище.

Література:

1. An Essay in Dynamic Theory Author(s): R. F. Harrod Source: The Economic Journal, Vol. 49, No. 193 (Mar., 1939), pp. 14-33 Published by: Blackwell Publishing for the Royal Economic Society Stable URL: http://www.jstor.org/stable/2225181 Accessed: 23/03/2010 07:21

2. Murphy K.M., Shleifer A., Vishny R.W. Industrialization and the Big Push. The Journal of Political Economy, Vol. 97, No. 5 (Oct., 1989), pp. 1003-1026. The University of Chicago Press Stable URL: http://www.jstor.org/stable/1831884

3.Rostow W. The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto, London: Cambridge University Press, 1960. p.12

4. Трофимова В.В. Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://postref.ru/document_c8184edaf2cf157587c8d65004cf0ebe.html

5. Modern Economic Growth: Findings and Reflections. Lecture to the memory of Alfred Nobel, December 11, 1971. *Nobel Lectures, Economics 1969-1980*, Editor Assar Lindbeck, World Scientific Publishing Co., Singapore, 1992. https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1971/kuznets/facts/

6. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3 т. / за ред. В.М. Гейця, В.П. Семиноженка, Б.Є. Кваснюка. Т. 2: Інноваційно-технологічний розвиток економіки. — К.: Фенікс, 2007. – 564 с.

7. Федулова Л.І. Соціальний аспект технологічного розвитку економіки: особливості та виклики для України / Л.І. Федулова // Социальная экономика. – 2009. – № 1. - С. 165-180.

8. Мельник Т.М. Інституційні чинники економічного розвитку: теорія і практика / Т.М. Мельник // Вісник Донецького національного університету, Серія: Економіка і право. – 2010. – Вип. 2, т. 1. – С. 245-251.

9. Таранич В.А. Стратегії економічного зростання країн в контексті глобальних викликів розвитку світового господарства. Вісник економічної науки України. 2020. № 1. С. 54 DOI: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).52-57

10. Тематично-термінологічний словник з дисципліни «Національні моделі економічних систем» для студентів спеціальності 051 Економіка ступеня вищої освіти «магістр» / Ю.В. Ушкаренко, А.В. Чмут. – Херсон: вид-во ФОП Вишемирський В. С, 2019. – 40 с.

11. Словник сучасної економіки Макміллана. Пер.з англ. О. Мороз, Т. Моро; голов.ред. Д. В. Пірс. – 4 – те вид. - К.: АртЕк, 2000. - 628 с.

12. Ouliaris S. What Are Economic Models? How economists try to simulate reality. Finance & Development, June 2011, Vol. 48, No. 2 https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2011/06/pdf/basics.pdf

13. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: моногр. / за ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 768 с.

14. Шморгун О.В. Місце держави в становленні глобального конкурентного лідерства. Ефективна економіка № 9, 2013. http://www.economy.nayka.com.ua.

15. Українська державність у XX столітті (Історико-політологічний аналіз). За ред. Дергачова О. К.: Політична думка. – 1996, 434 с.

16.Dunning J.H. The Prospects for Foreign Direct Investment in: Eastern Europe in P. Artisien, M. Rojec, M. Svetlicic etc. Foreign Invetsment in Central and Eastern Europe. New York: St. Martin's Press, 1993.—P.16—33.

17. Future Possibilities Report 2020. UN/ Government of United Arab Emirates. https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/20200720_un75_uae_futurepossibilitiesreport.pdf

ТЕМА 3. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЦЕНТРІВ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Особливості національних стратегій країн-лідерів
3.2. Соціально-економічна модель та стратегії економічного розвитку США
3.3. Стратегії економічного розвитку Японії
3.4. Стратегії економічного розвитку ЄС.

3.1. Особливості національних стратегій країн-лідерів

Стратегія розвитку як економічна концепція, визначає пріоритетні цілі та визначає напрями та терміни їх досягнення. Розвинуті країни, які досягнули високого рівня розвитку, часто використовують так звану стратегію поступального (сталого) розвитку, або «еко-орієнтовану стратегію», яка передбачає поєднання зростання добробуту, культурного та духовного розвитку населення, захисту та бережного використання природних ресурсів. Критерії сталого розвитку ділять 3 групи: формування конкурентоспроможної, соціально орієнтованої, екологічно безпечної ринкової економіки; забезпечення рівних можливостей для досягнення матеріального, економічного і соціального благополуччя для кожної людини; забезпечення охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів.

Свого часу було прийнято ряд міжнародних рішень щодо сталого розвитку: «Повістка дня на XXI століття» (Ріо-де-Жанейро, 1992) [1], Декларація Тисячоліття ООН [2] (2000), Йоганнесбурзька декларація [3] та План реалізації рішень Всесвітнього саміту ООН зі сталого розвитку [4] (Йоганнесбург, 2002 рік), «Майбутнє, якого ми прагнемо»[5] (Ріо-де-Жанейро, 2012).

У 2000 р. політика наднаціональних інститутів акцентувала увагу на цілях розвитку тисячоліття шляхом деталізації кількісних параметрів з прив’язкою до часових проміжків. Цілі розвитку тисячоліття ООН (ЦРТ) — це вісім цілей, визначених 189 державами-членами ООН у вересні 2000 року та домовлених про досягнення до 2015 року. Декларація тисячоліття була підписана на вересневому глобальному саміті, що проходив у штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку. Йорк і 149 міжнародних лідерів, які були присутні, взяли на себе зобов’язання боротися з хворобами, голодом, бідністю, неписьменністю, дискримінацією жінок і погіршенням навколишнього середовища. Цілі розвитку тисячоліття були виведені з цієї Декларації, і до них були додані конкретні показники та цілі.

Нижче наведено вісім Цілей розвитку тисячоліття:

1. Ліквідувати крайню бідність і голод;
2. Досягнення глобальної початкової освіти;
3. Розширення прав і можливостей жінок і сприяння гендерній рівності;
4. Знизити дитячу смертність;
5. Зміцнення здоров'я матерів;
6. Для боротьби з малярією, ВІЛ/СНІДом та іншими захворюваннями;
7. Сприяти екологічній стійкості;

8. Розвивати універсальне партнерство для розвитку.

Реалізацію цих восьми розділів Декларації тисячоліття було погоджено розпочати 1 січня 2001 року, і ООН погодилася проводити такі саміти кожні п’ять років для оцінки прогресу в досягненні ЦРТ. Перший продовження Саміту тисячоліття було проведено в 2005 році на Всесвітньому саміті 2005 року. Починаючи з 2001 року ООН приділяла значну увагу реалізації цих ЦРТ, і хоча більшість цілей не було досягнуто до 2015 року, за 15 років було зафіксовано значний позитивний прогрес [6].

Вашингтонський консенсус. У 1989 р. Вільямсон Д. десять керівних принципів для країн Латинської Америки, які мали на той час проблеми економічного характеру на тлі гіперінфляції 1980-х років, що поєднали підходи Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світового банку та Міністерства фінансів США [7]. Вашингтонський консенсус поєднав вимоги, що висуваються при наданні позик шляхом формування економічної стабільності за рахунок контролю над інфляцією та зменшення дефіциту державного бюджету, реформування торговельної та курсової політики задля інтеграції у світову економіки, проведення приватизації тощо.

Принципи Вашингтонського консенсусу полягають у наступному:

- запровадження економії державних коштів при мінімальному дефіциті державного бюджету за рахунок скорочення витрат на соціальні програми та культуру;
- збільшення видатків на інфраструктуру у структурі державних витрат;
- зниження ставок податків та зменшення їх кількості;
- лібералізація фінансових ринків з метою заохочення прямих іноземних інвестицій;
- запровадження вільного курс обміну та вільного переказу коштів за кордон в іноземній валюті;
- лібералізація зовнішньої торгівлі через сприяння імпортерам шляхом зниження ставок імпортних мит;
- зменшення чи повне скасування обмежень для прямих іноземних інвестицій;
- приватизація державного майна як головне джерело покриття видатків держави;
- дерегулювання економіки на користь іноземних компаній;
- посилення захист прав власності, особливо іноземних, у т.ч. ТНК.

Термін “Вашингтонський консенсус” став сприйматись як маніфест прихильників вільного ринку в нових реаліях глобальної економіки [8, 19]. Пізніше перші десять принципів консенсусу були доповнені (табл. 3.1.).

Про неоднозначність Вашингтонського консенсусу часто згадують його опоненти, які ототожнюють його з неолібералізмом, який полягає у тому щоб звільнити всі блага, працю та фінансові ринки, наскільки це можливо, від нормативних актів. Також часто піднімалося питання про зменшення чисельності

уряду, уникнення антициклічної фіскальної політики, надання пріоритету ціновій стабільності над цілями зростання та зайнятості та збереження низького оподаткування.

Таблиця 3.1.

Розширений Вашингтонський консенсус [9, 978]

Оригінальний Вашингтонський консенсус	Розширений Вашингтонський консенсус попередні 10 пунктів, плюс:
1. Фіскальна дисципліна	11. Корпоративне управління
2. Переорієнтація державних видатків	12. Боротьба з корупцією
3. Податкова реформа	13. Гнучкі ринки праці
4. Фінансова лібералізація	14. Угоди СОТ
5. Єдині та конкурентні валютні курси	15. Фінансові кодекси та стандарти
6. Лібералізація торгівлі	16. Ощадливе відкриття капітального рахунку
7. Відкритість для ПІІ	17. Режими непроміжних валютних курсів
8. Приватизація	18. Незалежні центральні банки/таргетування інфляції
9. Дерегуляція	19. Мережі соціального захисту
10. Забезпечити права власності	20. Цілеспрямоване скорочення бідності

Не всі країни прийняли чи навіть прийняли Вашингтонський консенсус і розробили власний підхід до розвитку. Ідею альтернативного ***Пекінського консенсусу*** вперше розглянув Джошуа Рамо , який у 2004 році визначив підхід до розвитку, прийнятий Китаєм, який, на його думку, включає:

1. Поступові **інновації** , коли зміни впроваджуються поступово, зосереджуючись на покращеннях у тих сферах, які найбільше сприймаються людьми – за допомогою опитувань громадської думки.
2. Широкий **набір цілей** , де вузький акцент на ВВП на душу населення замінюється широким спектром цілей щодо якості життя та індивідуальної «справедливості».
3. Важливість **самовизначення** , що означає, що Китай не прагне «імпортувати» економічні моделі з-за кордону, а намагається розробити власні стратегії, які відповідають їхній унікальній ситуації.

Саме цей тип розвитку Китай заохочує в Африці, і він стає все більш популярним, оскільки не заважає незалежності та самовизначенню, на чому підкреслюють критики Вашингтонського консенсусу [10].

У наведених вище стратегічних концепціях макроекономічна політика згадувалася лише епізодично. Разом з тим, увага акцентувалась на незалежній монетарній політиці та гнучких режимах валютного курсу. Основними чинниками інфляції вважаються експансіоністська фіскальна політика і дефіцит бюджету. Як правило країни, що розвиваються страждають від інфляційного тиску у більшій мірі, ніж країни з розвинутою економікою. Потоки прямих інвестицій дозволяють фінансувати дефіцит поточного рахунку. Макроекономічна політика такого типу, найбільш обмежувальна та орієнтована на пріоритет низької інфляції та гнучкого обмінного курсу. Довгострокове зростання залежить від спроможності приватного сектора отримувати прибуток і вигідно його інвестувати.

Однією з причин недостатнього розвитку національних економік є низький рейтинг місцевої валюти у світовій валютній ієрархії. Тому місцева валюта може не виконувати свої функції як засіб збереження вартості та кредитування. При цьому відсутність повноцінної застави та ризики знецінення роблять довгострокові кредити неможливими або дуже дорогими.

Країни, які прагнуть наздогнати розвинені економіки, стикаються з обмеженнями платіжного балансу, оскільки мають тенденцію до більш швидкого зростання імпорту, ніж експорту. Посилення конкурентоспроможності у міжнародній торгівлі може призвести до зниження заробітної плати та інших доходів відносно продуктивності. З іншого боку, це може послабити внутрішній попит.

Валюта може мати тенденцію до підвищення цін на природні ресурси (голландська хвороба) або подібні сплески припливу капіталу. Як наслідок, багато країн, що розвиваються, борються з обмеженнями платіжного балансу, які вимагають стримування дефіциту поточного рахунку за допомогою жорсткої фіскальної політики.

Зростання вартості національної валюти може призвести до так званої «голландської хвороби». Термін «голландська хвороба» був введений журналом The Economist у 1977 р., як реагування на кризу у Нідерландах після відкриття величезних покладів природного газу в Північному морі в 1959 р. Нове багатство та величезний експорт нафти спричинили зростання курсу гульдена, що зробило нідерландський експорт ненафтових продуктів менш конкурентоспроможним на світовому ринку.

У країнах що розвиваються монетарна, фіскальна політика та політика валютного курсу є менш ефективними, ніж у більшості розвинених країн. Гнучкі обмінні курси можуть призвести до сильного знецінення з відтоком капіталу. Грошово-кредитна політика більшості країн, що розвиваються з відкритим рахунком капіталу, сильно залежить від ставок центральних банків провідних валютних зон.

Країни, що розвиваються більш схильні до потрясінь. Ціни на товари є більш мінливими, як і реальні обмінні курси, а нижчий ступінь диверсифікації економік робить їх чутливими до потрясінь, характерних для окремих секторів.

Кейнс передбачав необхідність стабілізації фундаментально нестабільної розвинутої капіталістичної економіки, головним чином за допомогою монетарної, фіскальної політики та політики валютного курсу, яка переважно проводиться центральними банками та казначействами. Разом з тим країни, що розвиваються можуть мати переваги порівняно з розвиненими країнами як то: потенційний доступ до передових знань і технологій – «перевага відсталості» (Гершенкрон (1962)); нижчі витрати на заробітну плату за працю такою самої якості як в розвинених країнах.

У 1962 р. Гершенкрон у своїй праці «Економічна відсталість в історичній перспективі: книга нарисів» [11], де він представляє розвиток відсталих країн як контекстуальний процес, який змінюється від країни до країни залежно від того, які переваги є в наявності. На думку Гершенкрона, процес індустріалізації у відсталій країні суттєво відрізняється за швидкістю та характером порівняно з розвинених країн.

Як свідчать наукові дослідження, економічний розвиток країни не залежить виключно від обсягів експорту. Умови торгівлі, еластичність попиту і технологічна новизна товарів здійснюють вплив на зростання ВВП. Так частка Субсахарської Африки у світовій торгівлі є незначною, хоча її співвідношення експорту до ВВП подібне до Східної Азії, частка якої у світовому експорті зросла майже в чотири рази за період 1990-2012 рр. (табл. 3.2). Проте з Африки експортувалась переважно сировина, а зі Східної Азії промислові товари. Південна Азія, переважно Індія, також має невелику частку світового ринку і, як і Латинська Америка, має нижчий ступінь відкритості торгівлі, ніж Африки на південь від Сахари протягом усього періоду 1990–2012 рр. [12, 32].

Таблиця 3.2.

Експорт товарів та послуг, 1990–2012*

Регіони	% від світового експорту		% від ВВП	
	1990	2012	1990	2012
Східна Азія і Тихий океан	3,7	14,2	20,3	33,5
Європа та Центральна Азія	2.6	3.5	20.3	36.2
Латинська Америка та Кариби	3.8	5.0	17.3	23.7
Південна Азія	0.8	2.3	8.5	22.5
Африка південніше Сахари	1.8	2.2	26.1	31.9
Світ	12.7	27.2	19.6	30.3

*Дані включають лише країни з низьким і середнім рівнем доходу, за винятком світу. Дані для Близького Сходу та Північі Африка недоступні

Не всі національні уряди чи політичні еліти мають бачення стосовно стратегій розвитку чи довгострокових планів. Часто для розробки цих документів залучаються іноземні консультанти.

Таким чином стимулювання експорту з преференціями для експортерів незалежно від того, що експортується, не відповідає досвіду передових країн, які орієнтуються на експорт товарів з високою доданою вартістю.

Майже всі країни із середнім рівнем доходу є більш індустріалізованими, ніж країни ОЕСР з високим доходом, які орієнтуються на експорт високовартісних послуг. Стратегії розвитку, що базуються на експорті сировини та аграрній продукції мають тісну залежність від світових цін на ці групи товарів. Тому промислова політика має сприяти експорту з високою доданою вартістю та обґрунтованому імпортозаміщенню.

Стратегії економічного розвитку мають враховувати усі аспекти макроекономічної політики, а не надавати перевагу виключно монетарній та фіскальній політикам. До уваги має бути прийнята динаміка внутрішнього сукупного попиту, що теж стимулює зростання.

Макроекономічна політика – всеосяжне явище що охоплює ряд спеціалізованих політик, які можна поєднувати відповідно до умов і обмежень у конкретних країнах. Виділяють такі компоненти макроекономічної політики:

• Грошово-кредитна політика та політика обмінного курсу: для забезпечення суверенної монетарної політики, орієнтованої на потреби країни. Контроль над інфляцією повинен використовувати або прив’язку номінальної заробітної плати, або прив’язку обмінного курсу. Не можна виключати періодичні коригування обмінного курсу, оскільки низький рівень інфляції необхідний для підтримки фінансової стабільності. Надмірно висока інфляція може призвести до знецінення валюти та втечі капіталу.

• Фіскальна політика: певний ступінь антициклічної фіскальної політики, включаючи використання автоматичних стабілізаторів, може сприяти підтримці контролю інфляції та зростання.

• Управління платіжним балансом: необхідно уникати дефіциту поточного рахунку та постійного зростання чистої міжнародної позиції боржника. Це може вимагати контролю над припливом і відпливом капіталу або загальних податків на імпорт, окрім упорядкованої девальвації. Помірне заниження обмінного курсу протягом тривалого періоду може сприяти розвитку експорту.

• Розвиток фінансового сектору: ключем до уникнення надмірного зовнішнього фінансування є розгортання місцевих кредитів і – з меншим пріоритетом – ринків акцій, бажано кредитних ринків з довгостроковим терміном погашення для заохочення інвестицій в основний капітал.

• Промислова політика: для сприяння розвитку нетрадиційних товарів для торгівлі та імпортозаміщення цілеспрямована промислова політика, пов’язана з показниками діяльності підприємств, повинна проводитися за допомогою широкого спектру інструментів. Це має підтримати структурні зміни та зменшити тиск на платіжний баланс. Промислова політика спрямована на економічне зростання та рівновагу платіжного балансу та тісно переплетена з макроекономічною політикою.

• Перерозподіл доходів на користь бідних: у країнах із високою нерівністю доходів і багатства прибутки та рента зберігаються за кордоном, пригнічуючи внутрішнє фінансове посередництво та сукупний попит. Уряди можуть використовувати низку стратегій для сприяння зростанню шляхом зменшення нерівності та забезпечення того, щоб зростання зменшувало бідність. Політика чистого перерозподілу доходу генерує менше майбутнього зростання, ніж політика, яка розширює економічні можливості бідних людей, але вона негайно зменшує бідність

3.2. Соціально-економічна модель та стратегії економічного розвитку США

США розвивають національну економіку на основі ліберальної економічної моделі, яка передбачає розбудову сприятливого підприємницького клімату та заохочення підприємницької активності. Державна власність представлена лише у деяких стратегічних галузях: атомній енергетиці, виробничій інфраструктурі (мости, дороги, трубопроводи), освіті та охороні здоров'я, і в цілому державний сектор створює лише близько 12% ВВП країни. Для США характерний відносно низький у порівняні з іншими розвиненими країнами рівень розподілу ВВП через державний бюджет – 17-18% через федеральний і близько 30% через консолідований. Державне втручання в економіку характеризується як обмежене, але ефективне.

Як результат тільки за результатами 2021 р. було створено понад 6,5 млн. нових робочих місць. ВВП зросло 5,7 % і це найбільше зростання за останніх 40 років. Рівень безробіття знизився з 6,4 % у січні 2021 р. до 3,8% у січні 2023 р. [13].

США є світовим лідером за результатами НДДКР (28% світових досліджень і розробок у 2019 р.), за ними йде Китай (526 мільярдів доларів, або 22% світових досліджень і розробок). Проте середньорічні темпи приросту у цій сфері в Китаї (2010–2019 рр.) майже вдвічі перевищують показники США. Результати досліджень і експериментальних розробок (НДДКР) у США досягли 667 млрд. дол. у 2019 р. та майже 708 млрд. дол. у 2020 р., що відображає зростання в усіх секторах (бізнес, вища освіта, федеральний уряд, некомерційні організації та інші), але переважно в бізнес-секторі. НДДКР у США зосереджені в п'яти галузях: виробництво хімікатів; комп'ютерна та електронна продукція; транспортне обладнання; інформаційні послуги; професійні, наукові та технічні послуги. Підприємства виконують більшість науково-дослідних робіт, що класифікуються як експериментальні розробки (90% у 2019 році) і більше половини прикладних досліджень (58%). У 2019 р. на США, Китай, Японію, Німеччину, Південну Корею, Францію, Індію та Велику Британію разом припало близько 75% світових результатів досліджень і розробок. Глобальна концентрація результатів

досліджень і розробок продовжує зміщуватися від Сполучених Штатів і Європи до Східно-Південно-Східна та Південна Азія [14].

Характерною рисою державного регулювання економіки початку XXI століття - орієнтація бюджету на вирішення соціально-економічних завдань. у 2019 р. 23% видатків державного бюджету або 1 трлн дол. було спрямовано на соціальне забезпечення. Субсидії на чотири програми медичного страхування - Medicare, Medicaid, Програма медичного страхування дітей (CHIP) та Закон про доступність медичного обслуговування (ACA) - разом склали 25 відсотків бюджету в 2019 р. або 1,1 трлн. дол.

Стратегії США в епоху глобалізації. Згідно Закону Голдуотера-Ніколса (1986) офіційна стратегія США оголошується в ході представлення президентом країни Конгресу США щорічної доповіді про стратегію національної безпеки (National Security Strategy Report).

Майже всю другу половину XX ст. загальною стратегією США була стратегія стримування СРСР (чи комунізму). У стратегічному плануванні США використовували концепції домінування (domination), першості / верховенства (primacy), глобального лідерства, глобальної колективної безпеки, регіональної безпеки, кооперативної безпеки, стримування, виборчої залученості, неоізоляціонізму тощо.

Стратегія 1991 р. базувалася на констатації того факту, що холодна війна закінчилася, а США залишаються єдиною державою, що володіє дійсно глобальною силою і впливом у всіх сферах - політичній, економічній та військовій, і що не існує заміни лідерства США, яке здійснювалося протягом більшої частини XX сторіччя. Основними своїми завданнями у межах даної стратегії США визначали: забезпечувати стратегічне стримування, здійснювати передове присутність у ключових регіонах світу, ефективно реагувати на кризи і бути в готовності до нарощування можливостей у разі потреби.

Період 1994-2000 рр. був відносно стабільним для США. Кількість населення США збільшилося на 15 млн. чол. і досягло 275 млн. Середній вік життя перевищив 77 років (зростання майже на 2 роки). Був ліквідований дефіцит федерального бюджету. Споживання сирої нафти в США зросло майже на 13% . ВВП на душу населення збільшився з 22 тис. (1991) до 34 тис. дол. За рівнем життя США стабільно посідали шосту позицію серед лідерів (2000 р.).

У цей період прийняті стратегії мали різні назви: «залученості й розширення» (1994-1996), «для нового століття» (1997-1999), «для глобальної епохи» - 2000 р.), їх реальна мета була єдиної - забезпечити процвітання США в умовах відсутності прямих військових загроз [15].

Були намічені три завдання: 1) забезпечити безпеку і 2) економічний розвиток / процвітання, 3) просувати демократію. Але кожна з завдань за 7 років проробила істотну еволюцію.

Економічна складова стратегії національної безпеки: 1994-1996 - забезпечити пожвавлення / відродження американської економіки (revitalization), з 1997 р -

забезпечити економічне процвітання США. Ця задача деталізувати наступним чином: захистити, консолідувати і розширити співдружність ринкових демократій (free market democracies) через активну, але виборчу залученість у світові справи.

Всі стратегії за часів У. Клінтона стосувалися питань і проблем глобалізації: давалася оцінка результатами економічних відносин з організаціями (ГАТТ / СОТ, НАФТА, ЄС, АТЕС тощо.), окремими країнами і регіонами, а «Стратегія 1999» прямо починалася з оцінки можливостей глобалізації та викликів, які вона створює.

Тенденції глобалізації здійснюють вплив на стратегії розвитку США. Так у «Стратегії 1997», обсяг товарного експорту США у країни Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС, *The Asia-Pacific Economic Cooperation)* склало 60% від загального експорту. З іншого боку почала формуватися залежність економіки США від імпорту нафти з Венесуели та Мексики. До 2007 р. США імпортували венесуельську нафту на суму 40 млрд. дол. а вже з 2008 р. на Венесуелу були накладені санкції через порушення прав людини та корупцію. [16]

У зв’язку з терористичними актами 11 вересня 2001 р. в Нью-Йорку і Вашингтоні США були змушені сформулювати нову глобальну мету у «Стратегії 2002»: «Допомогти зробити світ не тільки безпечніше, але і краще». в «Стратегії 2002» з'явилися нові завдання: допомагати тим, хто бореться за людську гідність, і розробити порядок денний для спільних дій з іншими світовими центрами сили». У межах стратегії було прийнято концепцію попереджувальних (preemptive) дій для запобігання спроб терористів або країн-ізгоїв загрожувати США та їх союзникам застосуванням зброї масового знищення. США оголосили про початок реорганізації інститутів забезпечення безпеки, у тому числі збройних сил. У 2003 р було створено Об'єднане командування трансформацією НАТО.

У цей же період поглиблюються проблеми, пов’язані із: становленням Китаю як глобального конкурента; відновленням Росією військово-економічного потенціалу; розвиток ядерних програм та ракетобудування у Ірані та КНДР.

У 2005 р. Національна оборонна стратегія проголошує: «Америка - нація на війні» («America is a nation at war»). Основна ідея цього документу - «всеосяжне домінування» на основі комплексної концепції застосування військової сили в сучасних умовах.

Стратегія 2006 р. продовжує ідею домінування шляхом «викорінення тиранії в світі». Крім того вона містить розділ, присвячений питанням як використовувати переваги глобалізації та мінімізувати її негативні наслідки.

Як зазначав один з головних стратегів американської зовнішньої політики Збігнєв Бжезінський: «Світова влада розосереджується на Сході, стрімко розвиваються нові претенденти на першість. Відповідно, одна-єдина держава, навіть з такими військовими потужностями та політичним впливом, як Сполучені Штати, не зможе керувати цілим світом. Але оскільки Америка - не Рим, а Китай - не Візантія, стабільність світового порядку залежить від того, чи вдасться США

відродитися і розважливо підтримувати та захищати воскреслий Захід і зрівноважувати та примиряти новий Схід» [17, 151].

Стратегія національної безпеки 2017 р. визначає чотири життєво важливі області національних інтересів, або «чотири стовпи»:

I. Захист території США, американських громадян і американського способу життя;

II. Сприяння процвітанню Америки;

III. Збереження миру через силу;

IV. Розширення американського впливу.

У Стратегії національної безпеки США 2022 р. була реалізована концепція «створення зовнішньої політики для середнього класу», згідно з якою стабільна та процвітаюча Америка є проекцією сили та впливу у світовому масштабі. Основним суперником США залишається Китай, а загрозою світовому порядку є Росія. Вважається, що для досягнення поставлених цілей необхідно поєднати зусилля приватного бізнесу та державні інвестиції у ключові сектори економіки.

Стратегія національної безпеки США 2022 р. містить положення стосовно України. Документ, про який ідеться, істотно доповнює положення проміжного варіанту Стратегії, представленої невдовзі після інавгурації Дж. Байдена. У нинішньому варіанті СНБ Україна згадана 32 рази, на відміну від попередньої редакції, у якій про неї не було жодної згадки [18].

Американський план порятунку, представлений президентом Байденом і схвалений Конгресом США в середині березня 2021, передбачає 1,84 трлн. дол. США (8,4% ВВП) фінансової підтримки економіки. Запропоновані заходи можуть збільшити виробництво в США в середньому приблизно на 3-4 % в перший повний рік пакета (з 2021Q2 до 2022Q1). Піднесення в США також сприяє стимулюванню попиту в усіх інших економіках. Виробництво зростає на ½-1 відсоткового пункту в Канаді та Мексиці, близьких торговельних партнерах Сполучених Штатів, і на ¼-½ відсоткового пункту в єврозоні, Японії та Китаї (див. рисунок). Загалом світовий ВВП зріс приблизно на 1% за цей період.

За даними Бюро економічного аналізу США, річний торговельний дефіцит за 2021 рік склав 859,1 млрд. дол. США імпортували товарів і послуг на 3,4 трильйона доларів США, що на 576,5 мільярда доларів більше, ніж у 2020 році. Експорт становив 2,5 трильйона доларів США, що на 394 мільярди доларів США більше, ніж у 2020 році.

Торговельний дефіцит у 2021 році був значно вищим, ніж у 2020 році, коли він становив 676,7 мільярда доларів. Пандемія COVID-19 і проблеми з ланцюгом поставок мали драматичний вплив на імпорт у 2021 році. Поточний дефіцит встановлює новий рекорд порівняно з попередньою високою позначкою в 763,5 мільярда доларів США в 2006 р. [19].

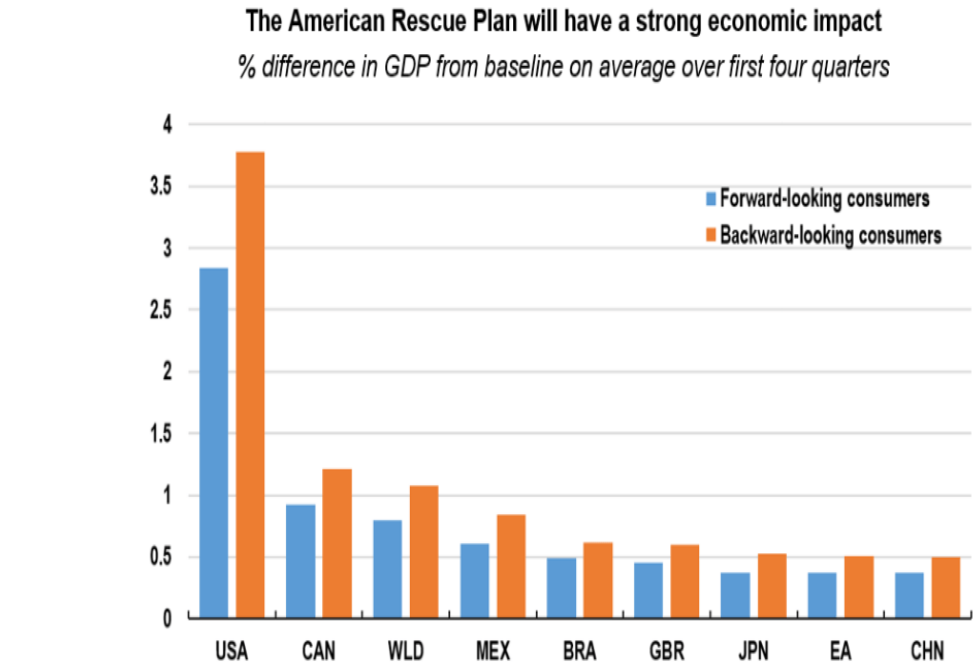

Рис. 3.1. Американський план порятунку

Реальний ВВП зріс на 2,1 відсотка (з річного рівня 2021 року до річного рівня 2022 року) порівняно зі збільшенням на 5,9 відсотка у 2021 році. Збільшення в основному відображало збільшення споживчих витрат, експорту та інвестицій у запаси, які були частково компенсовані зменшенням інвестиції в житло [20].

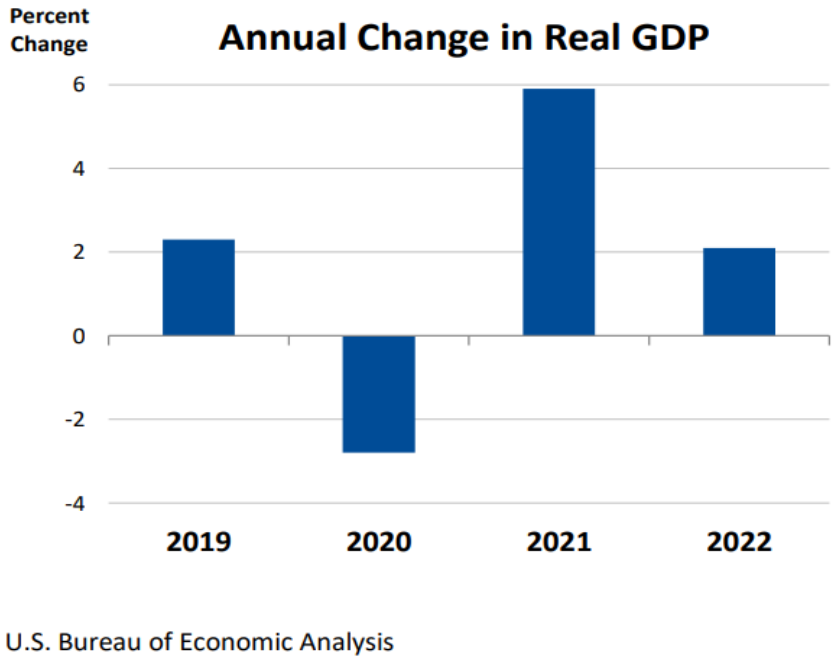

Рис. 3.2. Динаміка ВВП США

3.3. Стратегії економічного розвитку Японії

Економічне зростання Японії з 1950-х років базується на поєднанні двох економічних тенденцій:

- державна активність в області національного планування та реалізації з керівництвом в значній мірі вільною економіки за допомогою складної і дієвої грошово-кредитної і фіскальної політики.
- характерний для Японії спосіб поєднання в значній мірі приватної власності на активи з консервативним, орієнтованим на державу менеджментом.

Особливо важлива роль Міністерства міжнародної торгівлі та промисловості (MITI), яке координує національну промислову політику відповідно до економічних і соціальних зростанням. Завдяки унікальному співпраці уряду і промисловості, яке іноді називають «Japan, Inc.», MITI вибирає і розвиває галузі, які є важливими для майбутнього економічного зростання Японії.

Склад стратегічних галузей Японії змінювався у різні періоди: у 1960 – ті це хімічна промисловість, виробництво чавуну і сталі, суднобудування і транзисторні радіоприймачі; у 1970-і автомобілі і електроніка; у 1980- і комп'ютери, комп'ютерні чіпи та інші високотехнологічні галузі тощо. Крім стимулювання нових галузей, MITI обґрунтовує та готує процедури закриття підприємств, перепідготовки працівників та їх працевлаштування.

Профільними міністерствами розробляються для компаній так звані неофіційні адміністративні вказівки. Колишні державні службовці після виходу на пенсію продовжують роботу у японських компаніях і торговельних асоціаціях. Торговельні асоціації, які функціонують як саморегулівні організації, виконують делеговані їх повноваження з боку органів державного управління.

Агентство економічного планування формулює цілі зростання та розвитку, розробляє заходи щодо стримування інфляції та зростання ВНП. Розроблений Агентством план Ікеда (подвоїти національний дохід в період з 1961 по 1970 рік), який складався з серії прогнозів зростання в умовах вільної ринкової економіки з основним допущенням - тривале зростання зовнішньої торгівлі Японії - в значній мірі поза контролем уряду, дозволив протягом 10-річного періоду збільшити ВНП на 11% проти прогнозованих 7,2%.

Другий економічний і соціальний план (1970-75) передбачав постійний щорічне зростання на рівні 10,6%. Однак світова нафтова криза 1973 р. і її наслідки завдали негативного впливу на економіку Японії, яка мала залежність від імпорту. Як результат, у 1974 р. ВНП скоротився на 1,8%, що сталося вперше за три десятиліття.

У 1975 р. було затверджено новий економічний і соціальний план на 1979-1985 рр., який передбачав середньорічні темпи зростання на рівні 5,7%. Однак вплив другої нафтової кризи 1978 р. вимагало перегляду прогнозованих цілей зростання в бік зниження.

З 1960-х по 1980-ті роки Японія досягла одного з найвищих темпів економічного зростання у світі. Це зростання відбулося за рахунок:

- Високі темпи інвестування в продуктивні заводи та обладнання
- Застосування ефективних промислових технологій
- Високий рівень освіти
- Хороші відносини між працею та керівництвом
- Готовий доступ до передових технологій і значні інвестиції в дослідження та розробки
- Все більш відкрита система світової торгівлі
- Великий внутрішній ринок вимогливих споживачів, який дав перевагу японським компаніям у масштабах їх діяльності.

Плани стимулювання економіки за рахунок збільшення витрат на громадські роботи і зниження податків були схвалені в жовтні 1983 р. і у травні 1987 р.

У 1989 р. було введено в дію податок на додану вартість для зміцнення уряду.

У 1988 р. був прийнятий п'ятирічний план для підтримки реального зростання ВНП на рівні 3,8% на рік, підтримання низького рівня безробіття (2,5% в рік), стримування інфляції, скорочення позитивного сальдо торгового балансу країни і підвищення якості життя за рахунок скорочення тривалості роботи. тижневі і стабілізовані ціни на нерухомість.

Багато з цих цілей були досягнуті або перевищені в останні роки десятиліття. Однак після 1992 р. економічний спад деякі аналітики порівнювали з рецесією 1974 р.: різке падіння і повільне відновлення індексу фондового ринку, падіння цін на нерухомість, уповільнення темпів зростання ВНП, незважаючи на різке зростання експорту.

Для відновлення економіки Міністерство фінансів схвалило пакети стимулів на 1992 - 1993 рр. на загальну суму 85,6 млрд дол. і 119 млрд дол. відповідно. Прийнята 10 річна програма передбачала інвестування до 8 трлн. доларів на будівництво або реконструкцію аеропортів, мостів, доріг, портів, телекомунікаційних систем, курортів, пенсійних спільнот, медичних установ, розвиток інфраструктури.

Реальне зростання ВНП у 1990-і роки коливалось у межах 1% на рік. У 1999 р. Японія почала відновлення після найтривалішої рецесії з часів закінчення Другої світової війни.

Протягом наступних 20 років Японія значною мірою втратила свою конкурентну перевагу. Її економіка продовжувала працювати нижче свого потенціалу.

Мають місце демографічні проблеми. Скорочення працездатного населення склало 79 млн. у 2012 р. і продовжить скорочення до 71 млн. у 2025 р., Через скорочення робочої сили Японія змушена покладатися на продуктивність як на основний каталізатор зростання.

Зростання продуктивності праці в Японії не перевищувало 2 % і тому має місце розрив між Японією та іншими розвиненими економіками. Прибутковість

інвестицій, отриманих нефінансовими компаніями Японії, що зареєстровані на біржі, на 23 відсоткові пункти нижча за показники еквівалентних американських корпорацій. Якщо ці тенденції збережуться, Японія очікує повільне річне зростання ВВП лише на 1,3 відсотка до 2025 року. Пошук нових ринків, що розвиваються, і прогнозоване скорочення робочої сили в Японії на 3,7 % до 2025 р. можуть пом’якшити вплив на зайнятість.

Джерело: Asian Development Outlook 2022.

Рис. 3.3. Динаміка ВВП Японії

Після скорочення на 4,8% у 2020 р. економіка зросла на 1,7% у 2021 р. Імпульс зростання зупинився в першому кварталі 2021 р., оскільки були введені обмеження на пересування через пожвавлення випадків COVID-19 від варіанту «омікрон». Тим не менш, відразу після скасування обмежень у вересні 2021 року послуги з інтенсивним контактом відновилися, а приватне споживання повернулося до рівня до пандемії. Враховуючи відновлення внутрішнього та зовнішнього попиту, а також очікуване зростання приватних інвестицій, прогнозується, що економіка зросте на 2,7% у 2022 році. Очікується, що зростання сповільниться до 1,8% у 2023 році через скорочення чистого експорту.

Не зважаючи на труднощі економічного характеру, фінансова допомога Японії країнам, що розвиваються і міжнародним агентствам значно зросла за останні роки, що зробило її одним з провідних світових донорів і найбільшим чистим кредитором. Уряд взяв на себе зобов'язання значно збільшити офіційну допомогу задля прогресу країн, що розвиваються.

Японія займає центральне місце в Азіатсько-Тихоокеанському регіоналізмі, будучи членом Регіонального Всеосяжного Економічного Партнерства (Regional Comprehensive Economic Partnership, RCEP) і Всеосяжної та прогресивної угоди про транстихоокеанське партнерство (Comprehensive and Progressive Agreement on Transpacific Partnership, CPTPP). Експерти вважають, що з усіх інтегрованих економік Японіє виграє найбільше від вільної торгівлі в Північно-Східній Азії та встановлення нових партнерських відносин з Китаєм і Південною Кореєю, підвищення конкурентоспроможності. Японія керує своєю власною програмою структурних реформ і приєднання до CPTPP було включено до «третьої стріли Абеноміки» [21].

Абеноміка як основа стратегії розвитку Японії. З моменту приходу до влади наприкінці 2012 року прем'єр-міністр АБЕ Сіндзо та його уряд оприлюднили комплексний пакет стратегій для відновлення японської економіки після двох десятиліть дефляції, зберігаючи при цьому фінансову дисципліну. Ця програма стала відомою як Абеноміка. Прем'єр-міністр Абе вступив на посаду, країна все ще відновлювалася після рецесії 2008–2009 років. Крім того, у 2000-ті Японія переживала тривалі періоди низького і навіть негативного зростання. Основна мета Абеноміки полягала у збільшенні попиту та досягненні цільового показника інфляції у 2%. Його політика була спрямована на посилення конкуренції, розширення торгівлі та підвищення рівня зайнятості в економіці.

При Сіндзо Абе Токіо став проводити більш активну зовнішню і оборонну політику. Прем'єр міністр ввів термін «проактивний пацифізм», який на думку деяких політичних оглядачів, «проактивний пацифізм» символізує нарощування військової потужності і поширення японського військово-технічного впливу на форми співпраці з іншими державами. Іншим в цьому бачиться відхід Країни висхідного сонця від раніше проведеної державної політики, пріоритетом якої було, перш за все, економічний розвиток. У той же час за словами високопоставленого японського дипломата, «проактивний пацифізм» спрямований на підтримку стабільності і миру.

Колишні обмеження ускладнювали співпрацю Японії у сфері військової продукції. Через такі обмеження японські виробники відчували так званий «Галапагоський синдром», що означає ізольований розвиток в даному регіоні галузі, що виробляє глобально затребуваний продукт. Спочатку в області економіки термін «Галапагоський синдром» був вжитий для опису ринку мобільних телефонів в Японії, що розвивалося ізольовано та призвело до появи різних властивостей продукту, відсутніх в іншому світі.

Політика Сіндзо Абе не привела до прориву японської військової продукції на зовнішні ринки, як це сталося з японськими транзисторними приймачами і автомобілями в 1960-1970 роках. Проте в 2020 р. Японія уклала з Філіппінами контракт на поставку радарів для систем ППО на більш ніж $ 100 млн. Японія має намір посилити військовий альянс з США, втілювати в життя прийняті закони про безпеку і розширювати обсяги програми «Офіційна допомога розвитку».

Політика Сіндзо Абе. Японська стратегія відновлення. У 2013 р. у Японії вперше з'явилася Стратегія національної безпеки, розроблена відставним професором Єльського університету (США) Коїті Хамада, який став згодом урядовим радником. Само по собі її поява стала резонансною подією: в післявоєнній Японії саме слово стратегія (сенряку) було під забороною з боку пацифістів.

«Японська стратегія відновлення», або програма «Трьох стріл», була прийнята в червні 2013 р. Перша «стріла» реформ була спрямована на подолання дефляції і досягнення відсоткового річного рівня інфляції. Друга «стріла» включала активне розширення бюджетних витрат для підтримки економіки, включаючи інфраструктурні проекти і нові технології. Третя «стріла» повинна була вивести Японію на стабільне економічне зростання. Для досягнення мети, яка полягала в рятівному зростанні цін, економіку передбачалося наситити додатковими обсягами готівки, тобто «Включити» на деякий час «друкарський верстат».

З плином часу програма видозмінювалася, з'являлися нові стріли і напрямки реформи. Сама назва програми - «стратегія відновлення» - говорить про те, що керівництво країни, приймаючи її в 2013 році, оцінювало ситуацію як складну і ставило завдання прийняття невідкладних заходів по «лікуванню» економіки.

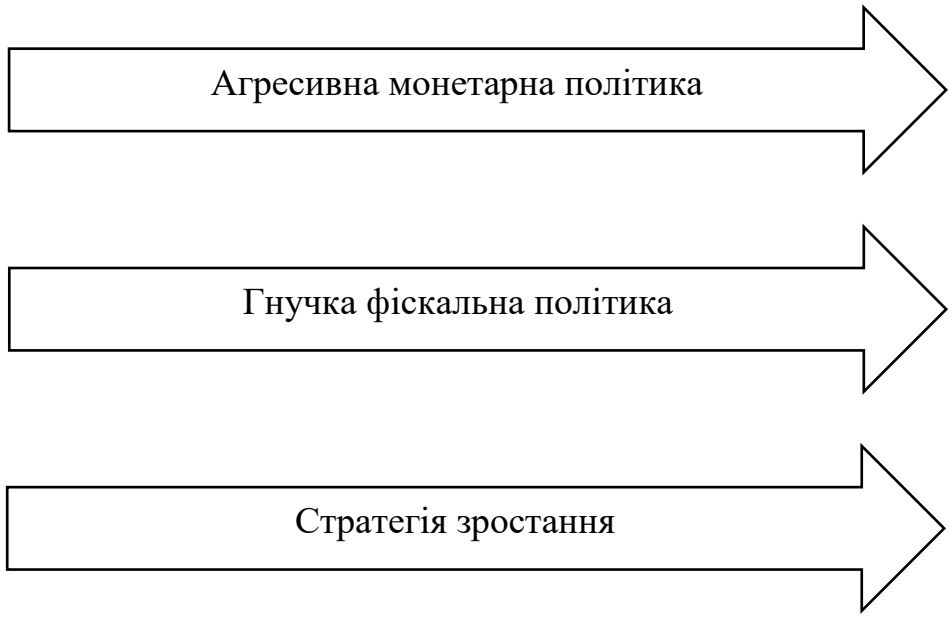

Рис 3.4. Програма трьох стріл

Передумови прийняття стратегії:

– Втрата позицій в світових рейтингах. У 2011 р. Китай вперше за розміром ВВП обійшов Японію і посів місце другої економіки світу. Якщо в 1992 р. частка ВВП Японії (за купівельною спроможністю - ППС) від світового ВВП становила 13,65%, то в 2012 р. вона впала до 8,25%, а у 2015 р склала вже 4,4% 1.

За річним темпам зростання ВВП в 2014 р. економіка Японії перебувала на 199-му місці серед економік інших держав.

– Дефляція, що почалася у 1990-х рр. і стала причиною потрапляння Японії у так звану пастку ліквідності[3]. Дефляційні тенденції в кризових умовах стали однією з найнебезпечніших загроз для розвинених економік. Найбільш відомий приклад - «дефляційний шок» в США 2008 р., коли уряд звернулося до масштабної грошової емісії. Японський досвід служить наочним прикладом негативних наслідків дефляції: падіння випуску промислової продукції, скорочення внутрішнього попиту, зменшення банківської відсоткової ставки, зростання «непрацюючих» заощаджень населення.

Як писав американський економіст і публіцист Пол Кругман, «... Японія знаходиться в жахливій« пастці ліквідності ", де грошово-кредитна політика стає неефективною, оскільки неможливо опустити процентні ставки нижче нульової позначки» [22].

– Значний внутрішній державний борг, який згідно з даними Міністерства фінансів Японії у 2015 р. склав 229,02% від ВВП, в 2016 р. 232,4% ВВП, а у 2020 -266%.

– Демографічні проблеми, оскільки структура вікової піраміди населення серйозно деформувалася у порівнянні з 1950 р, і цей негативний процес при відсутності грамотної демографічної політики буде тривати.

– Наприкінці XX ст. - напочатку XXI ст. Японія вибилася з ритму динаміки розвинених економік і втратила на користь Китаю як лідерство в Тихоокеанської Азії, так і позиції в міжнародній торгівлі. Поступова ревальвація єни прискорила розвиток японського підприємництва по транснаціональної моделі, коли компанії інвестують за кордоном більше, ніж усередині своєї країни. Бюджет втрачає податкові надходження від експорту, а експортна виручка не трансформується у внутрішній попит.

Фіскальна політика. У рамок бюджетного стимулювання уряд Японії інвестував 10,3 трлн єн в інфраструктуру (дороги, будівлі та мости). Політика була спрямована на заохочення інвестицій та витрат в економіку з метою збільшення валового внутрішнього продукту (ВВП) країни. У 2014 р. бюджетний пакет отримав додатково 5,5 трлн єн. Щоб допомогти фінансувати збільшення державних видатків, уряд подвоїв податок на споживання до 10%.

Грошово-кредитна політика. Уряд Японії здійснив кількісне пом'якшення підвищення ліквідності економіки. Банк Японії розпочав широкомасштабну програму купівлі активів суму $660 мільярдів доларів щорічно до досягнення рівня інфляції в країні цільового рівня 2%. У 2016 р. Банк Японії знизив відсоткові щоб

[3] **Па́стка ліквіди́ності** — стан економічної кон'юнктури, при якому відсоткова ставка досягла свого мінімального значення і подальший приріст пропозиції грошей не зможе її зменшити та стимулювати інвестиційний попит.

збільшити обсяги кредитування та інвестицій. Станом на 2018 р. короткострокова мета за процентною ставкою становила -0,1%.

Структурна реформа. Абеноміка спрямована на розбудову різних секторів економіки та підвищення конкурентоспроможності країни на місцевих та міжнародних ринках. Однією з основних проблем, з якими зіткнулася японська економіка, була нестача робочої сили. Рівень народжуваності в Японії знизився на 6% і, за оцінками, країна втратила більше третини свого населення за період 2010-2060 років. Щоб допомогти подолати нестачу робочої сили, прем'єр-міністр Абе представив «Абеноміку 2.0», метою якої було підвищення народжуваності в Японії та покращення пенсій та соціального забезпечення людей похилого віку. В рамках реформи понад два трильйони єн було витрачено на догляд за дітьми та освіту, а також безкоштовну дошкільну освіту для дітей із малозабезпечених сімей. Крім того, японський уряд також працював над збільшенням числа жінок у складі робочої сили за допомогою жіночого плану. Мета полягала у збільшенні загальної зайнятості жінок із збільшенням числа жінок на керівних посадах. Ця політика допомогла знизити безробіття до рівня нижче 3% вперше майже за два десятиліття.

З моменту появи абеноміки у 2012 році цілі, які були поставлені перед політичними реформами, як і раніше, залишаються далекими. Критики стверджують, що економічні реформи мало вплинули на інфляцію, оскільки державний борг, як і раніше, становить один квадрильйон єн. Поточний рівень інфляції в Японії становить 1%, що все ще нижче за цільовий показник в 2%. Однак у 2017 році в країні вперше за 30 років спостерігалося зростання ВВП на 0,5%. Протягом майже восьмирічного другого перебування Абе на посаді прем'єр-міністра (за винятком 2020 року, коли COVID-19 вибив економіку з колії), зростання реального ВВП становило в середньому лише 0,9 % (табл. 3.3.).

Амбіційна мета Абе збільшити номінальний ВВП до 600 трильйонів єн до 2020 року так і не була здійснена і залишається недосяжною досі.

Таблиця 3.3.

Показники економічного та соціального розвитку Японії

Показники	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**
Населення (млн.)	126.7	126.5	126.2	125.8	125.5
ВВП (млрд дол. США)	4,932	5,040	5,117	5,049	5001
ВВП на душу населення (дол. США)	38,911	39,846	40,542	40,119	39,848
ВВП (млрд. єн)	553,073	556,630	557,911	539 082	549,379
Номінальний ВВП, %	1.6	0,6	0,2	-3,4	1.9
Внутрішній попит (%)	1.1	0,6	0,0	-3,4	1.1
Державні інвестиції (%)	0,1	0,6	1.9	3.4	-1,9

Показники	2017	2018	2019	2020	2021
Інвестиції в основний капітал (%)	1.6	0,6	0,5	-3,6	-0,1
Експорт (G&S, р. змін. %)	6.6	3.8	-1,5	-11.6	11.7
Імпорт (G&S, річна змінна %)	3.3	3.8	1.0	-6,8	5.0
Промислове виробництво (%)	3.1	1.1	-3,0	-10.3	5.6
Безробіття (%)	2.7	2.5	2.2	3.0	2.7
Державний борг (% ВВП)	231.3	232.4	236.4	258.7	255.4
Інфляція (%)	0,8	0,8	0,8	-1,1	0,6
Облікова ставка Цетробанку	-0,10	-0,10	-0,10	-0,10	-0,10
Дохідність 10-річних облігацій (%)	0,05	0,00	-0,03	0,02	0,07
Фондовий ринок (Nikkei 225, %)	19.1	-12.1	18.2	16.0	4.9
Сальдо торгівлі товарами (млрд дол. США)	44	13	-1	25	16
Експорт товарів (млрд дол. США)	687	736	697	629	749
Імпорт товарів (млрд дол. США)	643	723	698	604	733
Прямі іноземні інвестиції (млрд дол. США)	9	10	14	11	25

Джерело: https://www.focus-economics.com/countries/japan/

3.4. Стратегії економічного розвитку ЄС

Лісабонська стратегія (Lisbon Strategy) розрахована на 10 річний період і була прийнята у 2000 р. Метою стратегії була розбудова конкурентоспроможної економіки знань: «стати найбільш конкурентоспроможною та динамічною економікою, заснованою на знаннях, у світі, здатною до сталого економічного зростання з більшою кількістю і кращі робочі місця та більша соціальна згуртованість» [23].

У зв'язку з чисельними проблемами у процесії реалізації, лісабонську стратегію вирішено було оновити у 2005 р. Тоді було ухвалено так зване «Партнерство заради зростання та зайнятості» та Програму дій Союзу. Оновлена стратегія наголосила на підвищенні інвестиційної привабливості та створенні робочих місць, а також розробці та розвитку конкурентних ринків у сфері енергетики, фінансових послуг, телекомунікацій у межах ЄС. Також увагу було приділено розвитку європейської інфраструктури.

Оновлена версія стратегії наголошувала на збільшенні як державних, так і приватних інвестицій в НДДКР, забезпеченні інновацій, впровадженні

нововведень, ІКТ, сталому розвитку, створенні потужної європейської промислової бази.

У рамках оновленої лісабонської стратегії передбачалася велика реформа політики державної підтримки НДДКР. Передбачено було значно активізувати зусилля щодо забезпечення виділення всіма країнами — членами ЄС 3 % ВВП на НДДКР, разом із наданням стимулів приватному бізнесу фінансувати цю сферу, а також із подвоєнням витрат у межах 7-ї рамкової програми ЄС у сфері досліджень і розробок.

З метою сприяння інноваціям на комунітарному рівні формувалися нові інститути і політичні ініціативи, що передбачали:

— створення з незалежних науковців світового рівня Європейської ради з наукових досліджень, на яку покладалися функції відбору дослідницьких проєктів і програм на основі критерію наукової досконалості;

— створення Європейського інституту технологій на базі залучення кращих "умів" і компаній з усього світу;

— підтримку регіональними і структурними фондами ЄС розвитку "інноваційних полюсів" (innovation poles), які сприяють об'єднанню в регіонах кращих представників науки і бізнесу, забезпечених необхідними ресурсами, з метою прискорення проходження ідей від лабораторії до цеху; до їхнього складу входять високотехнологічні МСП, університети, підприємства сфери бізнесу та інститути фінансової підтримки;

— ухвалення і реалізацію Європейських технологічних ініціатив, що сприяють розвитку партнерства дослідницької сфери і промисловості (за прикладом проєкту «Галілей» у галузі супутникових навігаційних систем);

— впровадження нової ініціативи з розвитку ІКТ — «i2010: Європейське інформаційне суспільство».

Ключовим пріоритетом проголошувалося формування високоякісної системи освіти, зокрема, через завершення створення Європейської зони вищої освіти і перетворення європейських університетів на глобально конкурентоспроможні інституції. Було передбачено комунітарну Програму безперервного навчання впродовж життя (Lifelong Learning Programme), а з 2006 р. — і відповідні національні програми. З метою забезпечення вищого рівня мобільності робочої сили (як передумови ефективнішого забезпечення виробництва висококваліфікованими трудовими ресурсами) розроблено заходи щодо спрощення взаємного визнання кваліфікації в межах Співтовариства. Завдання фінансового стимулювання реалізації оновленої лісабонської стратегії підтримувалися впровадженням нового покоління структурних фондів, що включають:

— кредитний інструмент для фінансування інноваційних малих і середніх підприємств, що швидко зростають (High Growth and Innovative SME Facility, або GIF) — задля розділення ризиків та вигід з приватними інвесторами, які здійснюють важливий внесок в надання активів для інноваційних компаній на ранніх стадіях та

у фазі розширення, підсилення капіталу для удосконалення технологій з метою виведення виробів і послуг на ринок та продовження діяльності в галузі НДДКР;

— інструмент для надання гарантій МСП (SME Guarantee Facility, SMEG) — з метою забезпечення контргарантування або спільного гарантування щодо гарантійних схем у відповідних країнах, а також надання прямих гарантій фінансовим посередникам, з акцентом на випадках так званого провалу ринку;

— схему нарощування потенціалу (Capacity Building Scheme, CBS) — для підтримки здатності фінансових посередників спрямовувати зусилля на доповнюючі інвестиції й технологічні аспекти полегшення фінансування МСП у країнах, де банківське посередництво перебуває на рівні, нижчому від середнього по ЄС. для реалізації мети підвищення конкурентоспроможності було створено спеціальний інструмент — рамкову програму конкурентоспроможності та інновацій ЄС на 2007—2013 роки, офіційно ухвалену 24 жовтня 2006 р. та покликану об'єднати дію різноманітних програм ЄС, спрямованих на сприяння зростанню конкурентоспроможності та інноваційному розвитку.

Вона містить три великі складові: Програму розвитку підприємництва та інновацій, Програму сприяння політиці ІКТ, Програму розвитку інтелектуальної енергетики в Європі, участь у якій на основі відповідних двосторонніх домовленостей можуть брати і країни-сусіди або країни, зацікавлені у співпраці з ЄС у галузі інноваційної діяльності. рамкова програма стала невід'ємним елементом формування комунітарної інноваційної системи, що охоплює такі інституційні компоненти, як:

— рамкові програми досліджень (у цей час — Сьома рамкова програма), програма "Еврика" (EUREKA);

— комунітарні органи дослідницького та інноваційного менеджменту (виконавче агентство з питань конкурентоспроможності та інновацій, Європейська дослідницька рада і виконавче агентство Європейської дослідницької ради, виконавче агентство з питань досліджень);

— асоціації, об'єднання і мережеві співтовариства учасників інноваційної діяльності (Європейська мережа з питань підприємництва, Система партнерства для поліпшення підтримки інновацій "Europe INNOVA", Європейська асоціація з трансферу знань "Протон Європа", мережа "інноваційні регіони в Європі", Європейська група з кластерної політики, Союз європейських кластерів, Європейська професійна асоціація бізнес- ангелів, фондів стартового фінансування та ін.);

— спільні дослідницькі структури (Європейський інститут інновацій і технологій, Спільний дослідницький центр, спільні технологічні ініціативи);

— аналітичні й інформаційні системи підтримки (інформаційна служба Співтовариства з питань досліджень і розробок, Пан'європейські ворота доступу до фінансування бізнесу та інновацій, веб-портали зі сприяння в питаннях охорони інтелектуальної власності, ініціатива PRO INNO Europe).

Вважливим пріоритетом зазначеної європейської інноваційної системи є формування з 2000 р. Європейського дослідницького простору (European Research Area) — процес, який повинен, ймовірно, до 2020 р. доповнити чотири свободи (переміщення товарів, послуг, капіталу і людей), що є нині, п’ятою свободою — переміщення дослідників, знань і технологій, тобто привести до якісного перетворення внутрішнього ринку Співтовариства на основі пріоритетів економіки знань.

Разом з тим, заплановані заходи реалізації даної стратегії не дозволили досягти значного прогресу. Ряд проблем так і залишилися не вирішеними. Крім того, має місце послаблення конкурентних позицій ЄС на світовій арені.

Рейтинг глобальної конкурентоспроможності 2014-2015 очолила Швейцарія, яка посідає перше місце вже шостий рік поспіль. Друге місце, як і в минулому році, займає Сінгапур. Сполучені Штати поліпшили свій рейтинг з 5 до 3 місця і по раніше, залишаються світовим лідером у забезпеченні інноваційних продуктів і послуг. Четверте місце займає Фінляндія, п'яте - Німеччина. Далі в десятці лідерів рейтингу: Японія (6 місце), Гонконг (7), Нідерланди (8), Великобританія (9) і Швеція (10).

Розрив у конкурентоспроможності серед європейських країн зберігається на тлі зусиль Європейського Союзу щодо розв'язання макроекономічних проблем єврозони. У той час як країни Північної та Західної Європи мають сильні конкурентні позиції, країни Південної Європи, такі як Іспанія (35 місце), Італія (49), Португалія (36) і особливо Греція (81), які серйозно постраждали від економічної кризи та макроекономічної нестійкості, продовжують значно відставати, хоча всі вони за минулий рік досягли певних успіхів у підвищенні конкурентоспроможності.

Іншим свідченням наявних проблем з реалізацією стратегії є те, що частка витрат на дослідження і розробки перевищила встановлену межу в 3 % ВВП лише у двох країнах (за даними 2013 р.)— Швеції (3,39 %) і Фінляндії (3,42 %); у трьох країнах вона наближається до цього рівня (Німеччина -2,91, Данія — 2,98, Австрія — 2,83 %), а в дев’яти державах (Болгарія, Греція, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Румунія, Словаччина) є критично низькою — менше 1 % ВВП. Спостерігається тенденція до зниження середнього рівня патентної активності в групі найрозвиненіших країн — членів ЄС (Бельгії, Великій Британії, Данії, Люксембургу, Нідерландах, Фінляндії і Швеції).

Порівняно зі США капіталовкладення ЄС у сферу НДДКР меншою мірою зосереджені на галузях з високим рівнем інтенсивності досліджень та розробок (35 % проти 69 %) і більшою — на галузях із середньо-високим, середньо-низьким і низьким рівнями інтенсивності НДДКР (відповідно, 49, 7 і 9 % у ЄС-27; 27, 3 і 1 % у США). ЄС перевершує США за рівнем інтенсивності НДДКР у таких сферах, як комп’ютерне технологічне устаткування, автомобілі та їхні комплектувальні, аерокосмічна й оборонна техніка, електроніка та електротехнічне устаткування.

Недоліки Лісабонської стратегії були враховані у стратегії розвитку ЄС “Європа 2020” (2010 р.). Національні програми реформ доповнили процеси реалізації нової стратегії, що містить три пріоритети:

— Розумне зростання: розвиток економіки, заснованої на знаннях та інноваціях.

– Стале зростання: сприяння більш ефективній, екологічній та конкурентоспроможній економіці з використанням ресурсів.

– Інклюзивне зростання: сприяння економіці з високим рівнем зайнятості, що забезпечує соціальну та територіальну єдність [24].

У рамках стратегії “Європа 2020” передбачено синхронну реалізацію національними урядами десяти ключових принципів, що має сприяти отриманню повною мірою позитивних ефектів від скоординованих структурних реформ :

1. забезпечення якості та стійкості публічних фінансів.
2. розв’язання проблем макроекономічних дисбалансів.
3. зменшення дисбалансів у зоні євро.
4. оптимізація підтримки досліджень, розробок та інновацій, зміцнення “трикутника знань” і розкриття потенціалу цифрової економіки.
5. Поліпшення ресурсної ефективності та зменшення викидів парникових газів.
6. Поліпшення середовища для бізнесу і споживачів, а також модернізація промислової бази.
7. Посилення залучення в ринок праці та зменшення структурного безробіття.
8. розвиток кваліфікованої робочої сили, що відповідає потребам ринку праці, сприяння підвищенню якості робочих місць і безперервному навчанню упродовж життя.
9. Поліпшення функціонування системи освіти та підготовки кадрів на всіх рівнях і збільшення участі у сфері вищої освіти.
10. Сприяння соціальному залученню (social inclusion) і боротьба з бідністю.

Важливою особливістю стратегії ЄС “Європа 2020” є чітко визначений принцип субсидіарності в її формуванні та реалізації. це означає, що комунітарні механізми не охоплюватимуть всього спектра питань, необхідних для розв’язання стратегічних проблем. загальна інтеграційна політика при цьому буде результатом тісної й перманентної взаємодії різних рівнів управління в межах Союзу. Так, ініціатива “Інноваційний Союз” в рамках пріоритету інтелектуальної економіки передбачає, що країни-члени реформують свої національні й регіональні дослідницькі та інноваційні системи, забезпечать посилення зв’язків між університетами, дослідницькими інститутами і бізнесом, скоригують системи фінансування для прискорення дифузії технологій. Вони також повинні будуть здійснити достатній випуск фахівців у галузі математики, природничих і технічних наук, стимулювати орієнтацію шкільних програм на креативність, інновації та підприємництво. у сфері розвитку системи освіти на національні органи

покладатиметься завдання забезпечення адекватності їхніх освітніх систем, у т.ч. щодо питань визнання кваліфікації, поліпшення відповідності структури освіти потребам ринку та ін. аналогічно, в галузі розвитку цифрових технологій саме національні органи повинні забезпечувати створення дієвих стратегій розповсюдження високошвидкісного інтернету, сприяти поширенню сучасних онлайнових послуг (державних, медичних, освітніх, комунальних, у галузі безпеки). 6 її основні положення деталізовано у спеціальному документі Європейської Комісії.

Важливою особливістю оновленого стратегічного інноваційного курсу ЄС є орієнтація на "міцніший, глибший і ширший єдиний ринок". У цьому контексті Європейська Комісія поставила завдання "перезавантаження" (re-launch) єдиного внутрішнього ринку (ЄВР), щоб усунути наявні в ньому прогалини: реальні перешкоди на шляху транскордонної взаємодії, недостатній взаємозв'язок європейських мереж, нерівномірне дотримання правил єдиного ринку. На виконання цього нового підходу Єврокомісії було підготовлено й оприлюднено доповідь Маріо Монті (Mario Monti) про нову стратегію для єдиного ринку. В ній чітко ідентифіковано сфери, де необхідне посилення ЄВР — його "відсутні ланки" і "вузькі місця" (зокрема, щодо процесів стандартизації, впровадження європейського патенту, сфери транспорту і логістики, територіальної мобільності робочої сили), а також обґрунтовано напрями поширення ЄВР на "нові рубежі": сектор цифрових технологій, енергетику, галузь охорони навколишнього середовища, деякі сфери сектору послуг і, що найважливіше, — на розвиток інноваційних продуктів і технологій з низьким вмістом вуглецевмісних сполук. здійснення нової стратегії розвитку ЄС спрямоване на забезпечення тісного зв'язку між поставленими в ній цілями та завданнями, з одного боку, і довготривалими фінансовими перспективами ЄС — з іншого.

Це вимагає вжиття значних заходів щодо корекції комунітарної бюджетної політики Євросоюзу в напрямі її чіткого таргетування на реалізацію вказаних цілей і завдань та ліквідації фрагментації системи існуючих фінансових механізмів, включно з такими її компонентами, як структурні фонди, аграрний фонд, фонд розвитку сільських територій, рамкова програма досліджень, рамкова програма конкурентоспроможності та інновацій. разом із цим передбачено розроблення і впровадження нових фінансових інструментів, у т.ч. на основі кооперації низки комунітарних інститутів ЄС. однією з таких інновацій може стати ініціатива Єврокомісії, Європейського інвестиційного банку та Європейського інвестиційного фонду щодо залучення додаткового капіталу на інвестування інноваційного, такого, що швидко зростає, бізнесу. важливим компонентом розв'язання цього завдання буде формування ефективного європейського ринку венчурного капіталу.

Нову стратегію відрізняє наявність сильного зовнішнього аспекту, спрямованого на зміцнення позицій ЄС на світовій арені та на розвиток всебічних зв'язків за межами Співтовариства. У контексті зовнішніх аспектів реалізації стратегії розвитку ЄС до 2020 р. важливе значення матиме формування нових

акцентів у торговельній політиці ЄС на вказаний період, які можуть включати особливу увагу до ліквідації нетарифних бар'єрів у торгівлі; ініціативи щодо пріоритетної лібералізації обміну та міжнародної стандартизації в секторах "економіки майбутнього", включно з обміном екологічно чистими. Фактично компанії та громадяни, як і раніше, нерідко стикаються на просторі ЄС з різними 27 правовими системами стосовно тієї ж самої операції, що веде до реальної фрагментації формально "єдиного" ринку.

Особливості стратегії «Європа 2020»:

– Чітко визначений принцип субсидіарності в її формуванні та реалізації - комунітарні механізми не охоплюватимуть всього спектра питань, необхідних для розв'язання стратегічних проблем.

– Інтеграційна політика є результатом тісної й перманентної взаємодії різних рівнів управління в межах Союзу.

– Ініціатива «Інноваційний Союз» в рамках пріоритету інтелектуальної економіки передбачає, що країни-члени реформують свої національні й регіональні дослідницькі та інноваційні системи, забезпечать посилення зв'язків між університетами, дослідницькими інститутами і бізнесом, скоригують системи фінансування для прискорення дифузії технологій.

– У сфері розвитку системи освіти на національні органи покладається завдання забезпечення адекватності їхніх освітніх систем, у т.ч. щодо питань визнання кваліфікації, поліпшення відповідності структури освіти потребам ринку та ін.

– Орієнтація на "міцніший, глибший і ширший єдиний ринок". У цьому контексті Європейська Комісія поставила завдання "перезавантаження" (re-launch) єдиного внутрішнього ринку (ЄВР), щоб усунути наявні в ньому прогалини: реальні перешкоди на шляху транскордонної взаємодії, недостатній взаємозв'язок європейських мереж, нерівномірне дотримання правил єдиного ринку.

– Єврокомісія ідентифікувала сфери, де необхідне посилення європейського внутрішнього ринку:

стандартизація,

впровадження європейського патенту,

транспорт і логістика,

територіальна мобільність робочої сили.

– Обґрунтовано напрями поширення європейського внутрішнього ринку на "нові рубежі":

сектор цифрових технологій,

енергетика,

охорона навколишнього середовища,

деякі сфери сектору послуг

розвиток інноваційних продуктів і технологій з низьким вмістом вуглецевмісних сполук [25-26].

Питання для самоконтролю:

1. Чому стратегію сталого розвитку відносять до традиційних стратегій розвинених країн?
2. Порівняйте Вашингтонський та Пекінський консенсуси. У чому проявляється їх кардинальна відмінність? Який з приведених підходів до розвитку є прийнятним для України? Обґрунтуйте свою відповідь.
3. Переваги та недоліки ліберальної економічної моделі США.
4. Особливості формування стратегій економічного розвитку США.
5. Які економічні тенденції покладені в основу зростання Японії?
6. Абеноміка як основа розвитку Японії принесла позитивні результати чи завдала шкоди? Обґрунтуйте свою відповідь.
7. У чому полягали проблеми реалізації Лісабонської стратегії?
8. Чому у стратегічних документах ЄС робиться наголос на розбудові єдиного ринку. Обґрунтуйте Вашу відповідь.
9. У чому полягає сутність і основні положення комунітарної бюджетної політики ЄС?
10. Які результати імплементації Ініціативи «Інноваційний Союз»?

Література:

1.UN Conference on Environment & Development Rio de Janerio, Brazil, 3-14.06.1992. Agenda XXI https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf

2. United Nations Millennium Declaration. Resolution adopted by the General Assembly 18 September 2000 United Nations A/RES/55/2 https://digitallibrary.un.org/record/422015?ln=en

3.Johannesburg Declaration on Sustainable Development From our origins to the future https://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/POI_PD.htm 2004.

4.Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development : draft resolution https://digitallibrary.un.org/record/473198 Johannesburg, South Africa 26 August–4 September 2002 United Nations A/CONF.199/L.7

5.The Future We Want A/RES/66/288 - https://sustainabledevelopment.un.org/futurewewant.html United Nations Conference on Sustainable Development in Rio de Janeiro from 20 to 22 June 2012 .

6.MDG Monitor. Millennium Development Goals**.** https://www.mdgmonitor.org/millennium-development-goals/

7.Williamson J. What Washington Means by Policy Reform / Latin American Adjustment: How Much Has Happened? / ed. by J. Williamson. – Washington,1989. https://www.piie.com/commentary/speeches-papers/what-washington-means-policy-reform

8. Кораблін С.О. Вашингтонський консенсус: тоді і тепер. Економіка України. 2017. № 11. С. 17-32. http://economyukr.org.ua/docs/EU_17_11_017_uk.pdf

9.Rodrik D. Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform // Journal of Economic Literature. – 2006 P. 973-989 https://drodrik.scholar.harvard.edu/files/dani-rodrik/files/goodbye_washington_consensus_.pdf

10. Ramo J. C. The Beijing Consensus. – The Foreign Policy Centre / Ramo J. C. – London. – 2004, May. – 74 pages

11. Gerschenkron A. Economic Backwardness in Historical Perspective, A Book of Essays, Cambridge, Massachusetts, The Belknap Press of Harvard University Press, 1962, ii +456 p.

12. Priewe J. Seven strategies for development in comparison. Rethinking Development Strategies after the Financial Crisis – Volume I: Making the Case for Policy Space P.27-44. https://unctad.org/system/files/official-document/gdsmdp20151priewe_en.pdf

13.Budget of the U.S. Government Fiscal Year 2023 https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/03/budget_fy2023.pdf

14. National Science Board Science & Engineering Indicators 2022. Research and Development: U.S. Trends and International Comparisons. NSB 2022-5 April 28, 2022. https://ncses.nsf.gov/pubs/nsb20225

15. Historical OfficeOffice of the Secretary of Defense. A National Security Strategy. https://history.defense.gov/Historical-Sources/National-Security-Strategy/

16. Clare Ribando Seelke. Venezuela: Overview of U.S. Sanctions Congressional Research Service. IF10715.Version 39. Updated https://sgp.fas.org/crs/row/IF10715.pdf

17. Бжезінський Збігнєв. Стратегічне бачення: Америка і криза глобальної влади / Пер. з англійської Ганни Лелів. - Львів : Літопис, 2012. - 168 с.

18. В. Орлик В., Гриценко А. Основні положення нової Стратегії національної безпеки США. Центр зовнішньополітичних досліджень НІСД https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/osnovni-polozhennya-novoyi-stratehiyi-natsionalnoyi-bezpeky

19. The U.S. Bureau of Economic Analysis. International Trade & Investment https://www.bea.gov/

20. Gross Domestic Product (Third Estimate), Corporate Profits, and GDP by Industry, Fourth Quarter and Year 2022 https://www.bea.gov/news/blog/2023-03-30/gross-domestic-product-third-estimate-corporate-profits-and-gdp-industry

21.Petri, P., Hopkins, J., Plummer, M., Economic implications of RCEP for the EU and Japan, European University Institute, 2021, https://data.europa.eu/doi/10.2870/76584

22. Krugman, P. R., Dominquez, K. M., & Rogoff, K. (1998). It's Baaack: Japan's Slump and the Return of the Liquidity Trap. Brookings Papers on Economic Activity, 1998(2), 137–205. https://doi.org/10.2307/2534694

23. Lisbon European Council 23 and 24 march 2000 Presidency Conclusions. European Parliament https://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm

24. COM(2010) 2020 final, Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth European Commission, 2010. Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. COM(2010) 2020 final. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF

25. Пріоритети Європейської комісії https://ec.europa.eu/info/strategy_en

26. Стратегічні документи ЄС https://ec.europa.eu/info/strategy-documents_en

ТЕМА 4. ФАКТОРИ РОЗВИТКУ КРАЇН З ЕМЕРДЖЕНТНИМИ ЕКОНОМІКАМИ

4.1.Роль країн з емерджентними економіками у глобальному зростанні
4.2.Соціально-економічні норми і правила, як основа стратегічного бачення
4.3.Національна економічна ментальність
4.4.Потенціал та стратегії розвитку
4.5.Країни Латино-Карибської Америки
4.6.Південно Африканська Республіка

4.1.Роль країн з емерджентними економіками у глобальному зростанні

Країни з емерджентними ринками: це – суспільства, що трансформуються від диктатур до ринково-орієнтованих економік, де зростає економічна свобода, відбувається поступова інтеграція до глобального ринку, зростає середній клас, підвищується рівень життя, соціальна стабільність і толерантність, а також посилюється співпраця з міжнародними інститутами. Визначальним критерієм приналежності до цієї категорії країн є трансформація економічної моделі, рівень розвитку її фінансового та, зокрема, фондового ринків, наявність базових ринкових інститутів у країні [1].

Особливостями економіки емерджентного типу є виникнення та нагромадження кількісних і якісних новацій в елементах системи, які породжують багатоваріантність розвитку господарської ситуації. Крім того, в емерджентній економіці спрямованість на прогресивні зміни та новації домінує над функціональними ознаками невизначеності [2, 1].

Емерджентність як «тип економічної системи». Термін «емерджентність», який використовується для позначення типу економічної системи, має подвійне тлумачення. По-перше, як запозичений з типології ринків, що означає «виникаючий», «новий», «такий, що має потенціал для розвитку» він використовується для опису явища, для якого характерні зміни. По-друге, як характеристика процесу змін термін «емерджентність» підкреслює ознаку змін, а саме те, що в емерджентній економіці спрямованість на прогресивні зміни та новації домінує над функціональними ознаками невизначеності [там само, с. 11].

Країни з емерджентними економіками це країни що розвиваються, характеризуються значною площею ефективної території, високими темпами економічного зростання, нестабільністю політичної ситуації в країні, волатильністю зовнішньоекономічної діяльності. Це призводить, з одного боку, до ризиковості інвестування в економіку цих країн, а з другого – до високої ймовірності значної віддачі на вкладений капітал (табл. 3.1.) [3, 23].

Таблиця 4.1 .

Основні характеристики, фактори та варіанти дій, що визначають формування економік емерджентного типу [там само]

Основні характеристики країн з економіками емерджентного типу	Інтенсивні фактори економічного зростання	Варіанти дій
1.Наявність характеристик економіки, що розвивається: -рівень ВНД на душу населення (в межах від US$1,005 до US$12,275); -нестабільність політичної ситуації; -непередбачуваність зовнішньоекономічного курсу; - ризиковість інвестування в економіку. 2.Високі темпи економічного розвитку (інноваційне економічне зростання) (4-6%)	Вдосконалення та підвищення якості систем управління, технологій; Використання інновацій; Модернізація виробництва; Підвищення якості людського капіталу; Залучення іноземних інвестицій та ін	Розвиток інноваційної інфраструктури; Фінансування НДДКР і комерціалізація результатів; Введення у виробництво інновацій, придбаних за кордоном; Поліпшення інноваційних здібностей підприємств та дослідницьких організацій; Фінансова допомога фундаментальним дослідженням у наукових установах, університетах та пільгове оподаткування для приватних науково-дослідних робі; Стимулювання спільних НДДКР між корпораціями, підприємствами та університетами; Створення умов для розвитку середовища малих і середніх інноваційних компаній та ін.
3. Значна площа ефективної території	-	-

Існує кілька підходів до класифікації країн з емерджентними економіками (табл. 4.2.). З метою розмежування зростаючої кількості емерджентних ринків, FTSE Group, що розраховує провідний індекс Британської фондової біржі (Financial TimesStock Exchange Index), поділяє країни на чотири підгрупи – країни з розвинутою економікою, передові емерджентні, вторинні емерджентні та пограничні [4]. Критеріями розмежування ринків є умови функціонування та регулювання їх фондових ринків.

Згідно з індексом ринків що розвиваються MSCI Emerging Markets Index (Morgan Stanley's Capital International group) до цієї групи країн належать не лише ті, що ставлять на меті створити економіку високого рівня доходів, але і розвинуті країни, що з певних причин переживають економічні та фінансові труднощі.

Індекс MSCI Emerging Markets Index фіксує представництво великих і середніх ринків у 24 країнах з ринками, що розвиваються. Маючи 1379 складових, індекс охоплює приблизно 85% скоригованої ринкової капіталізації у вільному обігу в кожній країні [5].

Таблиця 4.2.

Класифікації країн з емерджентними ринками [3]

Автор	Критерії класифікації	Країни з емерджентними ринками
Британська компанія FTSE (Financial Time Stock Exchange)	Рівень національного доходу країни; Ступінь розвитку ринкової інфраструктури;	Країни з розвиненими емерджентними ринками (Бразилія, Чехія, Угорщина, Малайзія, Мексика, Польща, Південна Африка, Тайвань, Таїланд, Туреччина); Країни з другорядними емерджентними ринками (Чилі, Китай, Колумбія, Єгипет, Індія, Індонезія, Марокко, Пакистан, Перу, Філіппіни, Росія, Об'єднані Арабські Емірати)
Корпорація MSCI	Рівень економічного розвитку країни; Площа території країни; Ліквідність і ринкова доступність	Бразилія, Чилі, Китай, Колумбія, Чехія, Єгипет, Угорщина, Індія, Індонезія, Малайзія, Мексика, Марокко, Перу, Філіппіни, Польща, Росія, Південна Африка, Південна Корея, Тайвань, Таїланд, Туреччина
Американська фінансова компанія, Standard and Poor's	Макроекономічне середовище; Політична стабільність; Права власності; Умови торгівлі та розрахунків; Зворотній зв'язок з інвесторами	Бразилія, Чилі, Китай, Чехія, Єгипет, Угорщина, Індія, Індонезія, Малайзія, Мексика, Марокко, Перу, Філіппіни, Польща, Росія, Південна Африка, Тайвань, Таїланд, Туреччина, Колумбія
Компанія BBVA Research	Країни, які за прогнозами в наступні 10 років забезпечать 2/3 світового зростання	1.Країни, вклад в світове економічне зростання яких в наступні 10 років збільшиться до 58%: Китай, Індія, Індонезія, Південна Корея, Тайвань, Бразилія, Мексика, Росія, Туреччина 2. Країни, які збільшать свій внесок у світове економічне зростання до 10%: Аргентина, Бангладеш, Чилі, Колумбія, Єгипет, Малайзія, Нігерія, Пакистан, Перу, Філіппіни, Польща, Таїланд, Південна Африка, Україна, В'єтнам 3. Інші емерджентні економіки: Бахрейн, Болгарія, Чехія, Естонія, Угорщина, Йордан, Кувейт, Латвія, Литва, Мавританія, Марокко, Оман, Катар, Румунія, Словаччина, Шрі-Ланка, Судан, Туніс, Об'єднані Арабські Емірати, Венесуела

Індекс MSCI ACWI, провідний глобальний індекс капіталу MSCI, призначений для представлення повного набору можливостей акцій великої та середньої капіталізації на 23 розвинених і 24 ринках, що розвиваються. Станом на травень 2022 року він охоплює понад 2933 компоненти в 11 секторах і приблизно 85% ринкової капіталізації, скоригованої у вільному обігу, на кожному ринку. Індекс побудовано з використанням методології MSCI Global Investable Market Index (GIMI), яка розроблена для врахування варіацій, що відображають

умови в різних регіонах, розміри ринкової капіталізації, сектори, стильові сегменти та комбінації (табл. 4.3.)

Таблиця 4.3.

Динаміка індексу MSCI (%) [6]

Year	MSCI Emerging Markets	MSCI ACWI	MSCI World
2022	-20.09	-18.36	-18.14
2021	-2.54	18.54	21.82
2020	18.31	16.25	15.90
2019	18.42	26.60	27.67
2018	-14.57	-9.41	-8.71
2017	37.28	23.97	22.40
2016	11.19	7.86	7.51
2015	-14.92	-2.36	-0.87
2014	-2.19	4.16	4.94
2013	-2.60	22.80	26.68
2012	18.22	16.13	15.83
2011	-18.42	-7.35	-5.54
2010	18.88	12.67	11.76
2009	78.51	34.63	29.99

Класифікація МВФ передбачає поділ країн на дві великі групи – розвинуті країни та інші країни (із зростаючими ринками та країни, що розвиваються). До уваги приймається аналітичний критерій (відповідно до експортної спеціалізації паливних та непаливних товарів) та фінансовий критерій (джерела зовнішнього фінансування, стан зовнішнього боргу, рівень доходів із-за кордону).

Ця класифікація не ґрунтується на суворих критеріях, економічних чи інших, і вона еволюціонувала з часом. Мета полягає в тому, щоб полегшити аналіз шляхом надання достатньо значущого методу організації даних. Деякі країни залишаються поза класифікацією країн і тому не включені в аналіз. Куба та Корейська Народно-Демократична Республіка є прикладами країн, які не є членами МВФ, тому МВФ не стежить за їхніми економіками [7].

Крім наявного потенціалу на формування та впровадження стратегій економічного розвитку здійснюють вплив світові тренди у сфері економіки та політки: етапи економічного розвитку; інтернаціоналізація та інтеграція; інноваційний розвиток; глобалізація тощо.

4.2. Соціально-економічні норми і правила, як основа стратегічного бачення

На думку Моруа А. факторами формування зростаючого ринку є інституціональні зрушення, які визначають рішення політичних еліт [8]. Інституційні фактори пов’язані з системою державного управління, регулюванням різних сегментів економіки, системою міжнародних відносин тощо.

На думку Нортона Д. інститути складаються з формальних правил, неформальних норм і характеристик примусового виконання обох, і саме суміш правил, норм і характеристик примусового виконання визначає економічну ефективність. Тоді як формальні правила можна змінити за одну ніч, неофіційні норми змінюються лише поступово. Суспільства, які приймають формальні правила іншого суспільства (наприклад, прийняття латиноамериканськими країнами конституцій, подібних до конституцій Сполучених Штатів), матимуть зовсім інші характеристики продуктивності, ніж вихідна країна, оскільки як неформальні, норми та характеристики виконання будуть різними. Мається на увазі, що перенесення формальних політичних та економічних правил успішної західної ринкової економіки до країн третього світу та східної Європи не є достатньою умовою для хороших економічних показників. Приватизація не є панацеєю для вирішення поганих економічних показників [9].

Інституційний вибір залежить від попереднього шляху (Path dependence), а також впливу випадкових обставин у точці біфуркації (момент самого вибору).

Розвиток може розглядатися як здійснення процесу дивергенції, який може бути представлений у термінах інституціональної економічної теорії: розбіжність ознак у соціально-економічній системі, яка за допомогою механізму конкуренції визначає появу нової системи (інституціональний вибір). Розвиток як прояв механізму дивергенції полягає в особливій ситуації, характерної для транзитивних країн. Транзитивні країни -це країни, які знаходяться у стані переходу від однієї соціально-економічної системи до іншої; розвиток транзитивної країни, таким чином, повинно трактуватися як процес досягнення поставленої мети.

Поєднання інституційних різноманітностей створює можливості для виникнення інноваційних стратегій для розвитку та спеціалізації країни.

Відповідно до еклектичної парадигми міжнародного виробництва Дж. Дайнінга виділяють п’ять основних типів міжнародного виробництва залежно від наявних факторів:

• виробництва, які ґрунтуються на ресурсній базі й спільному використанні капіталів, технологій, ринків;

• виробництва ринкової основи, які також спільно володіють капіталами, технологією, інформацією та використовують сучасний менеджмент і організаційний досвід;

• виробництва, що ґрунтуються на раціональній спеціалізації продукції або технологічних процесів;

• виробництва, що пов’язані з торгівлею й розподілом продукту;

джерелом економії при цьому є скорочення витрат на виробництві й доступ на місцеві ринки, близькість замовників, після продажне обслуговування;

• змішані виробництва**,** які складаються з різних комбінацій перших чотирьох [10].

Теорія конвергенції вважають, що країни, проходячи різні стадії розвитку, стають схожими на інші індустріальні чи постіндустріальні суспільства з точки

зору суспільних норм і технологій. Відповідно до трактування Я. Тінбергена, суспільство прийме три з чотирьох основних принципів капіталізму приватну власність, економічні стимули і мотиви, в т.ч. мотив прибутку підприємця, ринкову систему господарювання, але відмовиться від четвертого принципу – принципу державного невтручання у розвиток економіки. Водночас суспільство сприйме три з чотирьох основних принципів соціалізму (вищий ступінь рівності, ширша участь найманих працівників у контролі за виробництвом, економічне планування) і відмовиться від четвертого принципу – суспільної власності на засоби виробництва. [11]

Фактори дивергенції в економічній системі можуть бути представлені у вигляді взаємозв'язку трьох ключових факторів:

– Об'єктивні економічні, соціальні та політичні умови життя нації в історичній перспективі

– Національна економічна ментальність

– Соціально-економічні інститути

Головним чинником, що визначає становище національної економічної системи у світовій системі і виявляє можливу дивергенцію цієї системи щодо інших систем, є міжнародна спеціалізація країни.

Міжнародна спеціалізація може бути представлена у вигляді аграрної або сировинної спеціалізації (головним фактором виробництва є земля), індустріальної спеціалізацією (головний фактор -Капітал і праця), постіндустріальна спеціалізація, яка в якості головного чинника свого існування має знання, безперервну інноваційну діяльність.

Постіндустріальним способом можуть вироблятися як продукти харчування, автомобілі, так і програмне забезпечення для персональних комп'ютерів. Останній тип спеціалізації є найвигіднішим внаслідок набагато більш істотною додаткової вартості, а, значить, у тому числі і прибутку, що може отримати інвестор.

У розвинених країнах значущим є не володіння первинними факторами виробництва (земля, капітал, праця), а вдосконалення вторинних або спеціалізованих факторів виробництва.

Міжнародна спеціалізація країни, визначає її роль і місце в світовій капіталістичній світ-системі є дуже стійкою і підтримується в розвинених країнах шляхом безперервних інновацій.

4.3.Національна економічна ментальність

Національна економічна ментальність тісно пов'язана з неформальними інститутами і має спільну основу - культуру, як сукупність цінностей, норм, уявлень і вірувань, які характеризують і об'єднують ту чи іншу спільність. Національна економічна ментальність визначає тип інститутів, притаманних даній економічній системі. Економічна ментальність (господарська культура) - це цінності і норми

господарської поведінки, характерні в тій чи іншій мірі для представників якої-небудь групи.

Згідно з підходом Хофстеде, критеріїв, за якими класифікується національна економічна ментальність п`ять: 1) дистанціювання влади, тобто ступінь нерівномірності розподілу влади в суспільстві; 2) сприйняття невизначеності, ступінь того, наскільки людей лякають не визначені ситуації і наскільки вони намагаються їх уникнути; 3) індивідуалізм — колективізм, тобто ступінь відчуття людьми себе частиною будь-якої організації, наскільки вони покладаються на неї і наскільки їх поведінка зумовлена інтересами такої організації; 4) мужність — жіночість, тобто ступінь того, наскільки культурі притаманна самовпевненість, прагнення до домінування та експансія, з одного боку, та орієнтація на людей, почуття і якість життя — з іншого; 5) конфуціанський динамізм — ступінь прагматичності та орієнтованості культури на майбутнє, з одного боку, або на минулий досвід і короткотермінову перспективу — з іншого [12].

Відповідно до даного підходу, індивідуалізм стимулює інноваційну діяльність як на рівні інститутів (обумовлюючи інституційне різноманітність), так і на рівні технологій. Загальноприйнятою з приводу японського і американського є точка зору (підтверджена кількісним аналізом Хофстеда), що Японія - це Схід, а США - Захід, і жителі цих країн відрізняються різним рівнем індивідуалізму.

Країни колишнього СРСР орієнтовані на конвергенцію з країнами ядра капіталістичної економіки. Проте процеси реформування в них мають тенденцію до уповільнення. Ці країни схильні до постійної трансплантації інститутів більш розвинених країн першого ешелону розвитку світового капіталізму.

Країни Балтії розвиваються за іншим сценарієм порівняно з країнами колишнього СРСР, оскільки у них мають місце більш глибокі інституційні запозичення (конвергенція) з розвиненими країнами Європи. Ці країни орієнтовані на якомога повнішу конвергенцію з економічними системами західних сусідів і схожі в цьому прагненні (і з результатами прагнень) з країнами східної та центральної Європи, що знаходяться у позиції транзитивних.

Відповідно до методичного підходу Хофседе були здійснені розрахунки для України (табл. 4.4.) [13, 17].

Як випливає з таблиці 4.4, серед чотирьох областей, що входять до Донецько-Придніпровського регіону, Дніпропетровська обл. єдина має позитивні значення монументалізму (2,57), тоді як найбільший негативний параметр має Луганськ (–20,75). Як видається, витоки таких параметрів, що характеризують ментальність, слід шукати в історичних умовах освоєння цих промислових територій та особливостях тієї політики, яку проводила по відношенню до них держава.

Таблиця 4.4.

Значення показників за методикою Г. Хофстеда VSM 08 для України [13]

Показники	Україна	Центр	Захід	Північно-Східний	Донецько-Придніпровський	Причорноморський
Дистанція влади (PDI)	22,79	24,10	17,94	28,05	25,16	18,69
Індивідуалізм (IDV)	31,49	27,89	26,65	46,86	28,49	27,56
Маскулінність (MAS)	– 8,67	– 3,38	–13,84	–11,99	–8,73	–5,39
Уникнення невизначеності (UAI)	4,81	2,19	–2,90	10,51	8,36	5,88
Довгострокова орієнтація (LTO)	4,08	7,92	0,72	–1,00	6,23	6,54
Терпимість проти стриманості (IVR)	36,13	38,27	43,98	31,73	31,88	34,81
Монументалізм (MON)	9,34	11,99	28,75	8,24	–1,62	–0,65

4.4. Потенціал та стратегії розвитку

Останнім часом потенціал зростання виробництва у розвинених державах та країнах, що розвиваються, відчутно знизився. У деяких країнах з розвиненою економікою, особливо в зоні євро і Японії, затяжний період слабкого попиту може негативно вплинути на доступність робочої сили та інвестицій, а отже - і на потенціал зростання.

За оцінками МВФ, потенційний темп зростання ВВП розвинених економік виросте до 1,6 % на рік до кінця десятиліття, але це буде значно нижче, ніж докризові 2,25%.

Низький потенціал зростання ВВП погіршує перспективи скорочення коефіцієнта «борг до ВВП». Причини скорочення потенціалу зростання ВВП - загальне зниження продуктивності виробництва та демографічні чинники. За прогнозами, чисельність населення працездатного віку буде скорочуватися на 0,2% до 2020 р у Німеччині, Японії, Кореї та Китаї.

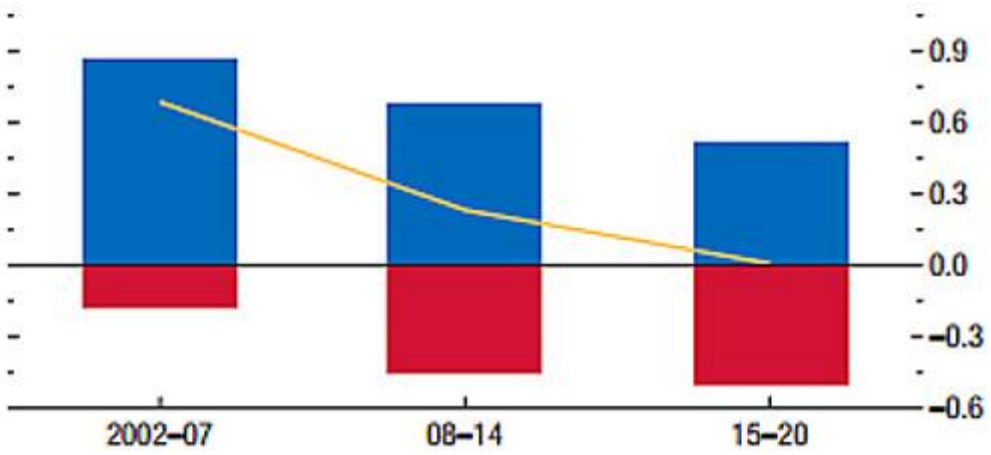

Синім - населення працездатного віку, червоним - рівень використання робочої сили через старіння, жовтим - загальний ефект

Джерело: World Economic Outlook

Рис. 4.1. Вплив демографії на зростання зайнятості у розвинених країнах

Майже вся Східна Європа зіштовхується з кризою старіння. Відповідно, падатимуть обсяги виробництва, що в майбутньому може обернутися зниженням рівня життя. Потенціал зростання ВВП ринків, що розвиваються, до кризи, з 2001р. по 2007 р, збільшувався: з 6,1% до 7,4%. Після кризи Lehman Brothers загальна продуктивність скоротилася майже удвічі: з 4,25% до 2,25%. МВФ очікує на подальше зниження: з 6,5% до 5,2% на рік у 2015-2020 роках.

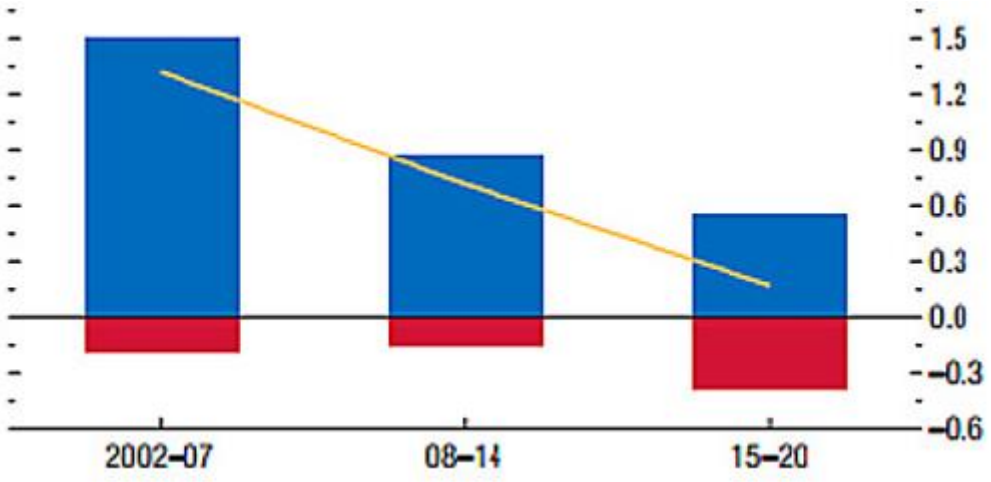

Джерело: World Economic Outlook

Рис. 4.2. Вплив демографії на зростання зайнятості у країнах, що розвиваються

Збільшення потенційного обсягу виробництва є головним пріоритетом для урядів країн, що розвиваються, і для розвинених держав. Рецепти для усіх економік різні, однак керівництво країн мусить зосередитися на залученні інвестицій та на посиленні підтримки наукових досліджень. Висхідні ринки також мусять подбати про інфраструктуру та структурні реформи, спрямовані на поліпшення умов ведення бізнесу та на ситуацію на товарних ринках.

Світове зростання сповільнюється, а вага країн з ринковою економікою, що розвивається, зростає. Найбільш помітною рисами базового сценарію без політичних чи інституційних змін є:

- Світова тенденція зростання реального ВВП знизиться з приблизно 3½ відсотка зараз до 2% у 2060 р., головним чином через уповільнення розвитку великих економік, що розвиваються, оскільки на них продовжує припадати основна частка світового зростання. Індія та Китай займають дедалі більшу частку світового виробництва світовий економічний центр тяжіння зміщується в бік Азії.
- Рівень життя (реальний ВВП на душу населення) продовжує зростати в усіх країнах до 2060 р. та поступово наближається до рівня найрозвиненіших країн, але різною мірою. Рівень життя на швидкозростаючих ринках, що розвиваються, і в Східній Європі економіки найбільше зближуються завдяки наздоганянню в тенденції ефективності праці, але ВВП на душу населення в БРІКС і деяких країнах ОЕСР з низьким рівнем доходу залишається нижчим половини, ніж у Сполучених Штатах у 2060 р. Демографічні зміни впливають на зростання життя в ОЕСР стандартів до 2060 р.
- Стабілізація показників державного боргу на нинішніх рівнях, водночас долаючи фіскальний тиск через збільшення витрат на охорону здоров'я та демографічні зміни, вимагає від середнього уряду ОЕСР збільшення первинних доходів на 6½ відсоткових пунктів ВВП до 2060 р.
- Глобальний надлишок заощаджень спричиняє тиск на реальні відсоткові ставки в останні роки, і ця тенденція може зберігатися.

Альтернативні сценарії з інституційними або політичними реформами

- Порівняно з країнами ОЕСР країни БРІКС мають значні можливості для покращення якості управління та підвищення рівня освіти. За сценарієм, коли обидва фактори наздоженуть середні рівні ОЕСР до 2060 р., рівень життя в БРІКС у 2060 р. буде на 30%-50% вищим, ніж у базовому сценарії.

- Реформи до 2030 р., щоб зробити регулювання товарного ринку в країнах ОЕСР таким же дружнім до конкуренції, як у п'яти провідних країнах, підвищать рівень життя на понад 8% у сукупності (аж на 15-20% у країнах, найбільш віддалених від найкращої практики).

- Пакет реформ для покращення налаштувань політики ринку праці в країнах ОЕСР до рівня провідних країн підвищує сукупний рівень зайнятості на 6½ відсоткових пунктів до 2040 р., головним чином/за рахунок підвищення зайнятості молоді та жінок. Пакет реформ піднімає життя на 10% до 2060 р. та допомагає зменшити майбутній фіскальний тиск, пов'язаний зі старінням.

- Прив'язка майбутнього підвищення пенсійного віку до очікуваної тривалості життя, як це зробили деякі країни, підвищить загальний рівень зайнятості літніх людей в ОЕСР більш ніж на 5 процентних пунктів до 2060 року, а рівень життя приблизно на 2½ відсотка до 2060 року (на стільки, скільки 5-7% у країнах, де наразі немає чітких планів щодо зміни пенсійного віку).

- Підвищення інтенсивності науково-дослідної роботи в усіх країнах ОЕСР до рівня п'яти провідних країн підвищить сукупний рівень життя на 6% до 2060 р. (аж на 10-18% у країнах, які зараз мало витрачають на науково-дослідну роботу).

- Постійне підвищення державних інвестицій у всіх країнах ОЕСР до 6% ВВП підвищить сукупний рівень життя більш ніж на 4% до 2060 р. (до 6-9% у деяких країнах). Фіскальний тягар зростає значно менше, ніж вартість додаткових інвестицій, а в деяких країнах політика навіть самофінансується.

- Відмова від лібералізації торгівлі – повернення до середніх тарифних ставок 1990 р. – знижує рівень життя в довгостроковій перспективі на 14% у світі в цілому та на 15-25% у найбільш постраждалих країнах [14].

4.5. Країни Латино-Карибської Америки

Передумови розвитку. Латино-Карибська Америка (ЛКА) охоплює країни із середнім рівнем розвитку, займає 15% земної суші, представляє 8,5% населення планети. Даний регіон виробляє 8,2% світового промислової продукції, 13 % аграрної продукції та займає, 5,6% у світовому експорті.

Має місце тенденція до диференціації у рівні розвитку країн. Але при цьому сформована сучасна інституційна структура з представницькою демократією, механізмом державного управління і ринкового господарювання.

Слабка диверсифікація експорту в малих та середніх країнах (Венесуела, Чилі), продовжує залишатися перешкодою на шлях модернізації. На три групи традиційних товарів (переважно енергоносії, метали або продовольство) у перерахованих країн припадає від 56 до 90% всієї вартості експорту на відміну від 16,5% в Бразилії, 25,9% в Аргентині і 28,7% в Мексиці.

Латинська Америка та Карибський басейн - це регіон, який динамічно розвивається. Основні параметри розвитку:

– Сукупний ВВП регіону - близько 9 трлн дол. США, що становить більше половини економіки Євросоюзу та понад 8% загальносвітового ВВП.

– Регіон порівняно легко вийшов із світової кризи 2008 року, а низка країн навіть змогла наростити свій ВВП (приміром, ВВП Мексики за 2008 - 2012 рр. зріс на 3%, а Аргентини та Бразилії - на 47%).

– Регіон має багатий ресурсний та людський потенціал, зокрема, молоду структуру населення (приміром, підлітки і молодь до 39 років нині складає понад 260,3 млн осіб, що становить більше 1/3 населення регіону).

– Спостерігається скорочення розриву між заможним та бідним населенням

– Регіон має 40% світових запасів міді, 25% запасів залізної руди, понад 70% світових запасів літію, який є найнеобхіднішим різновидом енергетичних джерел.

– На Бразилію і Мексику припадає 4,5% світового населення, 4,1% світового ВВП і 3,1% світової торгівлі, тобто від половини до 2/3 сумарного потенціалу ЛКА.

Починаючи з кінця 1990-х років до влади почали приходити ліворадикальні партії, при цьому механізми модернізації реалізовувалося в різному форматі:

- опора на власні сили і внутрішній ринок (Бразилія);
- закріплення в окремих нішах на ринку сучасних послуг (Чилі);
- обслуговування національною економікою потреб глобального поділу праці (Мексика).

– Зберігається ситуація, при якій виробничий сектор економіки орієнтований на обслуговування зовнішніх виробничих мереж.

– Істотним залишається відставання від індустріальних держав за продуктивністю праці і розвиненості науково-технічної сфери. Винятком є Бразилія.

За останні два десятиліття ЛКА зазнала ряд зрушень:

– З 1980-х років бере початок хвиля демократизації, яка прийшла на зміну диктатурам.

– Більшість країн регіону в 1990-ті роки стали об'єктом неоліберального реформування.

– У період до «азіатської» кризи (1997 г.) воно дало певний ефект:

- відносна макроекономічна стабілізація,
- подолання інфляції,
- скороченні дефіциту держбюджетів,
- підвищення фінансової дисципліни,
- збільшення припливу іноземного капіталу,
- активізація зовнішньої торгівлі.

Однак неолібералізм підвищив вразливість національних економік до зовнішніх шоків і послабив механізми економічної безпеки. Крім того він був пов'язаний з великими соціальними витратами.

Місцеві компанії починають зміцнювати свої позиції в економіці регіону (так звані «мультилатинос» (або «транслатинос») - місцеві інтернаціональні компанії. У більші мірі даний тип компаній представлений у цементній, харчовій промисловості та орієнтовані на ринок ЄС. У фінансовому секторі історичне домінування іноземних банків поступово зменшується за рахунок нарощування потенціалу фінансових компаній із місцевим капіталом.

Попри вагомий наявний економічний потенціал має місце нерівномірний економічний розвиток окремих країн регіону. На це впливають: особливості політичного ладу окремих країн; порушення прав людини у Венесуелі, Кубі, Нікарагуа; схильність населення до підтримки популістичних політиків та поширеність радикальних настроїв, що часом втілюється у діяльність незаконних формувань (у т. ч. партизанських рухів); непроста ситуація із злочинністю в

окремих країнах регіону; високий ступінь залученості США до регіональних процесів; наявність залежних («заморських») територій низки європейських країн (Франції, Великої Британії, Нідерландів); Нікарагуа, Куба, Болівія та Венесуела формують проросійську політику.

Вторгнення Росії в Україну позначилося у тому числі на економіці регіону.

Міжнародний валютний фонд та інші фінансові установи скоригували прогнози зростання в регіоні в бік зниження. Оскільки регіон чи не найбільше постраждав під час пандемії, то це вплинуло на темпи зростання ВВП. Його скорочення на 4,6 % у 2020 р. Зміниться незначним зростанням на 2,6% у 2021- 2022 рр.

Напочатку військових дій в Україні загальна інфляція, яка включає підвищення цін на продовольство та енергоносії, зросла з 8,4 до 10,2 % в п'ятірці найбільших економік регіону. Мають місце проблеми з продовольчою безпекою.

Міжнародна торгівля. До початку війни торгівля між Росією та Латинською Америкою була обмеженою і становила 0,64 % у загальному обсязі торгівлі Латинської Америки. Парагвай мав найвищий відсоток експорту до Росії, України та Білорусі – 5,6 відсотка, тоді як Бразилія мала найвищий відсоток імпорту з цих країн – лише 1,8 %. Санкції, накладені США на російську енергетику та продукти переробки нафти, прискорили інтерес Москви до латиноамериканського ринку. Влітку 2022 р. Бразилія наростила імпорт російського дизельного пального на 15%, що сприяло зниженню цін на енергоносії. Еквадор змінив свою політику торгівлі з Росією, відповідно до санкцій.

У 2022 р. 14,28 млн. барелів російської нафти надійшло до Латинської Америки порівняно з 4,56 млн. в США, в основному до санкцій у березні. Відмовляючись прямо засудити агресію Росії проти України, латиноамериканські країни залишили відкритими двері для співпраці з Росією в торгівлі, оскільки їхні власні зусилля утримати інфляцію під контролем зазнають краху . Війна в Україні непропорційно вплинула на найуразливіші верстви населення. Для того, щоб країни Латинської Америки могли відновити економіку після глобальних потрясінь, регіону, ймовірно, доведеться інвестувати в інфраструктуру, освіту, інновації та соціальні програми. Партнером за відсутності американських інвестицій у регіоні є Китай.

На зміну зовнішньоекономічної політики вплинули 3 чинники:

1) прискорення зрушень у розстановці сил на світовій арені на тлі тенденції зміщення полюсів зростання з північноатлантичного простору в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР)

2) підвищення ролі великих країн з модернізованою економікою (Бразилії та Мексики).

3)виникнення нових і зміна конфігурації чинних міжнародних коаліцій та угруповань за участю країн, що розвиваються, включаючи держави ЛКА. Створення Союзу південноамериканських націй - УНАСУР, АЛБА (Alianza

Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América/ Болівіанський альянс для народів нашої Америки), Південноамериканську раду оборони - ЮАСО).

У квітні 2018 роки шість країн - Аргентина, Бразилія, Чилі, Колумбія, Парагвай і Перу - призупинили своє членство в УНАСУР.

Факторами, що мають сильний вплив на країни Латинської Америки та Карибського басейну є уповільнення економік основних торгових партнерів:

– США, де темп росту економіки менше 2%;

– Китай, який у 2020 р. мав найнижчі темпи зростання за останні 30 років.

Ефект ослаблення темпів зростання цих двох економік відчувається країнами регіону не тільки через торгівлю, але і у вигляді зниження цін на сировину, оскільки Китай і США є основними покупцями на світових ринках товарного експорту регіону.

Період 2000-2015. Латиноамериканські економіки зростали в середньому швидше, ніж розвинені регіони, але все ще значно відставали від темпів зростання інших країн, що розвиваються. Подальше зростання опиняється під загрозою через зниження рівня народжуваності.

Латиноамериканські економіки зафіксували середньорічне зростання ВВП близько 3 %, що значно повільніше, ніж зростання в інших регіонах, що розвиваються. Китай, Південна Азія та Африка на південь від Сахари демонстрували найшвидший річний приріст - понад 5% за цей період

Майже 80 % приросту ВВП Латинської Америки залежали від значних витрат праці, що відображають зростання населення, а не зростання продуктивності.

Виробництво на одного працівника з 2000 р. зросло лише на 0,6 відсотка на рік, що є одним з найслабших показників продуктивності порівняно з іншими регіонами.

У структурі експорту відбулися такі зміни: експорт сировинних ресурсів збільшився з 10 до 13%. На корисні копалини припадало 46 % експорту, на овочі - 13 %, на дорогоцінні метали - 9 %.

Основні стратегічні орієнтири:

- Проведення політики ефективної трансформації виробничих систем в «тривимірному просторі» технічного прогресу, продуктивного праці та нагромадження людського капіталу при скороченні розриву в рівні доходів.
- Реалізація стратегії розвитку та модернізації в умовах зміцнення демократії, суспільного консенсусу щодо досягнення більшої рівноправності (статей, рас, етнічних груп і т.д.) і «соціальної конвергенції» з кінцевою метою побудови сучасного громадянського суспільства на принципах транспарентності, національного діалогу і гарантій прав людини.
- Цілеспрямована державна політика у сфері інновацій, покликана розширити участь приватного сектора у фінансуванні нововведень, забезпечити технічну модернізацію важливих для країн регіону галузей з переробки природної сировини і створити дієві стимули для високотехнологічного виробництва.

- Вибір на користь технологічної політики, що забезпечує зміцнення національних інноваційних систем і тісну взаємодію між підприємствами, їх постачальниками і клієнтурою, університетами, державними та приватними дослідницькими організаціями та фінансовими інститутами.
- Прагнення до розробки та реалізації стійкої довгострокової стратегії розвитку, орієнтованої на «загальну участь» і формування нового альянсу держави та приватного сектору, що забезпечить її незалежність від циклів зміни політичного керівництва окремих держав.
- Держава зобов'язана виділяти пріоритетні об'єкти та сектора (підприємства, галузі, регіони, установи та категорії працівників) і контролювати фінансування відповідних спеціалізованих програм відповідно до поточних змін у розвитку технологій і функціонування ринків.
- Нарощування «людського капіталу» і формування сучасної системи професійної підготовки - ключова мета реформ. Здійснення інтегральної перебудови системи освіти, що відповідає потребам створення високопродуктивних робочих місць і забезпечує рівноправний доступ населення до якісної освіти і передових знань. Активне впровадження інформаційних і телекомунікаційних технологій в систему шкільної освіти, перетворення комп'ютерної письменності і вміння користуватися інтернет-комунікаціями - обов'язкова умова продовження навчання у вищій школі та отримання гідного місця на ринку праці. Розширення участі університетів у науково-дослідній діяльності та розробці нових технологій.
- Сприяння створенню якісної і доступної для населення системи соціального забезпечення. Формування системи охорони здоров'я та санітарії, що відповідає міжнародним нормам.
- Проведення екологічної політики, тісно пов'язаної зі стратегією продуктивного розвитку, по ряду напрямків: активна позиція країн ЛКА на різних міжнародних форумах (ООН, СОТ, ЄС та ін.) З проблем навколишнього середовища; здійснення комплексу заходів (включаючи податкові пільги та державні субсидії) щодо запобігання деградації природного середовища в результаті виробничої діяльності; домовленість між державою і приватним сектором про розподіл відповідальності та про критерії оцінки стану навколишнього середовища.
- Модернізація основних економічних і суспільних інститутів, покликана забезпечити підвищення конкурентоспроможності в глобальній економіці. Інституційні реформи повинні проводитися відповідно до передового світового досвіду.
- Поглиблення процесів регіональної інтеграції, націлене на максимальне використання переваг від лібералізації торгівлі і нейтралізацію наслідків гіперсегментації глобальних і регіональних ринків і надмірного дроблення функцій в міжнародних виробничих ланцюжках.

Перспективи розвитку. Очікувалось, що регіон Латинської Америки та Карибського басейну зросте на 1,3% у 2020 році (ECLAC 2019). Однак вплив пандемії COVID-19 в даний час суттєво зменшив цю прогнозу до -9,1%.

Очікується:

– Зростання Мексики скоротиться на 9,0%, головним чином через падіння цін на нафту.

– Економіка Аргентини скоротиться на 10,5% через розширену практику карантину, а також через падіння зовнішнього попиту на товари та ціни

– Туристичний ринок Карибського басейну пов'язаний з економічними показниками розвинених економік Європи та Північної Америки. Якщо ці економіки залишаються у стані рецесії, імовірно, у туристичному секторі Карибського басейну відбудеться скорочення

Таблиця 4.5.

Темпи росту ВВП

	2018	2019	2020
Європейський Союз	1.9	1.3	-10.2
Розвинуті економіки	2.2	1.7	-8.0
США	2.9	2.3	-8.0
Латинська Америка та Карибський басейн	1.1	0.1	-9.1
Країни що розвиваються	4.5	3.7	-3.0
Світ	3.6	2.9	-4.9

Джерело: МВФ

Демографія та ринок праці. У зоні Південного конуса (Аргентина, Уругвай, Чилі та південні штати Бразилії) відбувся перехід на європейську модель демографічного відтворення. Андська, центральноамериканська і карибська частини регіону, північ та північний схід Бразилії характеризуються високим рівнем народжуваності.

На передній план виходить проблема міжконтинентальної і внутріконтинентальної міграції. Ймовірне виникнення специфічного кола проблем у країн-донорів (Мексика, Гватемала, Нікарагуа, Сальвадор, Перу, Болівія, Еквадор) і країн-реципієнтів, в число яких поряд з Коста-Рікою, Чилі, Панамою можуть увійти Аргентина і Бразилія. Еміграція в США, Канаду, Іспанію та інші індустріальні країни залишиться на високому рівні зі збільшенням частки відтоку туди кваліфікованих фахівців.

Очікується зростання ролі агробізнесу, насамперед у субтропічному поясі і зоні помірного клімату (Південний конус). У 1995-2007 рр. частка ЛКА на світовому ринку продовольства зросла з 11,0 до 13,7%. У 2016 - 15%.

Як зазначив представник Світового банку з питань сільського господарства Майкл Морріс, *Латинська Америка і Карибський басейн - це житниця і легкі світу, але завдання полягає в тому, щоб він продовжував грати ці ролі. Особам, що визначають політику, необхідно буде зосередити увагу на скороченні неефективності ринку, нарощуванні людського та інституційного потенціалу, готовності до катастрофічних ризиків і використання можливостей, розглядаючи в той же час реформи, що змінюють правила гри, такі як забезпечення вуглецево-нейтральної агропродовольчої системи.*

Інноваційний розвиток. Потенціал наближення до індустріального Заходу за рівнем розвитку науково-технічної бази має Бразилія і у меншій мірі Мексика, Чилі, Аргентина.

В умовах обмеженості коштів, що виділяються на НДДКР, переважає імпортоорієнтований варіант технологічної модернізації. Наступ і дифузія нового технологічного укладу, пов'язаного з комплексним освоєнням ряду перспективних технологій (нанотехнології, біотехнології, робототехніка, альтернативна енергетика) в сучасному електронно-мережевому форматі мають місце в Аргентині, Бразилії, Мексиці, Перу, Колумбії та Чилі.

Диференціація країн регіону. Вищі темпи росту економіки мають країни Південного конуса - Чилі, Аргентина, Уругвай і Бразилія. В країнах Андської зони (Болівія, Еквадор, Перу, Колумбія, Венесуела) зберігається політична нестабільність. У карибській зоні виділилася група процвітаючих країн і територій з високим рівнем життя: Багами, Барбадос, Віргінські острови. Але частина з них, які зробили ставку на офшорний бізнес, мають проблеми у звязку з обмеженнями даної практики з боку США та інших розвинених країн.

Позиції в світі і диверсифікація зовнішньорегіональних зв'язків. Позиціонування ЛКА на міжнародній арені визначається розширенням і диверсифікацією міжнародного співробітництва за такими напрямами:

- зниження частки США та підвищення ролі ЄС;
- зростання внутрізональної торгівлі;
- зростання частки азіатських країн у зовнішньоекономічних зв'язках.

Зовнішня торгівля і позиції на світових ринках. Зовнішній сектор здійснює визначальний вплив на обсяги національного виробництва і макроекономічну стабільність. Зростання попиту на ряд стратегічних ресурсів (вуглеводні, інші корисні копалини, продовольство, вода) поєднується з підвищенням привабливості ЛКА, що володіє великими запасами корисних копалин і вільними земельними угіддями, придатними для виробництва сільськогосподарської продукції.

Важливість цього регіону як виробника нафти, природного газу, різних видів біопалива та інших альтернативних енергоносіїв, а також продовольства може сприяти деякому підвищенню рейтингу регіону у світовому господарстві.

Регіональна інтеграція. Має місце розвиток тенденції до зміцнення торговельних зв'язків Південної Америки з країнами АТР[4] і становлення транстихоокеанського інтеграційного процесу, заснованого на взаємодоповнюваності економік двох регіонів. У плані диференціації найбільш ймовірне формування двох основних зон інтеграції - північної і південної.

У північній зоні лідером залишаються США і створене ними об'єднання USMCA (United States—Mexico—Canada Agreement). До них тяжіють країни Центральної та Карибської Америки, Колумбія, Перу. Ці країни орієнтують свою економіку на США. У цій зоні поширені класичні форми інтеграції, засновані на лібералізації торгівлі як в рамках ЦАСР (*The Central American Common Market)* і КАРІКОМ (Карибський загальний ринок) , так і між цими об'єднаннями та USMCA.

У південній зоні (Бразилія) переважає диверсифікація зовнішніх зв'язків, розвиток співробітництва по лінії Південь-Південь[5], протидія монопольному пануванню США на континенті. Прагнучи до статусу світової держави, Бразилія вважає необхідним завоювання лідерства в Південній Америці і підвищення свого статусу серед країн, що розвиваються.

4.6. Південно-Африканська Республіка

Політика апартеїду та його наслідки. У 1948-1994 рр. правляча Національна партія підтримувала в ПАР політику апартеїду (расової сегрегації). У цей період чорношкіре населення країни було позбавлено майже всіх цивільних прав. Закони, котрі визначали апартеїд, почала анульовувати у 1990 р. після довгої боротьби (включаючи економічні санкції з боку міжнародної спільноти) та громадян ПАР.

До 1990-х років членство ПАР в багатьох міжнародних і міжурядових організаціях розглядалося як неможливе через внутрішню політику апартеїду, що і стало причиною бойкоту й виключення ПАР з більшості міжнародних і регіональних організацій. Після відмови від системи апартеїду в 1992-1994 рр. ПАР стала розвивати взаємовигідне співробітництво з міжнародними і міжурядовими організаціями.

У своєму зверненні до парламента 24 травня 1994 р. Президент виклав ключову програму для перших 100 днів. Були визначені проєкти, що відповідали таким критеріям: високий вплив на громади; розширення можливостей цих громад; економічна та політична життєздатність та стійкість; створення робочих місць; забезпечення основних потреб; навчання та розвиток потенціалу; позитивні дії

[4] Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР) - політичний і економічний термін, що позначає країни, розташовані по периметру Тихого океану, і численні острівні держави в самому океані.

[5] Кооперація південь-південь - термін, історично використовується в політиці і академічній науці для позначення обміну ресурсами, технологіями та знаннями між країнами, що розвиваються.

щодо статі та раси; прозорість тощо. Після скасування режиму апартеїду багато соціально-економічні показники, характеризують рівень життя населення ПАР, виросли (Таблиця 3.6.).

Програма реконструкції та розвитку (ПРР) — це основа соціально-економічної політики Південної Африки, яка була реалізована урядом Африканського національного конгресу (АНК) під керівництвом Нельсона Мандели у 1994 р. Базовий документ ПРР містить п’ять основних напрямів: задоволення основних потреб; розвиток людських ресурсів; розбудова економіки; демократизація держави та суспільства; впровадження Програми.

Таблиця 4.6.

Основні соціально-економічні показники розвитку ПАР

	2010	2013	2014	2015	2018	2019	2020	2021
ВВП, млрд. дол США	417,4	400,9	381,2	346,7	404,2	388,5	337,6	419,0
Державні витрати на освіту % до ВВП	5,1	5,4	5,4	5,5	5,6	5,9	6,2	6,6
Рівень грамотності населення (населення старше 15 років, %)	92,9	94,0	94,1	94,4	87,1	95,2	95,2	95,3
Рівень освіти не нижче середнього (населення старше 25 років, %)	58,0	60,0	64,2	64,6	65,0	61,8	65,0	68,6
Витрати на охорону здоров’я (% ВВП)	8,5	8,8	8,8	8,81	8,86	8,9	9,11	9,2
Очікувана тривалість життя (років)	55,9	59,8	61,0	63,95	65,67	66,18	65,25	65,2
Поширення ВІЛ серед населення від 15 до 49 років, %	18,3	18,7	18,8	18,2	18,6	18,6	18,4	18,3
Доступ до електрики ,% населення	82,9	85,4	86,0	85,3	84,4	84,7	85,0	84,4
Частка населення, що використовує інтернет, %	24,0	46,5	49,0	51,9	62,4	68,2	72,5	76,4
Безробіття, %	23,1	22,0	22,6	22,9	24,2	25,5	24,3	28,8

Джерело: МВФ

Основними напрямами Програми розвитку та реконструкції були такі:

- Житло: між 1994 і початком 2001 року було побудовано понад 1,1 млн дешевих будинків, в яких проживало 5 млн з приблизно 12,5 млн південноафриканців, які не мали житла.

- Чиста вода: більш як 2,5 млн людей отримали доступ до прісної безпечної води. До 2000 року загалом 236 проєктів забезпечили чистою водопровідною водою майже 4,9 млн людей.

- Електрифікація: з 1994 по травень 2000 р. близько 1,75 млн будинків було під'єднано до національної електромережі. Частка електрифікованих будинків у сільській місцевості зросла з 12% до 42%.

- Земельна реформа: до 1999 р. приблизно 39 тис. сімей було розселено на 3 550 квадратних кілометрах землі. Влада стверджувала, що 250 000 людей отримали землю протягом чотирьох років.

- Охорона здоров'я: з квітня 1994 р. до кінця 1998 р. близько 500 нових клінік надали ще 5 млн людей доступ до закладів первинної медичної допомоги. Відповідно до програми вакцинації проти поліомієліту та гепатиту, яка розпочалася в 1998 році, 8 мільйонів дітей були імунізовані протягом двох років.

- Громадські роботи: Програма громадських робіт на рівні громад забезпечила роботою протягом п'яти років 240 тис. людей (будівництво доріг, проведення каналізації та водопостачання).

Підприємництво в Південній Африці є слабким порівняно з іншими країнами з економікою, що розвивається. Уповільнення зростання та пандемія ускладнили умови функціонування для нових і малих підприємств. Низька якість системи освіти, високий відсоток відсіву та відсутність досвіду роботи сприяють прогалинам у підприємницьких навичках.

Південна Африка є потужним джерелом парникових газів. Вугілля є основним джерелом енергії для електроенергії та промислових процесів, що сприяє забрудненню повітря та впливає на рівень передчасної смертності та розвиток дітей.

Разом з тим, Південна Африка досягла прогресу в подоланні десятиліть колоніалізму, апартеїду та нерівності. Економіка зіткнулася з наслідками структурних труднощів під час кризи COVID-19. Криза мала суттєвий негативний вплив на використання потужностей у всіх секторах південноафриканської економіки. Незважаючи на природне багатство, країна стикається з низкою соціально-економічних проблем, серед яких високий рівень безробіття, бідність, соціальна нерівність і обмежений доступ до державних послуг. Щоб подолати руйнівні наслідки соціально-економічних проблем, приватний сектор співпрацює з урядом, для реалізації Плану економічної реконструкції та відновлення (ERRP). У Південній Африці кілька підприємств реалізують успішні програми соціально-економічного розвитку. Ці програми мають на меті принести користь громадам.

Високий рівень безробіття залишається головною проблемою для Південної Африки, і країна намагається створити достатню кількість робочих місць, щоб розв'язати цю проблему.

Світовий банк зазначає, що населення ПАР є найбільш нерівноправним у світі, де раса є визначальним фактором у суспільстві, де 10% населення володіють понад 80% багатства. Намагаючись розв'язати цю проблему бідності та нерівності, країна прийняла різноманітні програми, включаючи використання фіскальної політики для сприяння заходам перерозподілу. Ключем до подолання нерівності є вирівнювання заробітної плати працівників. Розширення соціальних дотацій мало сильний ефект вирівнювання в країні, але цей ефект був компенсований набагато

більшою роллю, яку відіграє нерівність у зарплаті. Крім того, зменшення високої нерівності в Південній Африці також вимагає покращення освіти та просторової інтеграції, щоб надати бідним верствам населення навички, необхідні для повноцінної участі в економіці, яка потребує капіталу та навичок.

У 2016 р. ВВП ПАР був вище від рівня 2000 р. майже в 1,6 раз. У період 1980-1992 рр. середньорічне зростання економіки ПАР дорівнював + 1,4%, оскільки близько половини цього періоду темпи зростання економіки перебували в зоні негативних приростів. Після скасування апартеїду економіка ПАР росла досить високими темпами: середньорічний темп приросту ВВП в 1994-2008 роках склав + 3,6%, максимальне зростання був у 2006 році (+ 5,6%). Однак наприкінці 2007 року зростання сповільнилося через кризу в електроенергетиці, що пізніше погіршилося впливом світової фінансово-економічної кризи. У 2009 р. був зафіксований негативний приріст ВВП (-1,5%), однак відновився в наступні роки, хоча і сповільнилося до середньорічного рівня в + 1,9% в 2010-2017 роках.

Незважаючи на деяке зниження рівня безробіття в 1990-х роках, в 2007-2017 роках він залишається високим і в останні роки зростає: з 24,7% у 2013 р. до 27,6% в 2017 р. Ці показники вищі, ніж в більшості країн із середнім рівнем доходу, до яких відноситься ПАР відповідно до методології МВФ. Безробіття істотно вище серед африканського населення країни.

Цілі та завдання економічної політики. Основною метою уряду для відбудови та розвитку є задоволення соціальних та економічних потреб людей та створення сильної, динамічної та збалансованої економіки, яка дозволить:

- створювати стійкі робочі місця та збільшувати здатність економіки залучати нових пошукачів роботи у різних секторах;
- подолати бідність, низьку заробітну плату та надзвичайну нерівність у заробітній платі та багатстві, створеному системою апартеїду для задоволення основних потреб, і таким чином забезпечити гідне життя кожного південноафриканця;
- подолати економічні дисбаланси та структурні проблеми у промисловості, торгівлі, торгівлі, гірничодобувній галузі, сільському господарстві у сфері фінансів та на ринках праці;
- інтегруватися у світову економіку, збільшуючи експортний потенціал країни;
- розв’язати проблему нерівномірного розвитку у регіонах;
- розвивати кадровий потенціал усіх південноафриканців;

Стратегія економічної політики. З цією метою економічна політика повинна конкретно вирішувати проблеми ПАР на основі стратегії:

- фінансова та грошова дисципліна з метою фінансування ПРР, реорганізації діяльності державного сектору, сприяння реструктуризації промисловості;
- розбудова економічного середовища, сприятливого для економічного зростання;

- торговельна та промислова політика, покликана сприяти більшій зовнішній орієнтації, щоб підтримувати високий рівень зайнятості та рівень участі в економіці;

- модернізація людських ресурсів, запрограмована на вирішення проблем, що заміщаються виробничими процесами;

- реформа інституцій ринку праці з метою сприяння ефективним та справедливим колективним переговорам та реструктуризації структури зайнятості.

Через два роки ВВП Південної Африки в першому кварталі 2022 р. нарешті відновився до рівня першого кварталу 2020 р. Однак за цим послідувало скорочення у другому кварталі 2022 р., коли національна економіка зіткнулася з новими глобальними проблемами на товарних та енергетичних ринках, викликаних російським вторгненням в Україну та суворими карантином у Китаї через COVID-19. Південна Африка стикається з високим рівнем безробіття, відключенням електроенергії, високими витратами на обслуговування державного боргу, а також зростанням інфляції та процентних ставок.

Економіка Південної Африки зафіксувала скорочення на 0,7 % в другому кварталі 2022 р. У період з першого по другий квартал 2022 р. відбулося зростання трьох галузей, з яких транспорт (0,2 відсоткового пункту) і фінанси (0,6 відсоткового пункту) продемонстрували найбільше зростання. внески. У 2021 р. Південна Африка зафіксувала значне зростання ВВП на 4,9 % після скорочення на 6,4 % у 2020 р. Відновлення відбулося в основному завдяки внескам зростання з боку фінансового (0,9 відсоткового пункту), виробництва (0,9 відсоткового пункту) і сектору персональних послуг (1,0 в.п.).

За останнє десятиліття південноафриканська економіка зросла в середньому на 1,0 %, а загальний темп зростання становив 9,5 %. Сільське господарство (55,4 %) зафіксувало найвище сукупне зростання за цей період, за яким йдуть державні (22,6 %) і приватні послуги (14,5%). Проте сектори «Будівництво» (-20,8 %), «Інше» (-3,3 %) та виробництво (-5,7 %) у 2021 р. мали нижчий рівень ВВП, ніж десять років тому. У «Інших» секторах як гірничодобувний (2,1 %), так і комунальний (-13,0 %) сектори скоротилися.

Питання для самоконтроля:

1. У чому полягає сутність та характеристики емерджентної економіки, країн з емерджентними ринками. Яку роль відіграють такі країни у розвитку глобальної економіки?
2. Які підходи до класифікації країн з емерджентними економіками Ви знаєте? Чим вони відрізняються між собою?
3. Яким чином інститути (норми та привила) здійснюють вплив на розвиток національних економік?
4. У табл. 4.4. приведені результати розрахунків національної економічної ментальності за методикою Хофстеде для регіонів України. Чи мають

ці результати вплив на економічний розвиток даних регіонів? Обґрунтуйте Вашу думку.

5. Які фактори мають вплив на економічний потенціал та стратегії розвитку?

6. Що є передумовами економічного розвитку країн Латино-Карибського регіону?

7. З якими труднощами у своєму розвитку стикається Південно-Африканська Республіка?

8. Яким чином стратегії розвитку сприяють покращенню ситуації у країні?

Література:

1.Kvint Vl. The Global Emerging Market: Strategic Management and Economics. New York, London: Routledge. – 2009. – 453 c.

2. Лазебник Л. Л. Фінансові та інтеграційні механізми модернізації економіки емерджентного типу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: [спец.] 08.00.01 «Екон. теорія та історія екон. Думки». Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2010. 40 с.

3.Яценко Г. Ю. Інноваційний розвиток країн емерджентного типу. Економіст. 2012. № 8. С.23 -28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2012_8_5

4. FTSE Global equity Index Series Country Classification. URL: http://www.ftse.com/Indices/Country_Classification/Downloads/September_2013_Country_Classification_Update.pdf

5.MSCI Emerging Markets Index (USD) https://www.msci.com/documents/10199/c0db0a48-01f2-4ba9-ad01-226fd5678111

6.MSCI ACWI Index. https://www.msci.com/our-solutions/indexes/acwi

7. WORLD ECONOMIC OUTLOOK DATABASE. Groups and Aggregates Information. April 2023. URL: https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2023/April/groups-and-aggregates#oem

8. Marois Th . States, Banks and Crisis: Emerging Finance Capitalism in Mexico and Turkey. Cheltenham, Gloucestershire, UK: Edward. – 2012. http://books.google.com.ua/

9. North, Douglass C. "The New Institutional Economics." Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE) / Zeitschrift Für Die Gesamte Staatswissenschaft, vol. 142, no. 1, 1986, pp. 230–37. JSTOR, http://www.jstor.org/stable/40726723. Accessed 26 Apr. 2023.

10. Dunning J.N. The Theory of International Production // The International Trade Journal. – 1998. – №1. – P. 36–55.

11. Tinbergen, J. (1961). Do Communist and Free Economies Show a Converging Pattern? *Soviet Studies*. Retrieved from http://hdl.handle.net/1765/8102

12. Hofstede G. Cultures and Organizations (Software of the Mind). Harper Collins Publishers, 1994. https://e-edu.nbu.bg/pluginfile.php/900222/mod_resource/content/1/G.Hofstede_G.J.Hofstede_M.Minkov_edition_2010.pdf

13. Пилипенко Г. М., Литвиненко Н. І., Українська ментальність у координат дослідної програми Г. Хофстедаю. Економічний вісник, 2015, №2. С.9-19.

14. Guillemette Y., Turner D. The long view: scenarios for the world economy to 2060. OECD 2018. OECD Economics Department Working Papers, №22. 50 p. https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/b4f4e03e-en.pdf

ТЕМА 5. МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОЛІТИКИ І ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

5.1. Участь та роль держави у регулюванні економічних процесів.
5.2. Державне й ринкове регулювання економіки:
5.3. Стратегії економічного розвитку Китайської Народної Республіка
5.4. Стратегії економічного розвитку Соціалістичної Республіки В'єтнам
5.5. Стратегії економічного розвитку «закритих» економік: Іран

5.1. Участь та роль держави у регулюванні економічних процесів

Регуляторна функція держави має політичний та інституційний вимір. Роль держави як в економіці, так і в суспільстві заміщується регулюванням та арбітражем на відміну від втручання.

Напочатку XXI ст. уряди розвинутих економік менше покладалися на пряме економічне втручання через фіскальні та монетарні інструменти, а все більше на незалежне регулювання для стимулювання конкуренції та забезпечення надання соціальних благ.

У процесі розбудови регуляторної функції, уряди створюють профільні агентства, комісії, суди, що розробляють, контролюють і забезпечують дотримання ринкових правил. Разом з тим при недостатньому рівні узгодженості дій різних відомств та підрозділів поставлені цілі не можуть бути досягнуті. Фактори, що впливають на рівень неузгодженості дій наступні: державні департаменти, підрозділи підприємств, університети та міжнародні інституції об'єднані в окремі кластери для спрощення процесу прийняття рішень; системи розроблені таким чином, щоб бути конкурентоспроможними: урядові відомства змагаються за бюджет, підприємства змагаються за частку ринку, університети змагаються за доходи від досліджень і студентів, а неурядові організації змагаються за благодійне фінансування. У конкурентній системі важко сформувати партнерство, необхідне для управління синергією та компромісами; недостатньо розвинуті механізми сприяння співпраці.

У системі державного управління розрізняють управління через цілі та управління через правила.

«Управління через цілі», на відміну від управління через правила, відбувається шляхом залучення широкого кола зацікавлених сторін, включаючи представників промислових секторів, міст, науки, громадськості та інших для визначення спільних проблем і формулювання системи цілей. Ефективність змін залежить від узгодженості дій сторін: виділення пріоритетів, мобілізація ресурсів, створення або адаптація необхідних інститутів.

Цілі розвитку вимагають дотримання відповідних норм, принципів, чинного законодавстві: створення ефективних систем управління для взаємодії між зацікавленими сторонами на основі довгострокових інтеграційних зусиль; конкретизація цілей та моніторинг прогресу їх досягнення; заохочення

зацікавлених сторін до участі та обговорення; підвищення обізнаності про нові властивості суспільств і глобальної економіки. Регулярна оцінка прогресу є важливим елементом роботи органів державного управління. За відсутності ефективного механізму, за допомогою якого світові експерти періодично оцінюють прогрес, висвітлюють проблеми та прогнозують потенційний прогрес у майбутньому, ми не можемо ефективно контролювати прогрес, спрямовувати ресурси та змінювати курс за потреби, що є ключовими елементами.

Перехід від міжнародного управління на основі правил до управління через цілі є потужним кроком вперед до посилення ефективності досяжності стратегічних цілей на національних та наднаціональному рівнях.

Країни, які не можуть досягти поставлених цілей розвитку, традиційно відносять до групи країн, що розвиваються, або слаборозвинених. Багато країн третього світу отримали свою незалежність після Другої світової війни і їх шлях розвитку відрізняється від розвинених економік, які до того ж були метрополіями. Ця група країн залежить від первинних продуктів для підтримки їх економіки: аграрна продукція та продукція переробки. Відмінність політики колишніх колоніальних держав призвела до формування різного рівня економічного розвитку. Щоб зробити країну розвиненою, потрібно знати проблеми та кризи, з якими вона стикається. Факторам, що протидіють розвитку, є такі: війни, у тому числі громадянські; проникнення і втручання інших держав у справи країни; просування певних ідеологій і створення напруги між різними групами; можливість для широких кіл впливати на прийняття рішень; параметри розподілу та перерозподілу ВВП; дотримання законності.

Тільки держава може досягти розвитку на національному рівні, оскільки може втручатися у вирішення багатьох проблем на шляху до розвитку.

Державна влада завжди формує державну політику і структуру: цілі держави, державні проекти, основи соціального розвитку тощо. Держава, яка має владу і здатність керувати ринком, політикою та установами зможе досягти результатів своєї політики. Ця держава має бути незалежною, щоб уникнути проникнення кризи.

В постколоніальних країнах, що розвиваються, держава здійснює вагомі втручання в економіку та регулювання ринків. Часто політичні системи таких країн носять авторитарний характер. У розвинених країнах державна політика заохочує розвиток вільного ринку і обмежує втручання в його розвиток.

Виділяють три соціально-економічні функції держави: регуляторну- встановлення інституційної основи держави; інфраструктурну - створення фізичної та соціальної інфраструктури; перерозподільна- вирішує проблеми бідності та соціальної нерівності.

Політичний розвиток є складним і багатогранним процесом. Для його оцінювання використовується чимало критеріїв. Так інтеграція, раціоналізація та демократизація є характеристиками політичного розвитку. Політичний розвиток має тенденцію руху до демократизації. Участь і мобілізація є особливостями

політичного розвитку. При цьому мобілізація означає асоціальні зміни, поєднані зі складністю та серйозними змінами в політиці. Ці зміни можна можуть бути пов'язані урбанізацією, підвищенням грамотності, індустріалізацією та підвищенням ефективності діяльності уряду. . Вважається, що чим більше політична участь, тим швидше буде досягнуто політичного розвитку. Політична участь є основним ключем до відмінності сучасної політики від традиційної політики.

Суспільства стикаються з багатьма проблемами, які заважають процесу розвитку, як то бідність, економічна залежність, відсутність демократії. Такі суспільства борються за економічну чи політичну незалежність.

Роль держави в процесі розвитку змінюється залежно від ідеології, якій слідують правлячі еліти. У країнах, що розвиваються, щоб досягти розвитку, часто доводиться вибирати між капіталізмом і соціалізмом. Ці країни потребують розбудови системи державного управління, удосконалення системи розподілу, скорочення бідності, скорочення розриву в отриманні доходів, демонополізація бізнесу, підвищення рівня життя, підвищення рівня грамотності населення, розбудова системи соціального забезпечення тощо.

Приклад розвитку Індії є дуже показовим, оскільки це постколоніальна економіка, як зазнала впливу Великої Британії. Іншими словами, англійці людей звинувачують у руйнуванні економіки Індії. Конституція Індії була сформована відповідно до врахування принципів федерації та проголосила країну суверенною, демократичною та соціальною державою.

Отримавши незалежність Індія почала розвивати ядерні технології та проводити космічні дослідження під впливом та за підтримки Радянського Союзу. Разом з тим під впливом соціалістичної ідеології приватний сектор, торгівля та ринок не здобули розвитку, оскільки пріоритет надавався державному сектору. Цей план був спрямований на скорочення монополії, окрім заохочення малих проектів і забезпечення збалансованого регіонального розвитку. У той час Індія зосереджувалася на політиці соціального сектора та його розвитку.

Інший досвід – це Китай, який має свою економічну модель розвитку. Свого часу країна відмовилася від моделей розвитку, які пропонувалися західними розвиненими країнами. Китайська модель не є традиційним соціалізмом, ні демократією. Разом з тим це не завадило Китаю розвинути потужну економіку. У 1978 р. Китай кардинально змінив свою політику щодо індустріалізації, урбанізації, глобалізації та розбудови ринкової економіки. Одним із факторів такого успіху стало ефективне макроекономічне управління.

Ряд країн, що стоять на шляху розвитку не мають сильних інституцій, що готові впроваджувати зміни та не готові до впровадження демократії у суспільні відносини. У ряді країн Близького Сходу громадяни прагнуть щоб держава вела підприємницьку діяльність, створюючи підприємства і контролюючи їх.

Часто на шляху розвитку лежать усталені традиції, релігія, система управління.

5.2. Державне та ринкове регулювання економіки

Ідеальний механізм регулювання економіки має кореспондуватися зі стратегічними цілями розвитку, швидко адаптуватися до змін та ін. Державне регулювання базується та певному інструментарії впливу на певні сегменти економіки та суспільства для досягнення поставлених цілей.

Стеченко Д. вважає, що державне регулювання це вплив держави на відтворювальні процеси в економіці відповідними засобами з метою зорієнтувати суб'єктів господарювання та окремих громадян на досягнення цілей та пріоритетів державної політики суспільного розвитку [1, 5]. У процесі регулювання держава створює правові, соціальні, економічні умови для функціонування економічного механізму. Державні органи управління у своїй діяльності застосовують заходи, спрямовані на координацію процесів різного рівня, спрямованих на розвиток виробничих відносин, оптимізації їх параметрів та запобігання кризовим ситуаціям.

Напрями економічної політики визначені Господарським Кодексом України: структурно-галузева; інвестиційна; науково- технічна та інноваційна; амортизаційна; політика інституційних перетворень; цінова; антимонопольно-конкурентна; бюджетна; податкова; грошово-кредитна; валютна; зовнішньоекономічна [2].

Механізм державного регулювання спрямований на ринкові умови та містить відповідні методи державного регулювання, які в сукупності формують підґрунтя для формування та реалізації політики економічного розвитку (рис. 5.1.)

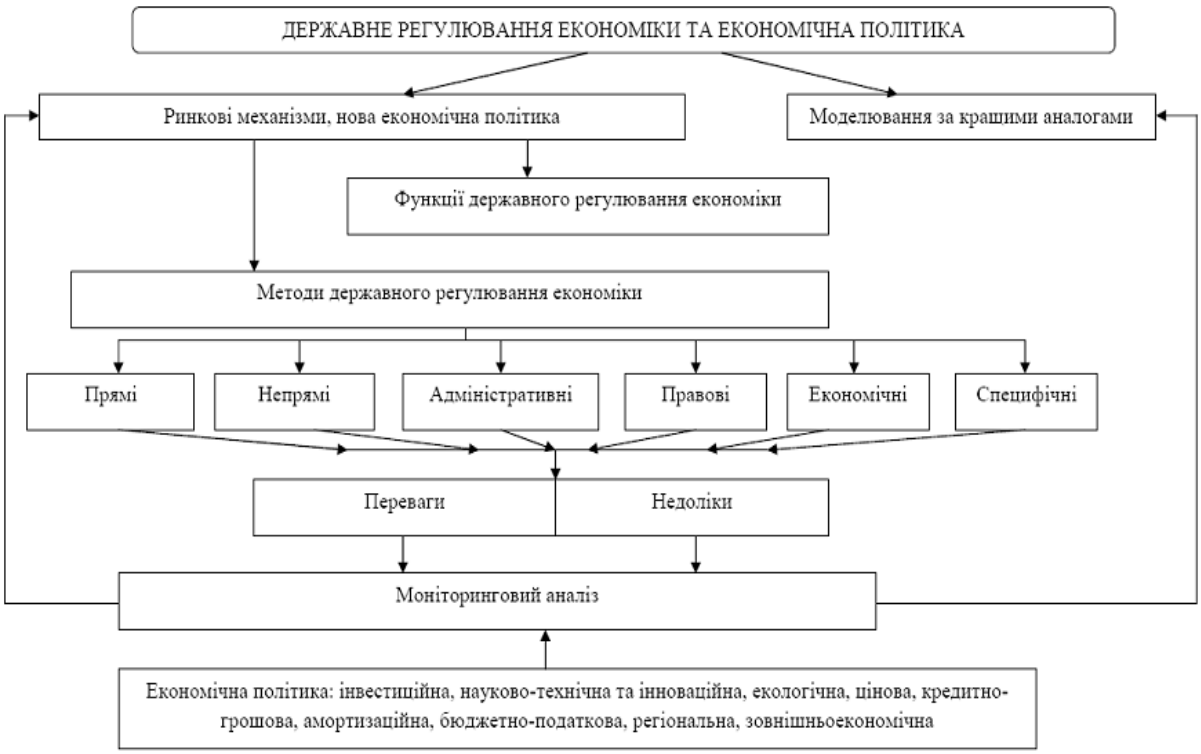

Рис. 5.1. Механізм державного регулювання економіки та вибір економічної політики [3]

Має місце тісна залежність між рівнем перерозподілу ВПП через бюджет та економічним зростанням. Згідно з концепцією оптимального розміру державного сектора Арамея Р. існує оптимальне значення загальнодержавних видатків у відсотках до ВВП, за якого забезпечується найбільше економічне зростання. Незначний за обсягом державний сектор приводить до низького рівня добробуту на низьких темпів економічного зростання, оскільки не вистачає ресурсів для підтримки правопорядку й розвитку інфраструктури і це не стимулює залучення інвестицій. З іншого боку, якщо розмір державного сектору доволі великий, то високий рівень оподаткування негативно впливає на розвиток підприємництва та призводить до неефективного використання наявних ресурсів. (рис. 5.2)

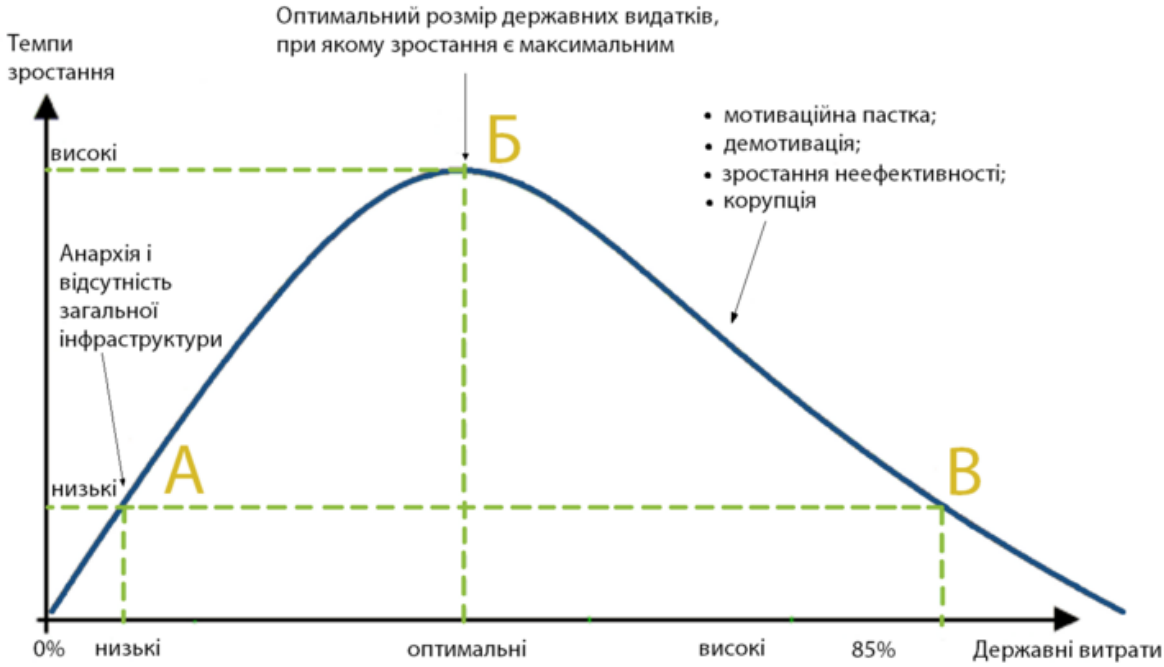

Рис. 5.2. Крива Арамея [4]

Згідно із дослідженням CASE Україна низька спроможність держави та якість її послуг пов'язані надмірними державними витратами, а не з недостатньою сплатою податків. Економіка України щороку втрачає 2,7 в.п. ВВП через перевищення видатків бюджету понад оптимальний рівень.

Автори дослідження зазначають, що у 2009–2019 роках український уряд витрачав у середньому 45% ВВП на надання державних послуг, таких як виплата пенсій, оборона, обслуговування зовнішнього боргу, освіта тощо. За співвідношенням ціни та якості українські державні послуги одні з найгірших у світі: решта країн витрачають меншу частку свого ВВП для надання послуг цього рівня.

Недостатня спроможність української держави не пов'язана з її недофінансуванням. Навпаки, розрахунки CASE Україна визначили оптимальне

для України співвідношення витрат до ВВП на рівні 35%. Перевищення цього показника на 10 відсоткових пунктів коштує нашій економіці близько 2,7% зростання на рік. Саме стільки Україні не вистачає, щоб наздогнати за рівнем життя Польщу чи Словаччину у найближчі 25 років [5].

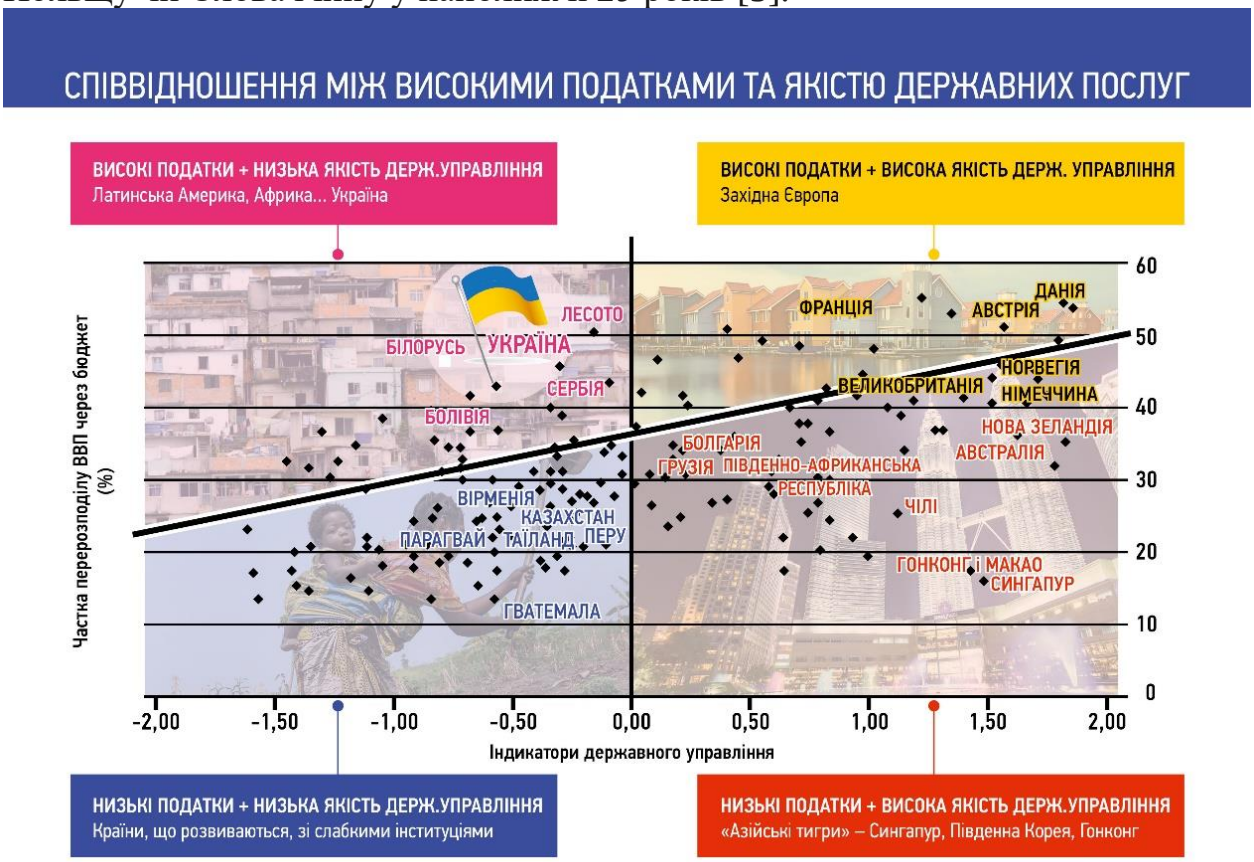

Рис. 5.3. Співвідношення між податками та якістю державних послуг [6]

В Україні рівень державних видатків скоротився з 50% ВВП у 2014 р. до 35,3% ВВП у 2021 р. і впритул наблизився до оптимального рівня 33–35%.

Як зазначає Гетман О. Майже всі держави, що розвивалися, для досягнення зростання у 7–10% на рік, скорочували перерозподіл ВВП публічні фінанси, надаючи перевагу приватному сектору. Тільки досягнувши рівня розвинених держав, деякі з них почали нарощувати соціальні гарантії і втрачали можливість швидкого зростання ВВП, зупинившись на позначці 2–4% ВВП [6].

Графічний розподіл країн світу за середнім розміром уряду (по вертикалі) та якістю державного врядування (по горизонталі) показує що Україна низьку якість державного управління за високого рівня оподаткування.

Кризи мають потужний вплив на нерозвинені країни, на маргіналізовані і вразливі верстви населення, особливо в нестабільних і постраждалих від конфліктів державах. Нерівність щодо доходів, багатства, соціальної мобільності, здоров'я, доступу до послуг і можливостей навчання призводить до нерівних базових

показників стійкості. У розвинутих економіках відновлення після кризових ситуацій залежить від значних державних стимулюючих витрат. Країни з низьким рівнем доходу покладаються на допомогу розвитку та надзвичайні позики від міжнародних фінансових установ, що збільшує ризик вразливості суверенного боргу. Заходи стимулювання в багатших країнах збільшують попит, створюючи додатковий тиск на порушені пандемією ланцюги поставок.

Дослідження Всесвітнього економічного форуму показують, що вплив стійкості (або її відсутності) на річне зростання ВВП становить від 1 до 5 відсотків у всьому світі. Наприклад, під час пандемії COVID-19 відтік робочої сили міг скоротити зростання на 3,6 % в деяких країнах. Крім того, низький рівень вакцинації в країнах, що розвиваються, знизив зростання на 1 відсоток. Крім пандемії, доходи, гендерна та расова нерівність, ймовірно, зменшать зростання на 0,6-1,0 %, тоді як екстремальні погодні явища забирають 0,4 % зростання. З іншого боку, успіх у перекваліфікації та підвищенні кваліфікації робочої сили в економіці, яка переходить на цифрові технології, може збільшити зростання на 4,5 % щорічно до 2030 р. Пропорційні коротко- та довгострокові економічні покращення можна зафіксувати шляхом успішної відповіді на основні ризики та фактори впливу в кожній із тем стійкості.

Після того, як спалахнула пандемія COVID-19, країни, які поєднали фіскальне стимулювання з ефективним управлінням, змогли стабілізувати місцеву економіку та захистити суспільства. Багато країн швидко відновлювалися, але темпи були різними від країни до країни.

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) оцінила залежність між нерівністю доходів і зростанням ВВП на душу населення. Було виявлено, що зміна з часом нерівності доходів (вимірюється як відношення верхнього до нижнього децилів доходів) має значний вплив на ВВП на душу населення в середньому в країнах ОЕСР. Вплив є статистично значущим: збільшення нерівності доходів на 1 відсоток знижує загальний потенціал ВВП на 0,6-1,1 %.

Кризи вимагають скоординованої реакції державного та приватного секторів. Насправді найгостріші світові кризи руйнують традиційні розбіжності щодо того, як і коли державні та приватні організації реагують. Стійкість бізнесу, економіки та суспільства все більше взаємопов’язана. Останнім часом лідери обох секторів дійшли згоди щодо того, що жоден із них не може діяти самостійно — світ і його організації надто взаємопов’язані.

Лідери державного та приватного секторів, які мають відповідний широкий погляд на стійкість, стикаються з ризиками та проблемами, які розглядаються ізольовано, будь то нестача робочої сили, цифрові ризики, збої в ланцюжках поставок, інфляція чи нерівність. Однак цей підхід не може виявити ні багато взаємозалежностей, ні загальносистемні, довгострокові тенденції, спричинені зміною клімату, розвитком суспільства та геополітичною динамікою. Модельною альтернативою одноразовим підходам є План відновлення Європи Європейської

Комісії. План підкреслює взаємозалежність між освітою, охороною здоров'я, житлом, зміною клімату, економічним зростанням, конкуренцією та робочими місцями та розглядає їх у цілісній структурі. Труднощі, які виникнуть під час реалізації таких планів, стануть мірилом того, що потрібно буде зробити, щоб залучити кожного члена суспільства.

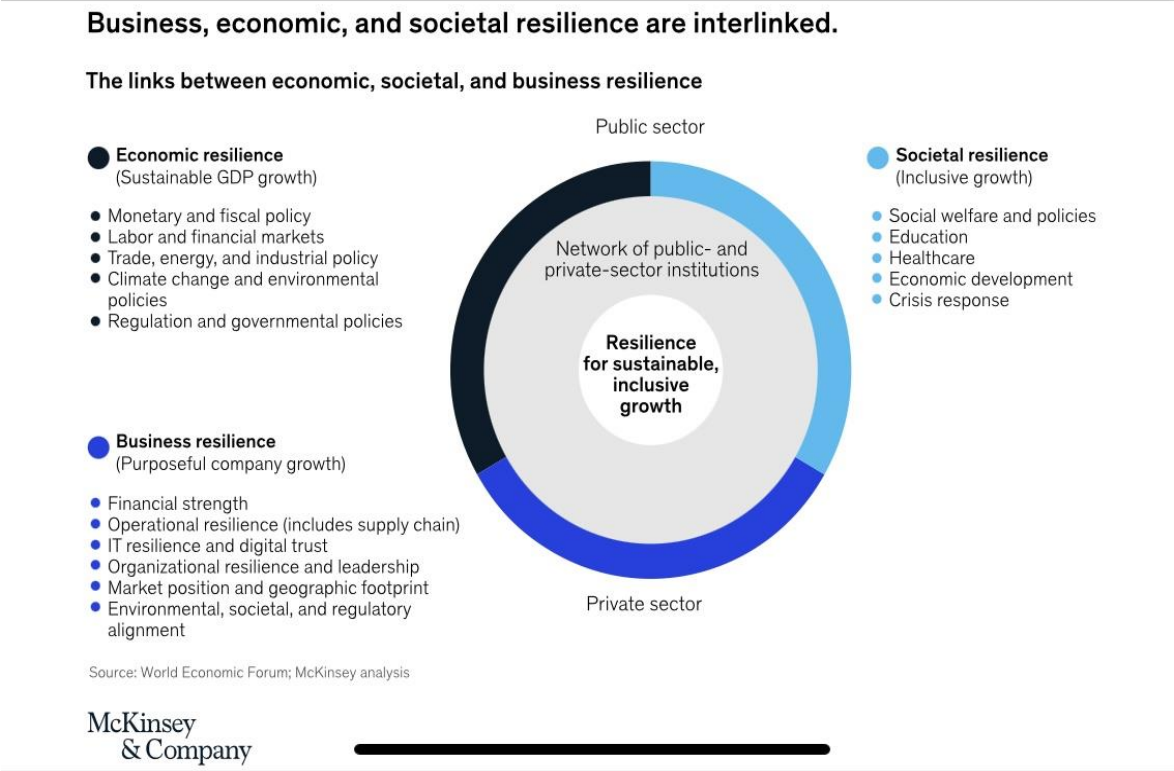

Рис. 5.4. Взаємозв'язок бізнесу, економіки та соціальної стійкості [7]

5.3. Стратегії економічного розвитку КНР

Економічні реформи у КНР. У 1978 р. у КНР було проголошено курс на економічну реформу, основу якої склали перебудова відносин власності й формування соціалістичного ринку. Реформа планувалась у три етапи:

– до 2000 р. планувалося збільшити валову продукцію промисловості і сільського господарства у 4 рази, забезпечити досягнення середнього достатку життя народу;

– до 2021 р. – підняти Китай до рівня середньо розвинутої країни;

– до 2049 р. – перетворити Китай на високо розвинуту державу.

Головною метою стратегії є побудова комунізму в країні через сто років після перемоги соціалістичної революції в Китаї (1949 р.).

Реформування розпочалося у 80-ті роки у сфері сільського господарства. Комуни ліквідувалися, земельні ділянки (0,4 га на господарство) передавалися селянам у довгострокову оренду на правах сімейного підряду, при цьому земля залишилася у державній власності, не ставши об'єктом купівлі-продажу.

У 1983 р. виробничі бригади, які діяли в комунах, були розпущені й було завершено перехід селян до одноосібного господарювання. Спочатку держава контролювала ціни на основні сільськогосподарські продукти, (рис, бавовна). Після 1985 р. уряд почав відмовлятися від жорсткого регламентування цінової політики в аграрному секторі.

Наприкінці 90-х років сільське господарство вичерпало свої можливості для збільшення виробництва продукції. Аграрна політика перенесла наголос на кооперування селян у сфері виробництва й обігу, концентрацію землі в руках господарників, використання найманої робочої сили. Було поєднано сільськогосподарську діяльності з дрібним підприємництвом

Аграрні реформи викликали надлишок робочої сили в селі: у 90-х рр. XX ст. її чисельність досягала 130 млн чоловік. Міста не в змозі були поглинути таку кількість робітників. Вихід було знайдено у поєднанні сільськогосподарської діяльності селян з дрібним підприємництвом у сфері промисловості й торгівлі.

В сільській місцевості утворювалися підприємства кустарного типу, які потім укрупнювалися й перетворювалися на акціонерні товариства, іноді навіть з іноземним капіталом (переважно капіталом **хуацяо** (китайські емігранти).

Розвиток сільської промисловості відбувався бурхливими темпами. Якщо пересічні темпи міської промисловості в 80–90-х роках не піднімалися вище ніж 12%, то сільської досягали 134%.

У 1997 р. було прийнято «Закон про волосні й селищні підприємства», який встановлював права сільських промислових підприємців. Водночас закон передбачав необхідність ***раціонального планування, регулювання й контролю з боку держави щодо цих підприємств.***

У сільській місцевості були створені приватні підприємства, що залучали найману робочу силу. У середині 90-х рр. почали інтенсивно розвиватися великі пайові підприємства. На них у 1997 р. припадало 25% ВВП, 50% доданої вартості промислової продукції, 30% валютних доходів від експорту, 30% доходів селян.

У 1984 р. була прийнята постанова «Про реформу господарської системи», яка передбачала розширення господарської самостійності підприємств, скорочення сфери директивного планування, перехід до торгівлі засобами виробництва. Також реформуванню підлягала система цін, праці, заробітної плати. Було офіційно проголошено про доцільність використання різноманітних форм власності – державної, колективної та приватної.

У 1988 р. було прийнято «Закон про промислове підприємство загальнонародної власності», в якому визначалися права й обов'язки державних підприємств. Поступово частка державного сектора у виробництві промислової

продукції знижується; в 1980 р. вона становила 76 %, в 1993 р. – 43%, а в 2000 р. скоротилася до 24%

Передбачалося, що Народний банк Китаю стане центральним банком країни, однак він досі лишається у прямому підпорядкуванні Держраді КНР. Держава жорстко регулює первинну емісію акцій компаній, визначаючи емітентів, обсяги й строки випуску цінних паперів. При цьому 2/3 акцій виключено з вільного ринкового обігу.

Модель «соціалістичної ринкової економіки». Особливістю економічної системи Китаю є поєднання планових важелів управління (директивне планування) з ринковими. Держава здійснює регулювання на макрорівні, ринок – на мікрорівні. Принцип розподілу за працею (соціалістичний принцип) сполучається з принципом розподілу за вкладеним капіталом (капіталістичний принцип). Ця концепція отримала назву ***Модель «соціалістичної ринкової економіки»***. Результатом проведених реформ став високий середньорічний темп зростання ВВП протягом 1981–1985 рр. був одним з найвищих у повоєнному Китаї 13,2%.

Проте форсування розвитку промисловості мало й негативні наслідки:

— розпочалася інфляція,
— накопичилося багато незавершеного капітального будівництва,
— загострилися міжгалузеві диспропорції.
— економіка увійшла до стадії «перегріву».

У 1989 р. було взято курс на «гальмування» реформ і посилення втручання державних органів регулювання економіки: вжито заходів щодо встановлення більш жорстких умов кредитування; скорочено бюджетні витрати й грошову емісію.

У другій половині 90-х рр. головна увага приділяється реформуванню державного сектора економіки, оскільки державні підприємства нарощували обсяги виробництва за рахунок неконкурентоспроможної продукції.

У 1990–1995: частка збиткових підприємств зросла з 27 до 43%; обсяг прострочених боргів склав 25%. Було вирішено розширити права державних підприємств щодо виходу їх на ринок. У цей же час відбулося розширення мережі товарних і фондових бірж. У державному секторі залишилися великі й середні підприємства, а малі здебільшого продані.

На пленумі КПК у вересні 1999 р. Була сформована чергова програма реформування державних підприємств. Планувалося до 2010 р. скоротити частку державного сектора в економіці, залишивши під контролем держави транспорт, зв’язок, металургію й хімію. У цей же період розроблено й затверджено закони про охорону прав приватних підприємств. Заохочується кредитування приватного сектора банками.

У період 1991–2001 рр.:

— ВВП країни зріс (у поточних цінах) у 5 разів, а порівняно з 1978 р. (початок реформи) – у 30 разів (рис. 5.5.)

— У 1996–2000 рр. середньорічний приріст сільськогосподарської продукції склав 3,5%.

— За 1978–2001 рр. виробництво зерна збільшилося в 1,5 рази, бавовни – в 2,4, олійної сировини – в 5,5, цукрового буряку – в 4, м'яса – в 7,4, вилов риби – у 9,6 разу.

Протягом реформування (1979–2000 рр.):

— щорічний приріст промислової продукції зростав у середньому на 11,6%.

— виробництво електроенергії зросло у 5,8 р, сталі – у 4,8, цементу – у 9,8, автомобілів – у 15,7 р.

— Китай посів перше місце в світі за виробництвом сталі, вугілля, цементу, хімічних добрив, телевізорів, синтетичних волокон.

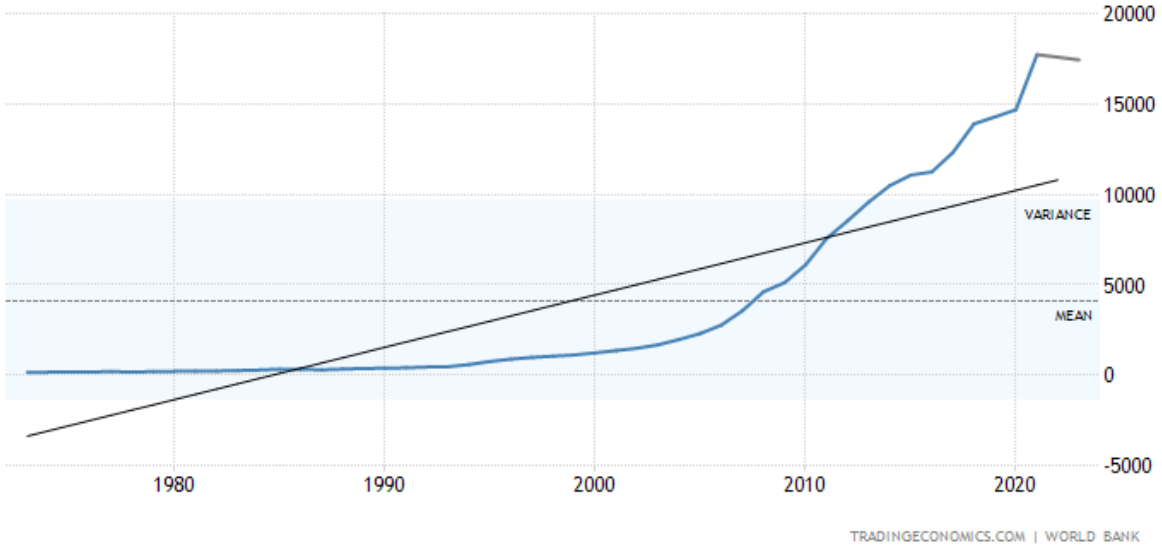

Рис. 5.5. ВВП КНР

У 2003 р. до влади в Китаї прийшло нове керівництво, схильне до більш рішучих реформ економіки. Стратегічними цілями нової економічної політики були визначені: підтримка приватного власника; лібералізація зовнішньоекономічних відносин. Важливим моментом став дозвіл приватним власникам і навіть олігархам вступати до лав комуністичної партії, чим скористалося чимало багатіїв. Серед головних завдань сучасної економічної стратегії Китаю є приватизація збиткових державних підприємств і реструктуризація державного фінансово-банківського сектора на принципах різноманітності форм власності фінансових інститутів.

На третьому пленумі ЦК КПК (жовтень 2003 р.) були визначені такі орієнтири стратегії в галузі економіки:

— реформа конституції на підтримку ***плюралізму форм власності; (ключовий напрям)***

— зміцнення влади закону й створення для всіх справедливих умов старту в економіці;

— розвиток самоврядування на селі.

Важливим напрямом зовнішньоекономічної стратегії визначено активізацію економічних стосунків з іншими країнами й особливо зовнішньоторговельну експансію Китаю. З 1992 р. китайський уряд зробив наголос на стратегію експортної орієнтації під гаслом ***«Йти узовні!».***

Основний обсяг прямих іноземних інвестицій прибуває в Китай через Гонконг (30% у 2005 р.). Також значний обсяг інвестицій надходить з країн Латинської Америки (19%), Японії і Південної Кореї.

КНР поступово перетворюється на експортера капіталу. У 2006 р. обсяг прямих китайських інвестицій за кордоном перевищив 63 млрд. дол. Уряд здійснює поміркована тарифну політику. В 1990–2001 рр. тарифи знижувалися декілька разів. Середня ставка імпортних тарифів була зменшена з 35 до 15% на промислову продукцію. В 2005 р. встановлено середню ставку імпортних тарифів на рівні 10%.

Зміцнюється валютно-фінансова система країни:

— Емісію і контроль за валютними операціями здійснює Народний банк Китаю.

— Діють Торговельно-промисловий, Будівельний і Сільськогосподарський банки, які були перетворені на державно-комерційні заклади.

— Засновано Державний банк розвитку, Імпортно-експортний банк.

— У 1996 р. були засновані перші акціонерні комерційні банки.

— Розвивається інтернет-банкінг та приватні банки: WeBank, MYbank, Shanghai Huarui Bank, Wenzhou Minshang Bank, Liaoning Zhenxing Bank.

Якщо тривалий час Китай уникав участі в міжнародних організаціях економічного типу, то з кінця 90-х років ситуація змінилася. Визначною подією став вступ Китаю до Світової організації торгівлі в листопаді 2001 р. Відбувається економічне зближення з Японією та Південною Кореєю. Китай намагається перетворитися на потужний чинник розвитку міжнародної економіки в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Для досягнення цієї мети китайський уряд активно використовує особливий статус Гонконгу (Сянган) – території, яка належить КНР, але має виключно пільгові умови торговельних та інших економічних операцій з іноземцями. Через Гонконг йде понад 18% експорту Китаю.

Однією з важливих складових стратегічної політики китайського уряду є утворення спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку, куди активно залучається іноземний капітал (провінції Гуандун, Фуцзянь і Цзянсу; економічний комплекс з центром у місті Шанхай).

Напочатку XXI ст. Китай активізує свою участь в Азіатсько-Тихоокеанському економічному співтоваристві (АТЕС). Розглядається можливість зміцнення контактів у рамках регіональних контактів «ПСА-3» (Північно-Східна Азія за

участю Китаю, Японії та Південної Кореї), АСЕАН+3 (+ Китай, Японія, Південна Корея), Шанхайська організація співробітництва (ШОС). Успішно розвивається діалог з «Великою вісімкою».

Із зміною політичних лідерів, змінювалася і основні цілі розвитку (табл. 5.1).

Таблиця 5.1.

Виступи китайських лідерів у період після холодної війни [8]

Лідер	Дата	Ключовий зміст
Ден Сяопін	1992.1.18–2.21	Головне – економічний розвиток.
Цзян Цземінь	13.10.1992	Партія повинна підтримувати основну лінію та продовжувати підтримувати економічний розвиток як фокус.
	1993.1.13	Нам потрібно зосередити зусилля на розвитку національної економіки.
	липень 1993	Основна мета нашої зовнішньої політики полягає в тому, щоб служити нашим реформам та економічному розвитку.
	1998.7.21	Що стосується фундаментальної місії соціалізму, ми висунули ідею зосередження на економічному розвитку.
	17.12.1998	Незалежно від того, з чим ми можемо зіткнутися, економічний розвиток як фокус не повинен бути похитнути.
	листопад 2000	Розвиток — це шлях. Наш важливий урок полягає в тому, що незалежно від того, що відбувається, і якщо це не великомасштабне іноземне вторгнення, ми завжди повинні підтримувати економічний розвиток як центр уваги.
	2001.4.2	Ключовим є збереження економічного розвитку в центрі уваги.
	2002.2.25	Звернути увагу на економічний розвиток. Розвиток – це шлях.
	21.10.2002	Сьогодні багато лідерів країн, що розвиваються, усвідомили, що економічний і соціальний розвиток є першочерговою місією легітимності режиму та національного розвитку.
	22.11.2002	Основним є збереження економічного розвитку як фокуса.
Ху Цзіньтао	2000.7.24	Пріоритизація економіки та зосередження на розвитку стали загальносвітовою тенденцією.
	2002.9.2	Ми повинні зосередити наші зусилля на досягненні успіху всередині країни, особливо в економічному розвитку. Розвиток є «першим пріоритетом» для легітимності партії, а національний розвиток і розвиток тут означає економічний розвиток як фокус.
	2003.8.25	Наша нація зараз перебуває і ще довго перебуватиме на початковій стадії соціалізму. Ця базова національна умова визначає, що ми повинні залишати розвиток «першим

		пріоритетом» легітимності партії та національного розвитку. Основна місія зовнішньої політики полягає в тому, щоб служити економічному розвитку.
	20.08.2006	Поведінка у зовнішніх справах має підтримувати економічний розвиток як фокус. Основними національними інтересами є інтереси розвитку та інтереси безпеки. Розвиток є основою безпеки.
	2007.3.2	Ми повинні зберегти зростання як «перший пріоритет» легітимності партії та національного розвитку. Ми повинні підтримувати економічний розвиток у центрі уваги.
	17.12.2007	Ми повинні завжди пам'ятати, що ключем до вирішення всіх проблем Китаю є розвиток. Ми повинні зберегти розвиток як «перший пріоритет» для легітимності партії та національного розвитку. Ми повинні підтримувати економічне зростання в центрі уваги.
	29.09.2008	Ми повинні й надалі залишати розвиток «першим пріоритетом» легітимності партії та національного розвитку.
	2009.07.17	Наша основна місія на нинішньому етапі полягає в тому, щоб розвиток був «першим пріоритетом» легітимності партії та національного розвитку. Ми повинні рішуче відстоювати економічний розвиток як центр.
	18.10.2010	Ми повинні підтримувати розвиток, «перший пріоритет».
	8.11.2012	Ми повинні твердо підтримувати економічний розвиток як фокус.
Сі Цзіньпін	Після 2012	Ми завжди повинні підтримувати економічний розвиток як центр уваги.
	Після 2012	Ми повинні підтримувати економічний розвиток у центрі уваги. Розвиток є ключем і основою вирішення всіх проблем Китаю. Ми повинні й надалі залишати розвиток «першим пріоритетом» легітимності партії та національного розвитку.
	17.11.2012	Ми повинні підтримувати економічний розвиток у центрі уваги.
	12.11.2013	Економічний розвиток залишається центральною роботою партії.
	2013.3.27	Ми й надалі залишатимемо розвиток «першим пріоритетом», а економічний розвиток — центром уваги.

Проблеми економічного зростання Китаю. З 1978 р. китайська економіка підтримувала економічне зростання в середньому майже на 8%. Разом з тим, зростання чисельності населення в поєднанні з більш ніж мільярдним

населенням викликав серйозні екологічні проблеми. Це приклад негативних зовнішніх ефектів зростання. Негативні зовнішні ефекти - це витрати, що накладаються на іншу частину суспільства в результаті отримання вигоди від зростання.

До основних проблем економічного розвитку Китаю можна віднести:

—Забруднення - серйозна проблема в багатьох промислово розвинених містах. Збільшення кількості власників автомобілів призвело до виникнення смогу і погіршення якості повітря. Забруднення також відбувається з величезного промислового сектора Китаю. Часто регулювання забруднення дуже обмежена, оскільки неочищені стічні води часто зливаються прямо в річки (рис. 5.6.).

—Брак електроенергії. Зростаючий попит з боку китайської економіки пред'являє високі вимоги до інфраструктури електропостачання Китаю. Це призвело до створення таких проектів, як гребля «Три ущелини», який було піддано критиці за створення екологічних і соціальних проблем. Екологи побоюються, що гребля завдасть серйозної шкоди природному середовищу.

—Зростаюча нерівність доходів. Економічне зростання Китаю принесло користь південним і східним регіонам більше, ніж де-небудь ще. Це створило нерівність між північчю і півднем. Це стимулювало міграцію робітників з півночі на південь. Проте, відбулося помітне зниження абсолютної бідності.

—Бум нерухомості. Ціни на житло значно виросли, особливо в Пекіні, на півдні південно-сходу.

—Банківський стикнувся з проблемою безнадійних кредитів, що стало результатом надання позик крупним державним підприємствам без дотримання банківських нормативів.

—Безробіття ще залишається проблемою. У процесі приватизації та модернізації державних підприємств вивільняються працівники , які поповнюють лави безробітних.

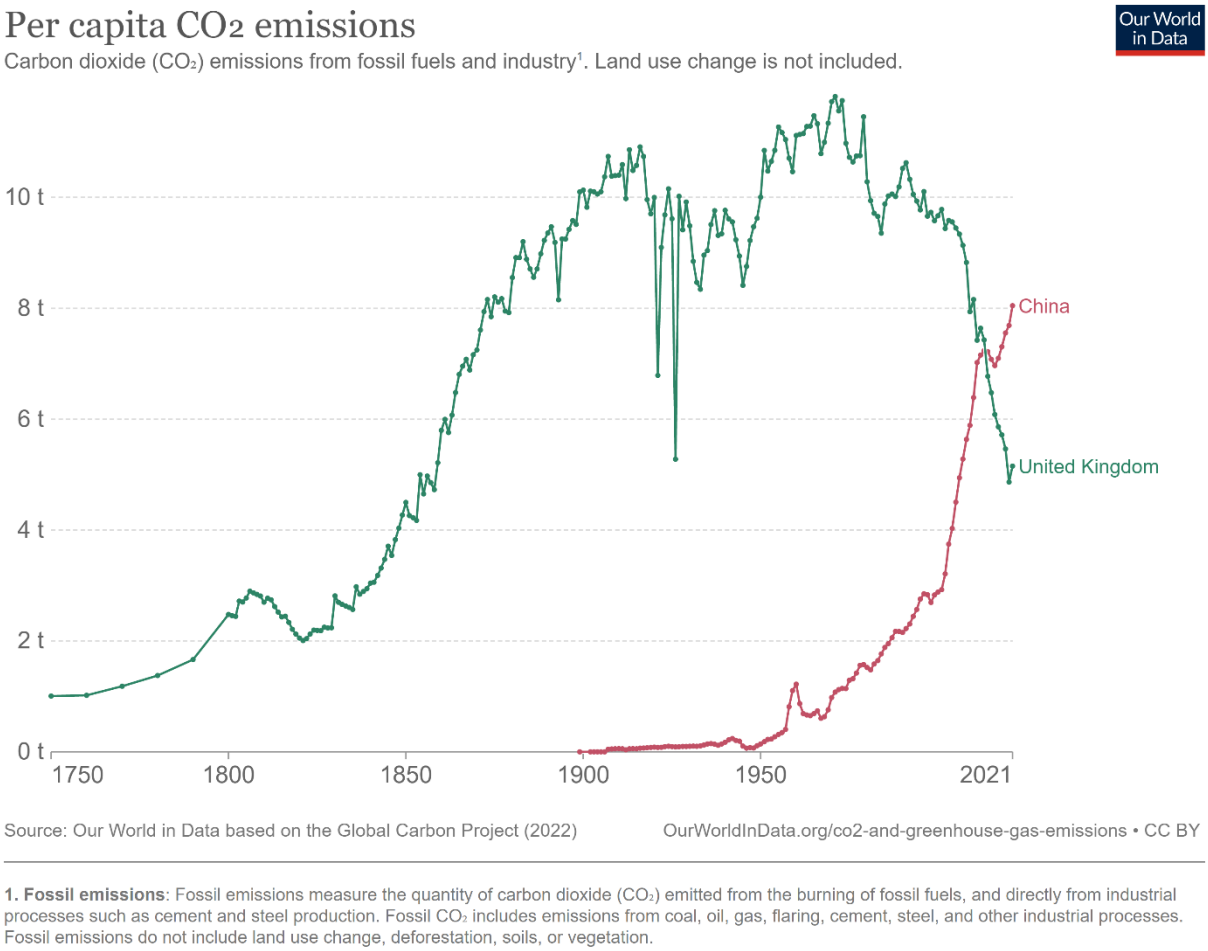

Рис. 5.6. Викиди вуглекислого газу на душу населення, т

До середини 2005 р. курс юаня був прив'язаний до американського долару. Наразі КНР використовує для приросту економіки інструмент девальвації валюти. Тому співвідношення курсу CNY/USD залежить від фінансової політики уряду Китаю, темпів розвитку економіки, рівень мита на продукції США тощо.

За даними 2022 рік, профіцит поточного рахунку КНР збільшився до 401,9 млрд. дол. США, що на 14 % більше, ніж у 2021 р., і є найбільшим з 2008 року, чому сприяло зростання експорту та уповільнення зростання імпорту внаслідок ослаблення внутрішньої економіки. Джерело: State Administration of Foreign Exchange, China

Демографічні тенденції. Політика Китаю щодо одного дитини означає, що в майбутньому вона зіткнеться з демографічним вибухом. Відсоток населення старше 65 років подвоївся за короткий час, і буде продовжувати зростати в наступні 20-30 років.

Відповідно до показників розвитку Світового банку, складеної з офіційно визнаних джерел, у 2021 році населення Китаю віком 65 років і старше (% від загальної кількості населення) становило 13,15%. Китай – Населення віком від 65

років (% від загальної кількості) – фактичні значення, історичні дані, прогнози та прогнози були отримані від Світового банку на травень 2023 року.

В економічному плані Китай посилив використання економічного державного управління, особливо економічного стимулювання, у різних регіонах світу. Наприклад, щоб зменшити занепокоєність країн Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) щодо вступу Китаю до Світової організації торгівлі та розширити експортний ринок Китаю, Китай і АСЕАН у 2002 р. підписали Угоду про вільну торгівлю між Китаєм та АСЕАН.

У Латинській Америці Китай надавав допомогу для розвитку, включаючи пільгове фінансування, гранти, технічну допомогу та допомогу. Китай став другим за значенням торговим партнером Латинської Америки, другим за значенням джерелом прямих іноземних інвестицій у злиття та поглинання та головним джерелом допомоги розвитку, надавши понад 141 млрд дол. США на розвиток. В Африці Китай випередив Сполучені Штати як найбільший торговий партнер Африки у 2009 р. Китай є пунктом призначення для 15–16 % експорту Африки на південь від Сахари та джерелом 14–21% імпорту регіону. Китай експортує низку машин, транспортного та комунікаційного обладнання, а також промислові товари до африканських країн. На Близькому Сході Китай намагався налагодити стабільні економічні відносини з країнами для доступу до нафти та природного газу. Китай ініціював ініціативу «Один пояс, один шлях», яка зосереджена на розвитку інфраструктури та співпраці. Використання Китаєм системи державного управління базується на стратегічних пріоритетах, що покликані подолати зниження темпів зростання ВВП, низьку ефективність компаній і надлишок промислових потужностей.

5.4. Стратегії розвитку Соціалістичної Республіки В’єтнам

Передумови економічного розвитку. Економічний розвиток СРВ супроводжується такими характерними особливостями:

- розвиток економіки і зовнішньої торгівлі В'єтнаму базується на таких факторах виробництва як природно-кліматичні умови та ресурси та некваліфікована робоча сила, яка виступає, у тому числі, конкурентною перевагою у міжнародному поділі праці;

- в ринкових умовах у країні посилились розбіжності в рівнях соціально-економічного розвитку між економічними районами: так званими полюсами росту, що сконцентрувалися на Півночі та Південному Сході та іншими регіонами. На частку розвинених районів приблизно 60 % об'єму ВВП і більше 65 % загальної вартості експорту країни при частці в площі і населенні країни відповідно - 20 % і 35 %.

- створення і функціонування системи вільних економічних зон сприяє збільшенню об'єму експорту і розширення експортної кон'юнктури В'єтнаму, а також стимулює структурну перебудову національної економіки.

- Економіка В'єтнаму до реформ 1986 р. була тісно пов'язана з геополітичним напрямом розвитку країни, з попереднім досвідом статусу колонії (1858 - 1954 рр. – французька колонія) та періодом розділення країни (1955- 1975 рр.), Північний В'єтнам із КНР і СРСР, а Південний В'єтнам зі США; - в період 1976 - 1985 рр. - з СРСР та іншими соціалістичними країнами.

-Основою міжнародної спеціалізації В'єтнаму, а відповідно основними статтями експорту були мінеральна сировина і продукти тропічного землеробства.

- У 1990-2008 рр. В'єтнам проводив політику імпортозаміщення у важкій промисловості та впроваджував стратегію експортної орієнтації в легкій та електронній галузях. При цьому здійснювалось послаблення державного контролю за зовнішньою торгівлею та активізувалось залучення іноземного капіталу. Відбувається зростання експорту продукції з високою доданою вартістю.

- У ході реформ відбулась кардинальна зміна державних підходів до зовнішньоекономічної політики, що відобразилось на зміні торгових партнерів і розширенні їх кола. Були подолані ідеологічні орієнтири у виборі зовнішніх партнерів, почалось проведення відкритої зовнішньої політики, що забезпечило можливість широкого виходу на світовий і регіональний ринки.

- До 2000-го р. розширилась географія зовнішньоторговельних зв'язків і змінилась її територіальна структура. Зовнішня торгівля переорієнтувалась на країни азіатського регіону і ЄС, що сприяло стабілізації і оживленню економічної ситуації в країні. На частку азіатських країн припадало дві третини зовнішньоторговельного обороту В'єтнаму, а на частку ЄС - більше 15 %.

- У 1994 р. почалось налагодження зовнішньоекономічних зв'язків між США і В'єтнамом після відміни ембарго. Це підтверджує бажання в'єтнамського керівництва поглиблювати політику відкритої економіки й долати ідеологічні мотиви. І зараз продовжується співпраця В'єтнаму із США.

-У 1986 р. відбулася різка зміна напряму зовнішньоекономічної політики В'єтнаму, пов'язана з пошуком нових підходів до використання зовнішнього фактора в соціально-економічному розвитку країни, що було обумовлено переосмисленням власного досвіду і досвіду країн регіону - перехід до ринкової економіки.

Результати проведених реформ. Економічні реформи з моменту запуску Đổi Mới у 1986 р. в поєднанні зі сприятливими глобальними тенденціями допомогли В’єтнаму за одне покоління перетворитися з однієї з найбідніших країн світу на економіку із середнім рівнем доходу. З 2002 по 2021 р. ВВП на душу населення зріс у 3,6 рази, досягнувши майже 3700 доларів США. Рівень бідності (3,65 дол. США на день, ПКС 2017 р.) знизився з 14 % у 2010 р. до 3,8 % у 2020 р.

У 1986 р. інфляція в країні становила 700%, сільське господарство було зруйноване спробами колективізації, а виробництво не розвинене. Запозичаючи досвід Китаю, В’єтнам теж починає реформування економіки з аграрного сектора, у результаті якої фермерам дозволили продавати продукцію на ринку, і, як

результат, В'єтнам став найбільшим експортером рису і кави, поступаючись лише відповідно Таїланду та Бразилії.

Зміни у чинному законодавстві спростили міжнародну торгівлю і процеси залучення іноземних інвестицій. У результаті цього В'єтнам став лідером за кількістю укладених міжнародних угод про вільну торгівлю серед країн Асоціації держав Південно-Східної Азії, поступаючись лише Сінгапуру та Малайзії.

Паралельно з реформами в країні зростав рівень урбанізації: якщо у 2000 р. частка агросектора становила 25% ВВП, то у 2014 р. вона знизилася до 18%, а частка промислового виробництва зросла до 38%.

Позитивні зміни сталися у житті пересічних громадян В'єтнаму: рівень електрифікації домогосподарств сягнув майже 100% (у 1993 менше 50%); з 50% до 75% зросла частка населення з доступом до чистої води.

Покращується і життєвий рівень населення: за 1990 - 2008 рр. ВВП у розрахунку на душу населення зріс у три рази. Інфляція, яка в 1986 р. досягнула більше, ніж 700 %, наприкінці 1990-х рр. знизилась до 5 % на рік. (рис. 5.7)

Головними напрямами економічної реформи у В'єтнамі після 1986 р. стали лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків, розвиток експорто орієнтованих галузей і розширення зовнішньоторговельної діяльності. Щорічне зростання обсягу ВВП сягало 8%.

Набуває поширення тенденція до змін позицій у міжнародній спеціалізації: частка сировинних товарів поступово скорочується при зростанні частки продукції оброблюваної промисловості, особливо трудомісткої продукції.

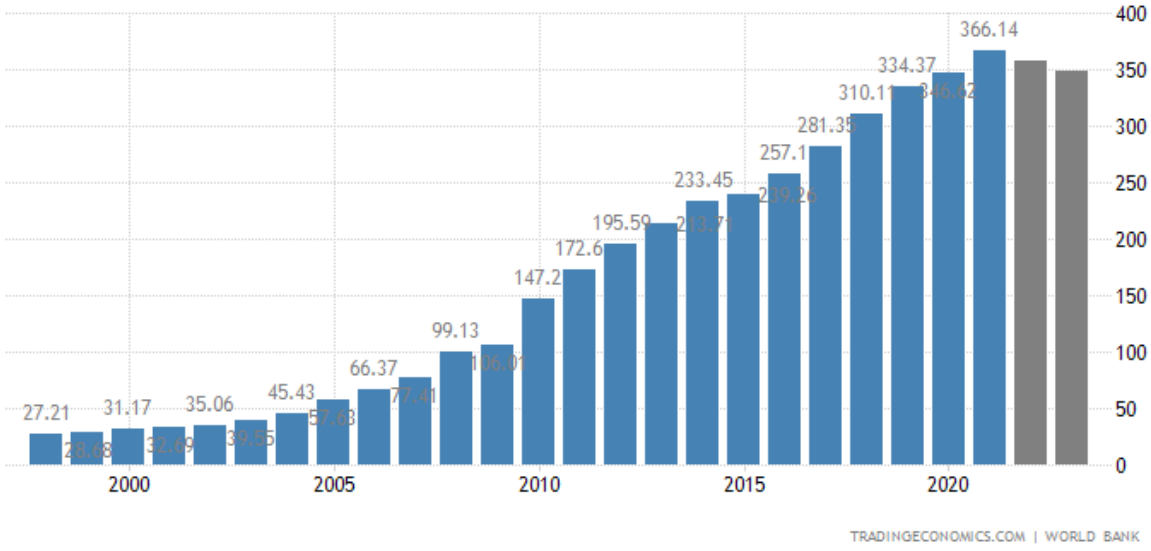

Рис. 5.7. ВВП В'єтнаму

Напочатку XXI ст. вагомих успіхів досягло суднобудування. В'єтнам посів сьоме місце в світі за кількістю споруджуваних судів (на 2021 р.) або зайняв 0,61% світового ринку. Число автомобілів, що виробляється щорічно, становить близько

50 тис. Майже всі вони виробляються на підприємствах з іноземним капіталом. В'єтнам експортує лісопродукцію для 120 країн.

Завдяки постійному удосконаленню технологій в сільськогосподарському секторі зростає виробництво продуктів харчування і їх подальший експорт. Аграрна продукція, а також морепродукти, експортуються на 30 млрд дол.

Знижується роль державного сектору, особливо у промисловості (тільки за період 1996 - 2003 рр. це скорочення відбулося з 50% до 30 %). Частка підприємств з іноземним капіталом зросла з 27 до 43 %.

Приватний сектор отримав можливості для вільного розвитку у формі малих підприємств. За 2000 - 2004 р.р. було відкрито більше 100 тис. нових приватних підприємств (за всі 1990-ті р.р. - 45 тис.) з сумарним статутним капіталом близько 16 млрд. дол. США.

Закон про іноземні інвестиції у В'єтнамі разом з іншими законодавчими актами посилили інвестиційну привабливість країни для іноземних інвесторів. Щорічні інвестиції з різних джерел становлять близько 36 % ВВП. Свої виробництва тут вже відкрили американська Intel і німецька Bosch, південнокорейські LG Electronics і Samsung Electronics, японські Canon, Olympus і Panasonic. Факторами тяжіння для іноземного бізнесу служать вигідне географічне положення країни та дешева робоча сила, яка збільшується на 1 млн осіб на рік.

У 1995 р. В’єтнам став офіційним членом АСЕАН та отримав можливість інтегруватися до світового ринку.

У 2006 р. В’єтнам стає членом СОТ та поетапно змінює законодавство відповідно до принципів багатосторонніх угод, зменшуючи торговельні бар'єри та лібералізуючи внутрішній ринок. У результаті інституційних зрушень експортно-імпортний оборот перевищив 100 % ВВП. Темпи розвитку торгівлі досягли близько 20 % у рік. Товари, експортний оборот яких становить понад 2 млрд дол. США, - це нафта-сирець, товари швейно-текстильної промисловості, взуття; понад 1 млрд дол. - меблі й електронні товари.

Вагомою конкурентною перевагою В’єтнаму є відносно молоде населення. Середній вік жителів Китаю — 36 років, тоді як В’єтнаму — всього 30,7. Сім з десяти в’єтнамців живуть у сільській місцевості, — приблизно стільки ж, скільки і в Індії, у порівнянні з 44% в Китаї. Такий запас працездатних жителів села має сповільнити зростання вимог до заробітної плати, і в результаті у В’єтнаму буде достатньо часу для створення галузей з високим попитом на робочу силу, що життєво важливо для країни з населенням майже 100 мільйонів.

Таким чином за останні 20 років країна пережила значну трансформацію економіки і суспільного життя, що сприяло її економічному розвитку.

Протягом 30 років децентралізація економіки та перехід до політики відкритих дверей дозволили В'єтнаму збільшити річний дохід на душу населення з менш ніж $100 до $2.000. За цей час частка в'єтнамців, живуть за межею граничної бідності, скоротилася з 50% до 3%. Останніми роками темпи економічного зростання цієї країни не опускаються нижче 5%.

У 2015 р. обсяг прямих іноземних інвестицій у В'єтнам досяг $100 млрд — стільки ж, скільки в Ізраїль, і на $40 млрд більше, ніж у Тайвань.

В’єтнам використовує систему п’ятирічних планів. При цьому 63 провінції країни конкурують між собою за увагу інвесторів. Перші індустріальні парки були створені у 1991 р. із залученням іноземного капіталу. І відтоді цей досвід поширився на всю країну.

Міністерство планування та інвестицій спільно з Світовим банком розпочало роботу над стратегією модернізації. В їхній спільній доповіді «В’єтнам 2035» описується, як країна може комерціалізувати державні підприємства і вдихнути нове життя в приватний сектор. Державі дуже бракує грошей: у 2016 році дефіцит бюджету п’ятий рік поспіль складе більше 6% від ВВП.

Щоб зміцнити свої доходи, минулого року уряд відкрив торгівлю акціями більш ніж 200 державних підприємств.

В’єтнам вважається країною з середнім рівнем доходу і може втратити доступ до пільгового фінансування за рахунок банків розвитку. У 2017 р. Світовий банк почав поетапну відмову від пільгового кредитування.

«За багатьма оцінками, В'єтнам вже став новим азійським тигром; його недавнє економічне зростання було досить стрімким і, як очікується, продовжуватиметься», зазначає Марвін Отт, професор американського Університету Джона Гопкінса.

Перспективи розвитку СРВ. За даними міжнародної консалтингової компанії PricewaterhouseCoopers LLP, країна має потенціал, щоб до 2050 року стати однією з найдинамічніших економік світу зі середньорічним зростанням ВВП на рівні 5,3%. Для підтримки стабільно високих темпів зростання та переходу до статусу держави з середнім рівнем доходу В'єтнаму необхідно підвищити продуктивність праці. Недостатня кількість освічених професіоналів серед в'єтнамців і низька продуктивність праці призводять до того, що велика частина роботи, яка передається на в'єтнамські підприємства, є некваліфікованою і трудомісткою.

До невисокої ефективності низки секторів в'єтнамської економіки призводить переважання державних підприємств, вважає Білл Хейтон, дослідник Азійської програми в Королівському інституті міжнародних справ Chatham House і автор книги *В'єтнам: висхідний дракон*. Разом з бюрократією та корупцією в правових і політичних інститутах В'єтнаму ця проблема закладена в однопартійному ладі, і її буде складно розв'язати без підриву провідних позицій компартії в суспільстві.

І хоча керівництво В'єтнаму прагне розвивати економіку з тим, щоб підвищувати рівень життя і тим самим забезпечувати собі підтримку населення, концентрація влади в руках однієї партії сама собою створює бар'єри для добробуту країни, підкреслюють експерти. До того ж держкомпанії, від яких залежить 40% ВВП країни, з'їдає корупція та неефективне управління.

Модель розвитку, орієнтована на продуктивність — поєднання інновацій із збалансованим розвитком і розподілом приватного, державного, людського та

природного капіталу — буде ключовою для досягнення В'єтнамом своєї мети — стати економікою з високим рівнем доходу до 2045 р. йдеться в новому звіті Світового банку.

«В'єтнам є однією з найбільших історій успіху розвитку нашого часу. Однак зараз країна перебуває на переломному етапі, коли деякі з її традиційних рушійних сил поступово слабшають», – сказав Усман Діоне, регіональний директор Світового банку у В'єтнамі. *«Щоб досягти своєї амбіції стати економікою з високим рівнем доходу до 2045 року, В'єтнам повинен поставити зростання продуктивності на перший план своєї економічної моделі. Тобто вона має рости не лише швидше, а й краще». [9]*

Для розвитку в умовах невизначеності В'єтнам має зміцнити свої виробничі активи, приділяючи пріоритет чотирьом наступним напрямкам:

Динамічні фірми: заохочення конкуренції та спрощення входу та виходу фірм забезпечує потік ресурсів до найбільш інноваційних та продуктивних фірм. Це можливо у сприятливому бізнес-середовищі, яке забезпечує доступ до фінансування, прозоре регулювання та правовий захист.

Ефективна інфраструктура: В'єтнам розбудував інфраструктуру, експлуатацію якої потрібно підтримувати шляхом фінансування, технічного обслуговування та підвищення ефективності в цілому.

Кваліфіковані працівники та можливості для всіх: Країна має вагомі результати у сфері базової освіти, але їй потрібно акцентувати увагу на розвитку університетської та професійно-технічної освіти.

Зелена економіка: Сталий розвиток вимагає більш ефективного управління відновлюваними природними ресурсами, такими як земля, ліси та вода; суворіший контроль за забрудненням, у тому числі у великих міських центрах; пом'якшення та адаптація до неминучого зростаючого впливу зміни клімату.

Прогнозується, що зростання ВВП сповільниться до 6,3 % в 2023 р., порівняно з 8% у 2022 р., через зниження внутрішнього попиту та експорту. Очікується, що у 2024 р. економічне зростання В'єтнаму відновиться до 6,5 відсотка, оскільки внутрішня інфляція може знизитися з 2024 р. Цьому сприятиме прискорення відновлення основних експортних ринків (США, єврозона та Китай).

Зростаючи на 2,5-3,5 % на рік протягом останніх трьох десятиліть, сільськогосподарський сектор підтримував економічне зростання та забезпечував продовольчу безпеку. Він забезпечив 14 % ВВП і 38 % зайнятості в 2020 р., заробивши понад 48 мільярдів доларів США доходів від експорту в 2021 р. під час піку пандемії COVID-19.

Рівень дитячої смертності знизився з 32,6 на 1000 живонароджених у 1993 р. до 16,7 у 2020 р. Очікувана тривалість життя зросла з 70,5 до 75,5 р. між 1990 і 2020 роками. Індекс загального охоплення медичним обслуговуванням у В'єтнамі становить 73, що є вищим за середні регіональні та глобальні показники, і становить 87 % населення, охоплене національною схемою медичного страхування.

Середня тривалість навчання у В'єтнамі (з поправкою на навчання) становить 10,2 року, поступаючись лише Сінгапуру серед країн Асоціації держав Південно-Східної Азії. Його індекс людського капіталу становить 0,69 з максимального значення одиниці, що є найвищим серед країн із рівнем доходу нижче середнього.

Доступ до послуг інфраструктури різко зріс. Станом на 2019 р. 99,4 % населення використовували електроенергію як основне джерело освітлення, порівняно з лише 14 % у 1993 р. Доступ до чистої води в сільській місцевості також покращився — з 17 відсотків у 1993 році до 51 відсотка у 2020 році.

В'єтнам став сміливішим у своїх прагненнях розвитку, прагнучи стати країною з високим рівнем доходу до 2045 року. Щоб досягти цієї мети, економіка мала б зростати в середньому на 5,9% на душу населення протягом наступних 25 років. В'єтнам також прагне розвиватися більш екологічно та інклюзивно, і зобов'язався скоротити викиди метану на 30 % і зупинити вирубку лісів до 2030 р., досягнувши при цьому чистих нульових викидів вуглецю до 2050 р.

Кілька мегатрендів формують майбутнє В'єтнаму. Населення країни стрімко старіє, а світова торгівля скорочується. Деградація навколишнього середовища, зміна клімату та зростання автоматизації зростають. Криза COVID-19 створила безпрецедентні виклики, які можуть підірвати прогрес у досягненні цілей розвитку.

Згідно з останньою систематичною діагностикою Світового банку, В'єтнам має значно підвищити ефективність своєї діяльності, зокрема у сфер фінансів, навколишнього середовища, цифрової трансформації, бідності/соціального захисту та інфраструктури, щоб подолати ці виклики. [10]

5.5. Стратегії економічного розвитку «закритих» економік: Ісламська Республіка Іран

Економіка Ірану продовжила поступове відновлення у 2021/2021 роках після відновлення внутрішнього та зовнішнього опиту. Незважаючи на більш м'яку фіскальну політику в 2021/22 рр., більші надходження від нафти та податків покращили співвідношення фіскального дефіциту до ВВП. Інфляція споживчих цін прискорилася через поєднання факторів, що стимулюють пропозицію, і факторів, що стимулюють попит, що посилило тиск на добробут домогосподарств з нижчими доходами.

Прогнозується, що зростання ВВП у середньостроковій перспективі залишиться помірним, оскільки економіка залишається обмеженою як глобальними, так і внутрішніми вузькими місцями зростання. Очікується, що сприятливіший прогноз на світовому ринку нафти покращить фінансовий і зовнішній баланс Ірану. Прогнозується, що вищі прогнозовані ціни на нафту в перспективному періоді та зростання обсягів експорту нафти, враховуючи жорсткість світового ринку нафти, покращать доходи від нафти. Проте високе зростання видатків через зростання фонду заробітної плати та видатків на пенсії, а

також вищі витрати на імпорт продуктів харчування та додаткові грошові трансферти, за прогнозами, утримають фіскальний баланс у дефіциті 4,4 % ВВП на рік у 2022–2024 рр.

Економічні перспективи Ірану піддаються значним ризикам. З іншого боку, подальше зростання, а також стабільно високі ціни на нафту можуть призвести до зростання доходів від експорту нафти. Ризики зниження пов'язані з впливом різкого зростання світових цін на продукти харчування, відродженням нових варіантів COVID-19 і посиленням впливу зміни клімату. Стрімке зростання світових цін на продовольство через війну в Україні, якщо воно продовжиться, може сильно вплинути на постачання врожаю та добрив і збільшити ризики для продовольчої безпеки. Подальше підвищення цін збільшить витрати Ірану на імпорт і посилить тиск на уряд і його обмежені доступні валютні резерви. Постійна висока інфляція, якщо її не пом'якшити, посилить тиск на домогосподарства з нижчими доходами та посилить існуючі соціальні проблеми.

Огляд економічної сфери Ірану. Згідно даних ООН і МВФ, в 2013 р. Іран був 27-й економікою світу за обсягом ВВП, який склав близько 437 млрд. $ та 5607 $ на душу населення. Обсяг бюджету країни 2013 р. - близько 453 млрд. $ за курсом ЦБ Ірану. Для порівняння у 2012 р. бюджет становив 470 млрд. $. Близько 60% доходів іранського бюджету залежать від експорту нафти і тільки 40% - від податків і зборів.

У 2013 р. валовий зовнішній борг Ірану склав 8 млрд. $ (2% від ВВП). І деякий період спостерігалося скорочення зовнішнього боргу. Так у 2018 р. він скоротився на 15,33%, у 2019 – ще на 15,9%. Проте у 2020 він зріс на 11,9%, а у 2021 р. на 90,48%. (рис. 5.8.).

За обсягом запасів нафти і газу Іран з урахуванням відкритих нових родовищ володіє 18% і 9,4% світових запасів відповідно. Сукупність вартість доведених запасів Ірану з вуглеводнів оцінюється приблизно в 1,8 трильйонів доларів США.

Частка Ірану на світовому нафтохімічному ринку становила 2,4% і в 5-ій п'ятирічною програмою розвитку країни (2011-2015 рр.) Заплановано довести цей показник до 4,9%. На нафтохімічному ринку Близького і Середнього Сходу частка Ірану склала 23,4% і до 2020 року планується довести цей показник до 41%.

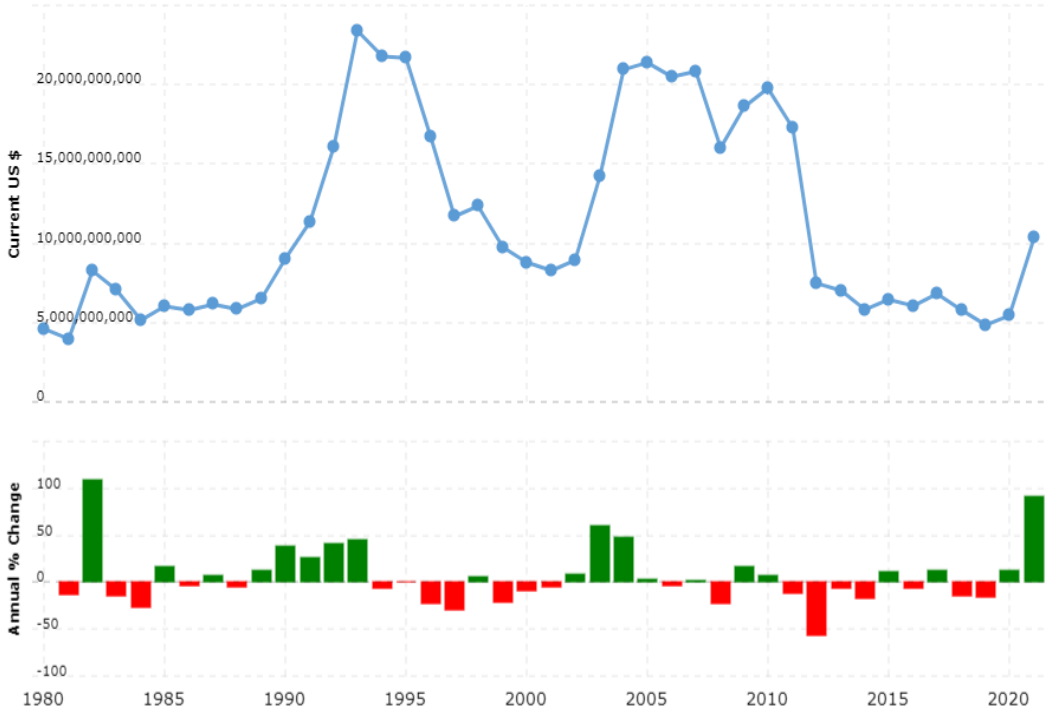

Рис 5.8. Зовнішній борг Ірану [11]

Оскільки надходження до державного бюджету країни тісно пов'язано з світовими цінами на нафту, то можна спостерігати високий рівень невизначеності у сфері публічних фінансів.

Так відновлення світового попиту на нафту разом зі збільшенням експорту нафти з Ірану у 2021 р. призвело до зростання видобутку нафти на 10,1 % в порівнянні з аналогічним періодом 2020 р. Разом з тим з огляду на санкції, спостерігається значне падіння експорту. Крім того, має місце зміна переліку країн-імпортерів. (рис. 5.9.)

Економіка Ірану продовжила поступове відновлення у 2021/2021 рр. після відновлення внутрішнього та зовнішнього попиту. Валовий внутрішній продукт (ВВП) Ірану зріс на 4,7 % в 2021/22, відзначаючи зростання сім кварталів поспіль у річному вимірі.

Відновлення світового попиту на нафту разом зі збільшенням експорту нафти з Ірану призвело до значного зростання видобутку нафти на 10,1 відсотка в порівнянні з аналогічним періодом минулого року.

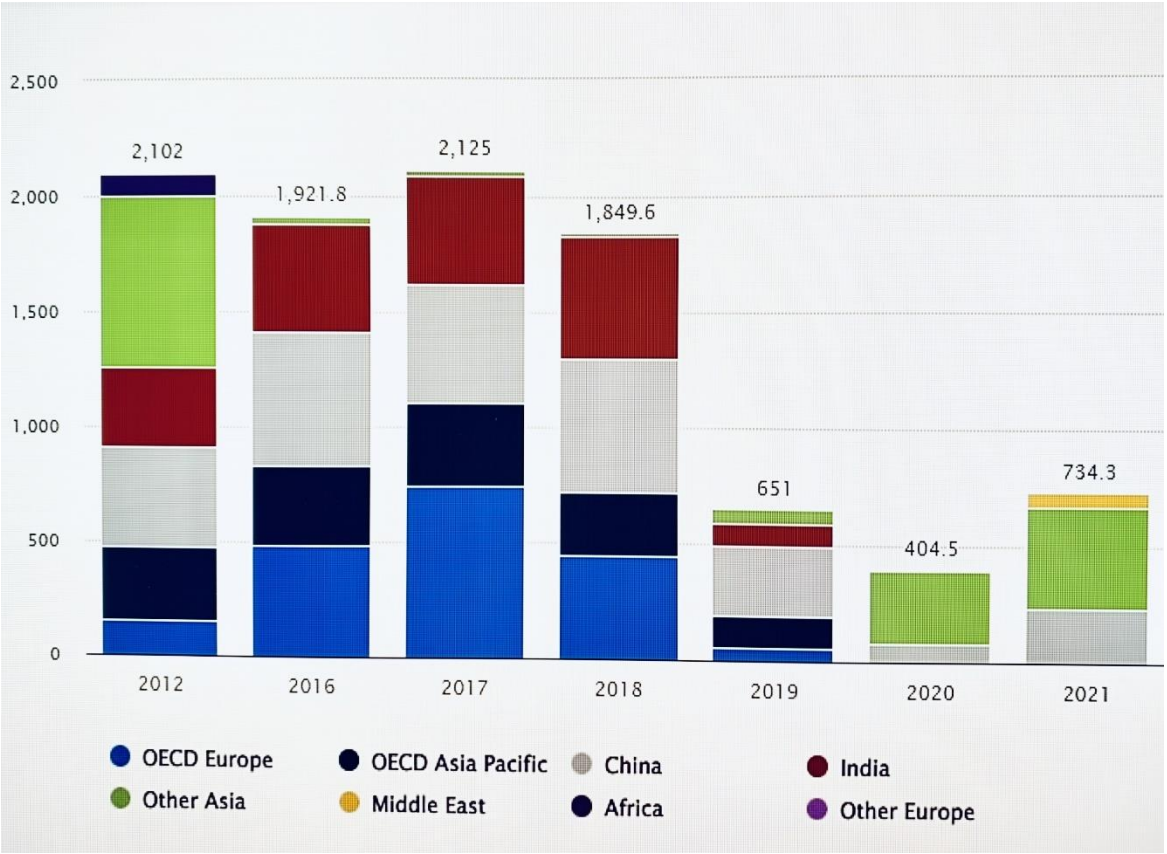

Рис. 5.9. Експорт нафти з Ірану в усьому світі за регіонами з 2012 по 2021 рік (тис. барелей в день) [12]

Менш суворі заходи стримування та прискорене розгортання вакцинації призвели до розширення послуг на 6,5 відсотка — основного рушія ненафтового зростання (3,9 відсотка) у 2021/22. Однак безпрецедентна посуха та дефіцит енергії призвели до скорочення трудомісткого сільського господарства та будівництва. Таким чином, незважаючи на два роки економічного зростання, загальна зайнятість ще не відновилася до свого допандемічного рівня, особливо серед жінок.

Розрив у доходах населення залишається значним. Доходи найбільш забезпечених 10-ти відсотків населення перевищують доходи 10-ти відсотків найбільш малозабезпеченого населення країни приблизно в 11 разів.

На Іран припадає два відсотки від загального обсягу світових запасів корисних копалин. В Ірані є поклади 12 металевих і 36 неметалевих руд. За даними Організації розвитку та модернізації гірничорудної промисловості (ІМІДРО), Іран займає друге місце в світі за запасами цинку на сьомому - по запасах міді. [13]

Нафтохімічна промисловість Ірану очікує збільшення доходів до 37 млрд. доларів до 2025 р. та до 53 млрд. доларів до 2027 р., що підкреслює значний вплив цієї галузі на економіку країни в цілому. Нафтохімічна промисловість Ірану в 2025 р. буде споживати близько двох млн. барелів сирої нафти на день. До 2027 р. споживання зросте до еквівалента понад 2,3 млн. барелів сирої нафти на

день. Наразі в нафтохімічну галузь інвестовано близько $80 млрд, а загальні інвестиції в програму досягнуть $85 млрд до 2027 року [14].

Іран в умовах санкцій. Іран знаходиться під дією санкцій з часів Ісламської революції 1979 р., що поширюються на різні сфери економічної діяльності: заборона на ведення бізнесу з Іраном, на кредитування, повне блокування фінансових операцій з відключенням від системи SWIFT, заборона на торговельні операції, постачання ліків, обладнання та запчастин, нафтове ембарго тощо.

Блокування інвестицій в нафтогазову галузь призвело до технологічного відставання: середній коефіцієнт вилучення нафти на родовищах Ірану один з найнижчих в світі. Санкції обмежують розвиток економіки, включаючи машинобудування, судноплавство, текстильну промисловість, фармацевтику, і стали причиною високої інфляції і безробіття.

Наразі акцент робиться на переробці нафти і виробництві товарної продукції, а не на експорті сировини. У 2021 р. у структурі ВВП на нафтовий сектор припадало менше 8%, сектор послуг 58 %.

У відповідь на санкції верховний лідер Ірану аятолла Алі Хаменеї оголосив «економічний джихад». Основні його положення:

- примноження ВВП науковими засобами;
- розробка інноваційних технологій для зменшення залежності від сировинного сектора;
- інфраструктурний розвиток за рахунок працьовитості народу і природних багатств.

Країна почала одночасно прискорено розвивати внутрішнє виробництво, щоб замістити недоступний імпорт, і знижувати залежність від експорту сирої нафти за рахунок активного збільшення переробки нафти і газу, а також розвитку нафтохімії. Іран має 25% виробничих потужностей нафтохімічної промисловості Близького Сходу та 2,5 % світових потужностей для виробництва основних нафтохімічних продуктів, таких як бензол, що робить його другим за величиною виробником основних нафтохімічних продуктів на Близькому Сході після Саудівської Аравії.

Досить велика кількість держав не приєдналися до санкцій, у тому числі Китай, Індія, Росія, Південна Корея і Туреччина, зайняли місце Євросоюзу і США у зовнішній торгівлі Ірану.

Ряд сусідніх арабських країн і Туреччина взяли на себе роль посередників у зовнішній торгівлі, і навіть європейські концерни продовжують працювати з Іраном через компанії з цих країн-посередників. Об'єднані Арабські Емірати стали головним транзитером іноземного імпорту в Іран. На частку ОАЕ доводиться майже чверть імпортних потоків, торгівля через порт Дубай перевищує прямі поставки з Китаю та Індії.

Лише 20% території Ірану (в основному в прикаспійських районах і на північному заході) придатне для землеробства. І коли через санкції постало питання про термінове заміщення імпортного продовольства, іранська система

держуправління і стимулювання сільгоспвиробників показала дуже високу ефективність. Повна компенсація вартості насіння для фермерів, держзакупівлі продовольства без посередників, програми іригації і введення нових орних земель дозволили в короткі терміни добитися продовольчої незалежності.

Економічний дирижизм Тегерана проявляється через планування виробництв, тотальний контроль, цінову політику, розподіл сировини і обладнання підприємствам. Слідом за сільським господарством імпортозаміщення почалося в машинобудуванні, в тому числі автомобільному. Іранський концерн Khodro, що випускає в рік більше 1 млн легкових автомобілів, вантажівок і автобусів, вийшов за обсягами на перше місце в Західній Азії і має складальні виробництва в Азербайджані і Білорусії.

Різко посилився військово-промисловий комплекс, засоби на переозброєння армії країна не шкодувала, і в підсумку Іран отримав власні сучасні системи озброєння, не набагато відстають від пропонуються до покупки західних аналогів. Успіхи ракетно-космічної індустрії в створенні ракетоносіїв і виведенні на орбіту власних супутників - це також заслуга іранських інженерів і вчених з наукових центрів в Тегерані і Ісфахані. Керівництво країни розглядає прорив в космос не тільки як заявку на лідерство в ісламському світі, але і як стимул для розвитку сучасної освіти та вдосконалення науки, техніки і технологій.

Перебудова базових галузей. Іран зацікавлений у технологіях, спрямованих на підвищення продуктивності нафтогазовидобування і ступеня видобування вуглеводнів з родовищ.

Нафтова, газова, нафтогазопереробної, а також нафтохімічна галузь залишаються для Ірану базовими. У газовій галузі "магістральними" проектами є ті, які пов'язані з транспортуванням блакитного палива в стратегічних напрямках - газопроводи в Пакистан, Оман, Ірак і Туреччину (для подальшого експорту в Європу). Розрахунок робиться в основному на інтенсивний розвиток найбільшого газового родовища Південний Парс на шельфі в Перській затоці і підприємств в прибережній зоні.

У пошуку альтернативи доходам від нафти Іран прийняв рішення використовувати своє геостратегічне положення для транзиту товарів і сировини з Росії, країн Європи та Центральної Азії до південних портів Перської затоки і далі в країни Південної Азії і Африки і назад, а також зі Сходу Азії в порти держав Середземномор'я. У зв'язку з цим урядом приймається ряд програм з будівництва та реконструкції залізниць і автомобільних доріг від кордонів Туркменії і портів Каспійського узбережжя до портів Перської затоки, розвитку логістичної інфраструктури уздовж трас і в самих портах. У прибережних районах, в тому числі в Абадані, Чабахар, Ензелі, створені вільні економічні зони з привілейованої системою податків, митних зборів і візового режиму. У них уже працюють десятки компаній, в основному з країн Азії та Близького Сходу.

Перспективи гірничодобувної галузі і металургії. В даний час Іран займає 15-у позицію в світі за обсягом запасів корисних копалин. На нього припадає 7% світових запасів, а за оцінкою міністерства промисловості, шахт і торгівлі Ісламської Республіки, в вартісному вираженні вони оцінюються більш ніж в $ 700 млрд. Причому як іранські, так і міжнародні експерти вважають, що Іран незабаром має всі шанси увійти в десятку найбільших власників запасів мінеральних ресурсів у світі, а його гірничодобувна галузь - стати однією з найперспективніших.

У країні є родовища 68 мінералів промислового значення. Їх доведені запаси становлять понад 37 млрд тонн, а потенційні оцінюються в 57 млрд тонн. Іран володіє великими родовищами вугілля, залізної руди, міді, свинцю, цинку, хрому, урану і золота.

В останні десятиліття іранські виробники стикаються з серйозною нестачею сировини, особливо для металургійного виробництва. Згідно з урядовим 20-річному плану (2005-2025) розвитку гірничодобувної галузі в неї планувалося залучити в цілому до $ 40 млрд іноземних інвестицій. Розробка власних мінеральних ресурсів повинна служити цілям збільшення до кінця 2025 року щорічного виробництва сталі до 55 млн тонн, міді - до 800 тис. Тонн, алюмінію - до 1,5 млн тонн, цинку - до 300 тис. Тонн і золота - до 5 тонн.

Програма з розвитку енергетики. Іран поставив перед собою завдання: за десятиліття, яке закінчується в 2026 році, збільшити свої потужності з вироблення електроенергії (крім АЕС) до 47-50 тис. МВт. Але вже в найближчі п'ять років Ісламській Республіці конче потрібна потенціал по виробленню 26,5 тис. МВт.

Планується введення в експлуатацію 14 гребель, 55 тисяч га сільськогосподарських угідь будуть забезпечені зрошувальної та дренажної мережею, принаймні 80% з яких будуть здійснюватися приватним сектором.

Відповідно до програми розвитку галузі, частка електроенергії, що виробляється альтернативними джерелами, буде неухильно підвищуватися на 7-8% на рік і до 2025 року досягне 38%. Причому 30 тис. МВт можуть проводитися за рахунок енергії вітру, а 10 тис. - За рахунок сонячної енергії.

За даними Організації з атомної енергетики Ірану, до 2025 р. в країні необхідно побудувати 9 нових АЕС, щоб довести генеруючу потужність всіх іранських електростанцій до 100 тис. МВт. До цього моменту приблизно від 8 до 12% загального обсягу електроенергії в Ісламській Республіці повинні вироблятися за рахунок АЕС. Для їх будівництва Іран має намір залучати як внутрішні капіталовкладення приватного сектора, так і іноземні інвестиції.

Розвиток фармацевтики. За роки санкцій і заборон на поставки лікарських препаратів Іран зміг розробити і налагодити їх виробництво у себе, забезпечуючи власне населення багатьма медикаментами. В Ірані розвивалися не тільки підприємства, але і сама фармакологія. Різке зростання фармацевтичного ринку в Ірані спостерігається з 2014 р. Його щорічний оборот досягає $ 1,2 млрд. У галузі працюють 65 спеціалізованих компаній. Іран експортує технології виробництва

багатьох біологічних препаратів в такі країни, як Малайзія і Туреччина, а самі медикаменти поставляє в Росію, Ірак, Вірменію і Казахстан.

За роки санкцій Іран зумів налагодити ефективне сільськогосподарське виробництво. За багатьма видами продуктів країна повністю забезпечує власні потреби, в тому числі по баранині, курятині, яйцях, молоку, вершковому і рослинної олії, широкому переліку овочів і фруктів. Найбільшими покупцями продукції іранського агросектора є Ірак, ОАЕ, Туреччина, Афганістан, Пакистан і Туркменістан.

У номенклатурі експортних товарів переважають такі, як фісташки, кавуни, яблука, помідори, картопля, шафран і фініки. Фісташки - найбільш прибуткова частина експорту. Іран постачає ці горіхи в 45 країн на загальну суму $ 1,5 млрд. IPI є крупним виробником та експортером шафрана. На нього приходиться 96% світового ринку. Щорічний експорт складає $300 млн.

Подолання довгострокових викликів розвитку, включно з потрясіннями, що наближаються до зміни клімату, потребує комплексного пакету економічних реформ, доповнених адекватними заходами соціального захисту. Економічну політику можна краще спрямувати на створення вкрай необхідних робочих місць. Цього можна досягти за рахунок інвестицій в інфраструктуру, особливо в слаборозвинених регіонах, стимулювання діяльності приватного сектора через покращення бізнес-середовища та зменшення втручання в ціноутворення, що спотворює ціноутворення. Щоб подолати потенційний вплив реформ на доходи та розподіл, найбільш вразливі домогосподарства мають бути захищені за допомогою добре цільових соціальних трансфертів.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність регуляторної функції держави та її вплив на економічний розвиток.
2. Яким чином пов’язані параметри перерозподілу ВВП через бюджет та розвиток економіки?
3. Яким чином реформи у КНР сприяли його економічному розвитку?
4. У чому полягають проблеми економічного зростання Китаю?
5. Порівняйте вислови, приведені у табл. 5.1. з основними показниками економічного зростання та розвитку. Яким чином ідеї, висловлені політичними лідерами кореспондуються з отриманими результатами? Обґрунтуйте свою відповідь.
6. Оцініть результати проведених реформ у СРВ.
7. Якими би були результати економічного розвитку Ірану без санкцій? Яким чином у цьому випадку мали би бути скориговані стратегії розвитку?

Література:

1.Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки: Навч. посібник / Д. М. Стеченко. – К.: Знання, 2007. – 271 с.

2.Господарський Кодекс України / Верховна Рада України, від 16 січня 2003 року № 436-IV, стаття 10.

3. Адамовська В.С. Механізм державного регулювання економіки та вибір напряму економічної політики в сучасних умовах господарювання. Державне управління: удосконалення та розвиток № 4, 2017 http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1063

4. Vlieghere M. The Path to Sustainable Growth : Lessons from Twenty Years of Growth Differentials in Europe [Electronic resource] / M. Vlieghere, P. Vreymans. – Access mode: http://workforall.net/the_path_to_sustainable_growth.html.

5. Шульга Є. Зниження урядових витрат має стати основним критерієм українських реформ. Центр соціально-економічних досліджень CASE Україна https://cost.ua/content/uploads /sites /2/ 2021 /05/ Case_rozmir-derjavy_imprimatur.pdf

6. Гальма економічного зростання. Дзеркало тижня. Україна. № 1282. 15-21 лютого 2020 р. https://zn.ua/ukr/macrolevel/galma-ekonomichnogo-zrostannya-339315_.html

7. Børge Brende, Bob Sternfels Resilience for sustainable, inclusive growth. Risk & Resilience. https://www.mckinsey.com/capabilities/risk-and-resilience/our-insights/resilience-for-sustainable-inclusive-growth#/

8.Ketian Zhang Bringing the Economy Back In: Economic Development and China's Grand Strategy Journal of Indo-Pacific Affairs, Air University Press https://www.airuniversity.af.edu/JIPA/Display/Article/2889909/bringing-the-economy-back-in-economic-development-and-chinas-grand-strategy/

9.Vietnam's Development Strategy for Next Decade Must Put Productivity Growth Front and Center: Report. https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/05/27/vietnams-development-strategy-for-next-decade-must-put-productivity-growth-front-and-center-report

10. The World Bank In Vietnam. https://www.worldbank.org/en/country/vietnam/overview

11. Iran External Debt 1980-2023 https://www.macrotrends.net/countries/IRN/iran/external-debt-stock

12. Iran's oil exports worldwide by region from 2012 to 2021https://www.statista.com/statistics/264170/oil-exports-of-iran-by-region-2008/

13. Iran Industrial Production https://www.ceicdata.com/en/iran/industrial-production/industrial-production-petrochemical-products

14. Umud Shokri Iran's Petrochemical Development: A Challenge to Saudi Arabia? Gulf International Forum. https://gulfif.org/irans-petrochemical-development-a-challenge-to-saudi-arabia/

ТЕМА 6. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ КРАЇН З КОНСТИТУЦІЙНОЮ МОНАРХІЄЮ

6.1.Роль монархії у внутрішній та зовнішній політиці держави
6.2.Особливості зовнішньої політики скандинавських монархій.
6.3.Стратегії економічного розвитку арабських монархій
6.4.Досвід реалізації стратегій економічного розвитку Великої Британії

6.1. Роль монархії у внутрішній та зовнішній політиці держави

У світі налічується 230 держав і самоврядних територій, що володіють міжнародним статусом. З них 38 країн з конституційною монархією, 7 - з абсолютною монархією. Разом з тим монархічна система продовжує зазнавати змін і віддалятися від історичних аналогів.

Монархії напрочуд поширені в усьому світі. У 1800 році у світі було 11 монархій. Станом на кінець 2016 року було 43 монархії, включаючи ті, що входили до Британської Співдружності, або 29 без них (див. рис. 1). Тим часом кількість республік збільшувалася набагато швидше, а 21 країна ліквідувала монархію. Серед монархій конституційний тип був більш поширеним, ніж абсолютний тип, починаючи з 1848 року (Рис. 6.1.).

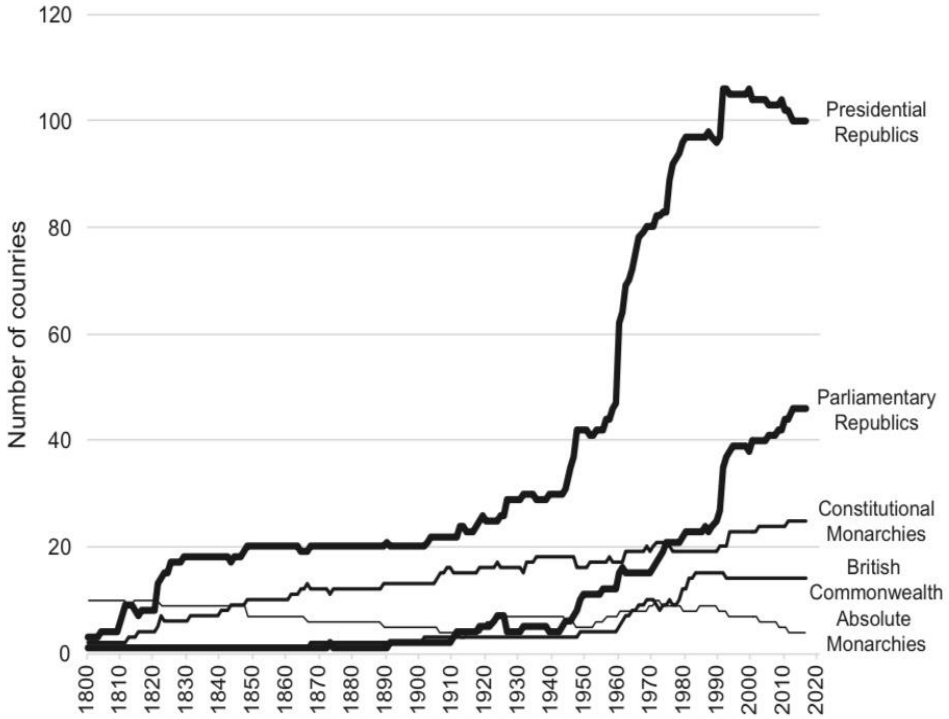

Рис.6.1. Республіки та монархії 1800-2016 рр. [1]

Особливостями сучасних монархій можна вважати їх нетиповість, яка має ряд проявів: влада монарха обмежена у багатьох сферах; з юридичної точки зору монарху належать широкі повноваження, але скористатися ними він не може

(Велика Британія, Нідерланди, Швеція, Японія); у конституційній монархії монарх можливості монарха обмежені його авторитетом і впливом, що допомагає забезпечувати зв'язок з демократичними інститутами [2].

На відміну від конституційних монархій, що мають місце в Європі та пов'язані з культурою та традиціями, абсолютні монархії досі функціонують здебільшого в Азії (одна у Африці) та зберегли свою стійкість завдяки соціально-економічному підґрунтю, суспільно-політичній свідомості, культурно-історичній спадщині та відсутності протиріч стосовно форми державного правління. Досить часто монарх сприймається не тільки як глави держави, але і як її символ і навіть бренд.

Абсолютна монархія зразка XVIII-XIX ст. наразі зберіглася в Омані та Брунеї і характеризується всеосяжною повнотою державної влади монарха. Функції представницьких органів виконують дорадчі підрозділи, що підпорядковані монарху.

Якщо раніше передача влади правонаступникові була можлива тільки після смерті монарха, то зараз навіть абсолютні монархії впровадили певні демократичні інститути, характерні для європейських країн. Так наприклад в Йорданії влада розподілена між королем і парламентом, а форма правління ідентифікується як дуалістична монархія.

Виборна монархія Малайзії базується на виборах верховного правителя на термін п'ять років з правителями султанатів. В ОАЕ функції глави держави здійснюються Вищою радою семи правителів еміратів (кожне князівство являє собою абсолютну монархію і зберігає значну самостійність) і главою союзу, що обирається строком на п'ять років з -поміж членів Вищої ради і якого інколи деякі державознавці називають президентом («виборним монархом»). В Європі така форма існувала тільки в Речі Посполитій до її розділу в XVIII ст. Виборна монархія (монархічна республіка) поєднує елементи монархії і республіки.

В азіатських монархіях Перської затоки діє так званий клановий принцип престолонаслідування, коли монарха обирає сім'я (Катар, Саудівська Аравія).

Берн С. Вважає що багато монархів виконують роль міжнародних послів, презентуючи свою країну за кордоном та представляючи собою престижний національний бренд. Це стимулює довіру до їхньої країни та дає поштовх для розвитку торгівлі [3].

На думку С. Берна монархія - це не тільки форма правління, але і певна система ідей, які символізують державний і громадський порядок, заснований на принципах і традиціях єдиноначальності. Монархія модернізувалася, адаптувалася до нових умов і, як показує практика, цілком готова до нових трансформацій. Сутність монархії при цьому майже не змінилася, і сучасні монархи максимально намагаються відповідати тим вимогам, які висувалися перед їх попередниками багато років назад. Це дозволяє підтримувати на належному (іноді дуже високому) рівні статус самого інституту монархії, репутацію панівної династії і, як наслідок, національну державність в цілому

6.2.Особливості зовнішньої політики скандинавських монархій

Оскільки у середні XIV ст. три королівства — Данія, Норвегія і Швеція — створили єдиний союз, закріплений Кальмарською унією (1397-1523р р.), то і наразі можна прослідкувати спільний вектор формування та розвитку зовнішньої політики цих країн.

Королівство Данія (Kongsríki Danmarkar). Відповідно до Конституції Королівства законодавча влада здійснюється спільно королем та Фолькетингом (парламентом), а виконавча - королем. Король володіє верховною владою з усіх питань, у тому числі і зовнішньої політики, та реалізує свою владу через міністрів, які утворюють Державну Раду для обговорення важливих законопроектів. Акти уряду вступають у силу після згоди монарха, а згода Фолькетингу потрібна на ті зовнішньополітичні дії, що стосуються зменшення чи збільшення території Королівства та денонсації договорів, які були підписані зі згоди Фолькетингу.

Королівство Норвегії (Kongeriket Norge). Відповідно до Конституції виконавча влада закріплюється за монархом, який самостійно обирає Державну раду (уряд) та розподіляє повноваження між членами уряду на свій розсуд. Реалізація і безпосереднє здійснення зовнішньої політки належить до відання корони чи здійснюється під керівництвом монарха. Король також є головнокомандувачем збройних сил Королівства. Також король має право укладати мир, підписувати та денонсувати міжнародні угоди, направляти та приймати дипломатичних посланників. Важливі міжнародні угоди укладаються після консультацій зі Стортингом (парламентом). Монарх також формує основні напрями міжнародної політики.

Королівство Швеція (Konungariket Sverige). Згідно з Конституцією, король Швеції виконує представницьку та церемоніальну функції, здійснює закордонні візити, приймає вірчі грамоти послів та бере участь у щорічній церемонії вручення Нобелівської премії. У процесі конституційної реформи 1968–1973 рр. за монархом закріплювалися церемоніальні функції, але король продовжує зберігати за собою певну роль у сфері зовнішньої політики. Король головує на засіданнях Зовнішньополітичного комітету, з ним ведуться консультації стосовно найважливіших справ зовнішньої та внутрішньої політики під час засідання уряду, де також головує король.

Швеція серед скандинавських монархій є найбільш обмеженою в контексті повноважень монарха, але король все ж зберігає за собою певні зовнішньополітичні функції. Монарх, як фігура, до компетенцій якої належить виконавча влада, реалізує виконання зовнішньополітичних цілей та стратегічних зовнішньополітичних інтересів [4].

Для скандинавських монархій характерна різновекторність зовнішньої політики, що передбачає запобігання зближення Східної Європи з Росією, поміркована політика співробітництва з ЄС з боку Норвегії; антифедералістська

політика кооперації в рамках ЄС з боку Швеції та Данії; співробітництво зі США та Канадою.

Основні принципи зовнішньої політики скандинавських монархій:

- Орієнтація на глобалізацію, оскільки добробут залежить від глобальних економічних, соціальних та політичних напрямків розвитку світового співтовариства;
- скандинавські монархії, будучи «малими країнами», претендують на глобальну роль у сучасних міждержавних стосунках
- підтримка населенням зовнішньополітичного курсу, інституту та особи монарха, що дозволяє закріпити за цими країнами імідж принципових акторів у системі міжнародних відносин.
- Впровадження соціально-культурного виміру зовнішньої політики (вручення Нобелівської премії у Швеції, та премії миру в Норвегії, ініціатива створення комісії з довкілля у рамках ООН тощо).

Зіткнувшись із міжнародною конкуренцією, скандинавські монархії розвинули двосторонні комбінації на основі конкуренції та співробітництва у виробничій, соціально-політичній сферах та сфері соціального забезпечення (рис. 6.2).

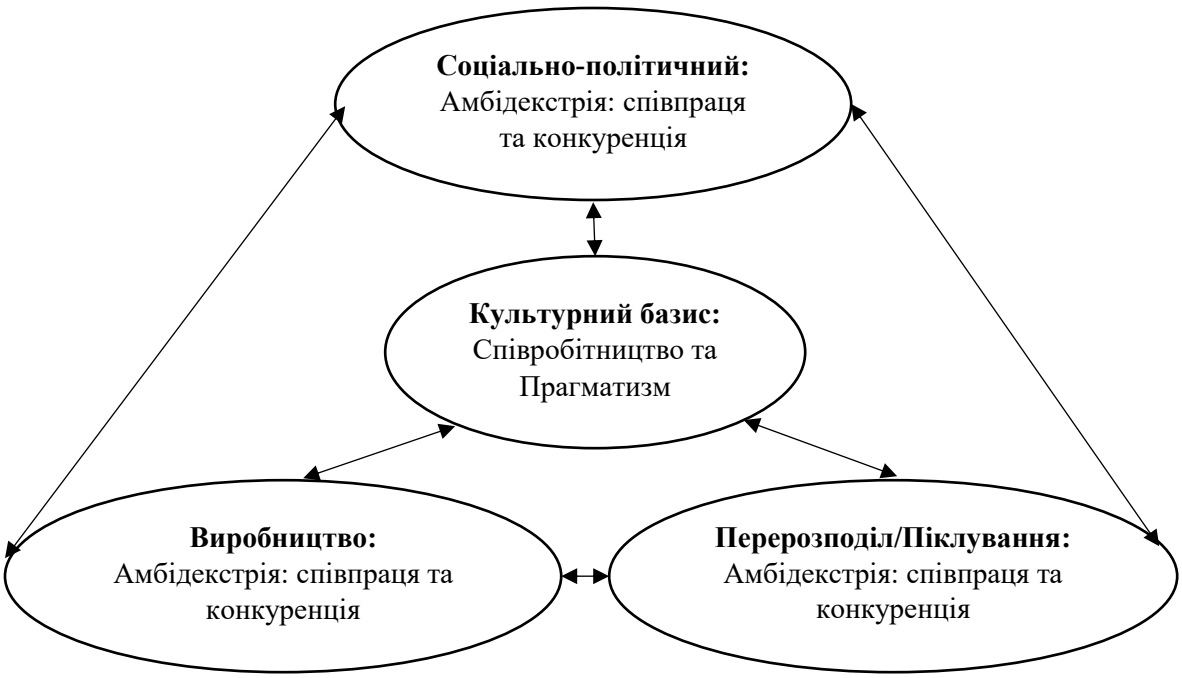

Рис. 6.2. Двосторонність в межах та між суспільними сегментами [3]

У наукових публікаціях так звану скандинавську модель економіки називають скоординованою ринковою економікою або скоординованого капіталізму. Економіки скандинавських країн показали себе як високопродуктивні і соціально-орієнтовані економіки. Дослідники вбачають фактором такого успіху

амбідекстрію скандинавської моделі, тобто здатність поєднувати елементи співпраці та змагання. Скандинавську модель розвитку можна розглядати як двосторонню комбінацію культурно вкорінених стратегій співпраці, які є конкурентними.

6.3.Стратегії економічного розвитку арабських монархій

Незважаючи на притаманність арабським монархіям середньовічних феодальних ознак та клерикалізму, в досить складних і гострих ситуаціях вони здатні обертатись потужним і ефективним інструментом стабілізації суспільства й відносин із сусідами. Ця форма правління ще володіє необхідним для її функціонування політичним і соціальним потенціалом. Об'єктивні вимоги глобалізаційного процесу невпинно підштовхують арабські абсолютні монархії до трансформації у монархії конституційні [6].

Серед восьми арабських монархій мають місце чотири абсолютні монархії: Катар, ОАЕ, Оман та Саудівська Аравія. Чотири інші форми правління є обмеженими монархіями: Бахрейн – конституційна монархія, Марокко – дуалістична монархія, Кувейт – квазіконституційна монархія, Йорданія – перехідний формат між дуалістичною і парламентською монархіями (табл. 6.1.).

Таблиця 6.1.

Порівняльні ознаки монархій [6, 58]

Ознаки арабських абсолютних монархій	Ознаки арабських обмежених монархій
▪ держава має конституцію і є абсолютною монархією; ▪ юридичне закріплення конституціями принципів абсолютної монархії; ▪ проголошення ісламу державною релігією; ▪ проголошення Корану, Сунни й шаріату основою правової системи; ▪ підміна законодавчих органів консультативними і дорадчими; ▪ проголошення конституціями прав людини без їх практичної реалізації; ▪ форми абсолютних монархій: абсолютна монархія, теократична, обмежена особливого типу або урізана монархія; ▪ поєднання принципу виборності та успадкування влади; ▪ співіснування рис абсолютної і дуалістичної монархії; ▪ октройованість конституцій правителями з метою врегулювання діяльності монархічного виконавчого і дорадчого апарату;	▪ як і абсолютним, конституційним монархіям Арабського Сходу властиве розмаїття типів: просто конституційна монархія, дуалістична монархія, проміжна між дуалістичною і парламентарною монархією; квазіконституційна монархія; ▪ поєднання рис дуалістичних і парламентарних монархій; ▪ відсутність чітких ознак відмінності дуалістичної монархії від парламентської монархії; ▪ узаконення спадкоємства династичної влади; ▪ тенденція проявів абсолютистських форм правління і свідомого прагнення до них; ▪ зловживання монархами правом розпуску парламенту; ▪ запровадження правителями надзвичайного стану без визначеного терміну; ▪ затвердження конституціями ісламу державною релігією;

▪ ідея верховенства шаріату та ісламського віровчення; ▪ гальмування суспільного розвитку клерикальними силами; ▪ виникнення і посилення тенденції відчуження держави від суспільства; ▪ наявність у системі управління елементів феодального свавілля; ▪ свавільне припинення правителями дії конституцій на невизначений термін.	▪ фактична перевага владних повноважень правителя в дуалістичних монархіях над передбаченими конституцією; ▪ октройованість конституцій в обмежених монархіях (як і в абсолютних); ▪ значне обмеження законодавчих і контрольних повноважень глави держави в парламентській монархії;

Сучасні абсолютні монархії мають свої конституції, які використовуються в інтересах правлячих еліт. Октройовані (від фр. octroyer — жалувати, дарувати) та змінені правителями без контролю з боку громадськості, вони забезпечують монархічній владі широкий простір для боротьби за збереження повноважень монархів. Основні закони декларують, що над ними підноситься Коран і Сунна, а шаріат є найважливішим джерелом права. Використовуючи їх, правителі абсолютних монархій прагнуть зберігати цю систему правління, а обмежених – повернути абсолютизм.

Виділяють низку факторів, що впливають на збереження та розвиток абсолютних монархій: релігія, збереження традиційних устоїв, недостатній рівень економічного розвитку, пристосування до сучасних умов тощо.

Монархічні арабські держави змушені адаптувати механізм влади і політичну надбудову до глобальних тенденцій світового розвитку, використовуючи наявні природні ресурси та акумулюючи фінансові активи для реалізації амбітних інвестиційних проєктів. В умовах адаптації до сучасних умов , авторитарні монархії формують власні інститути, інтегруються у міжнародні та регіональні організації.

Всі арабські монархії розробляють стратегії довгострокового розвитку. Їх реалізація має на меті зниження залежності економічного розвитку від видобутку і експорту енергетичних ресурсів і створення нових сучасних наукомістких галузей економіки, добитися стійкого розвитку, прискорити темпи соціальних та економічних перетворень. Конкретні цілі кожної з цих програм відрізняються один від одного через відмінності в потенціальних можливостях арабських монархій, та досягнутих результатів в процесі здійснення модернізації (табл.6.2, 6.3.)

Фактори, що впливають на необхідність довгострокового планування.

Різке зниження цін на нафту в 2014 р. Хоча частка ненафтових секторів у ВВП цих країн неухильно підвищується, їх експорт та державні доходи продовжують залежати від нафти і газу, тому у всіх стратегіях однією з найважливіших економічних завдань названа ***диверсифікація***.

Різке зростання населення. У структурі населення арабських країн Затоки превалюють молоді люди. Так, в Катарі особи у віці від 16 до 40 років становили

67% загальної чисельності населення країни, в Омані діти до 15 років становлять третину всього населення.

Таблиця 6.2.

Способи досягнення цілей

Саудівська Аравія	**Бахрейн**
Входить до G 20	Продовження реформ, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності
Способи досягнення цілей	
Розвиток науки, технологій, інновацій, приватного сектора, удосконалення кадрової політики, підвищення рівня кваліфікації робочої сили, розширення участі жінок у трудовій діяльності, розвиток людського капіталу	
Домінуюча роль держави в умовах сильного державного підприємництва і переважно адміністративних методів регулювання економіки в цілому і держсектору зокрема при всіх наявних диспропорціях і протиріччях	

Основні напрями економічних стратегій країн З 1970-х рр.:

- Створення сучасної індустріально розвиненої економіки на основі нафтогазового сектора, нафтохімії та інших виробництв, за рахунок провідну роль державного фінансування і підприємництва, за яким слід приватний сектор.
- Побудова суспільства з високим рівнем добробуту.
- Зниження залежності ВВП від експорту нафти.
- В частині зовнішньоекономічної стратегії - збереження своєї ролі на світовому ринку нафти як надійних постачальників, інвестування в підприємства і проекти за кордоном, підтримання зарубіжних валютних резервів урядів.

З 1990-х рр. - початку 2000-х рр .:

- Перетворення національної економіки в одну з найбільш передових серед інших країн за світовими рейтингами зручності ведення бізнесу та інвестування.
- Прискорене створення основ інноваційної економіки.

У 2009-2014 р.:

- Поворот до заходів економії і зниження бюджетного субсидування, в т. ч. субсидій для населення.
- Введення нових джерел державних доходів через податки і збори.
- Розширення приватизації (включаючи плани приватизації в рамках найбільшої нафтової компанії Saudi Aramko, без втрати контролю держави над даною компанією).

Таблиця 6.3.

Стратегії окремих країн

Бахрейн	**Катар**
Економічне бачення 2030	***Катар. Національне бачення 2030***
Перехід від економіки, що базується на нафтових багатствах, до продуктивної, конкурентної на глобальному рівні економіки, керованої державними органами і стимульованої передовим приватним сектором.	Тільки всесторонній розвиток жителів держави Катар дозволить створити процвітаючу державу. Удосконалення систему освіти і охорони здоров'я, розвиток робочої сили.
Бачення Кувейта 2035	***Стратегія майбутнього ОАЕ 2026***
Перетворення Кувейту у фінансовий і торговий центр регіону, привабливий для іноземних інвестицій, де приватний сектор стане локомотивом активності, переважатиме конкурентний дух, зросте ефективність завдяки підтримці з боку держави, а також зміцненню ідентичності суспільства, здійснення розвитку людського капіталу, розбудови інфраструктури, передового законодавства.	Стратегія зосереджена на трьох основних стовпах: нова операційна модель для уряду, розбудова національної спроможності та визначення стратегічних пріоритетів на майбутнє, кожен із яких включатиме завдання, які мають бути реалізовані протягом певного періоду часу
Оман	**Саудівська Аравія**
Бачення Оману 2040	***Бачення 2030***
Зростання ВВП 6% в рік. Ненафтові сектора повинні складати 93% ВВП. Диверсифікація економіки повинна здійснюватися шляхом розвитку: туризму, логістики, обробної про-промисловості, рибальства і видобувної промисловості. Збільшити чисельність громадян, зайнятих в приватному секторі до 42% і збільшити частку іноземних інвестицій у ВВП до 10%	Переміщення з 25-го місця на місце в першій десятці. Поштовх розвитку відновлюваної енергії, гірничодобувної промисловості, металургії, туризму, військової промисловості. Створення цифрової інфраструктури, логістичної забезпеченості та модернізації транспорту як залізничного, так і морського. Створюється науково-технічна база, покликана впроваджувати нові технології і сприяти розвитку наукомістких галузей.

6.4. Досвід реалізації стратегій економічного розвитку Великої Британії

За обсягом ВВП у 1,96 трлн. британських ф. ст. у 2020 р. економіка Сполученого Королівства посіла п'яте місце у світі після США, Китаю, Японії та Німеччини та друге місце в Європі після Німеччини.

Економіка Сполученого Королівства характеризується високою якістю життя та диверсифікацією. Основний внесок у ВВП Сполученого Королівства складають послуги, туризм, будівництво та виробництво. Сектор послуг, який включає розважальні послуги, фінансові послуги та послуги роздрібної торгівлі, робить найбільший внесок в економіку Сполученого Королівства, з внеском 72,79 % в 2020 р. Промисловість є другим за величиною внеском із внеском у 16,92 % у 2020 р., сільськогосподарський сектор становить 0,57 %.

У 2020 р. вартість чистого імпорту Сполученого Королівства була на 50 % вищою за вартість його експорту. Велика Британія посідає 12 місце серед країн-експортерів світу та шосте в Європі. Найбільшими торговельними партнерами Сполученого Королівства є Європейський Союз і Сполучені Штати. Машини, транспортне обладнання, хімікати, паливо, продукти харчування, живі тварини та різні товари очолюють список імпортних товарів Сполученого Королівства. Автомобілі, сира нафта, фармацевтичні препарати, електричні машини та механічне обладнання займають перше місце в списку експортованих товарів Сполученого Королівства.

Практикуючи вільну ринкову економіку, економіка Сполученого Королівства отримала рейтинг 78,4 за останнім рейтингом свободи, а економіка була визнана 7-ю найвільнішою у світі та 3-ю серед інших європейських країн у 2021 році. Іншою характеристикою економіки Сполученого Королівства є її відкритий ринок. Відкритий ринок — це ринок в економіці, який має невеликі обмеження або не має жодних обмежень щодо вільної ринкової діяльності. Експортно-орієнтована економіка, наприклад економіка країн Східної Азії, має Сполучене Королівство як важливий канал через його відкритий ринок. Це призвело до значних інвестицій з таких країн, як Америка та Японія, у торгівлю та місцеве виробництво.

Згідно з оцінками Управління з бюджетної відповідальності, ще до того, як Британія завершила вихід з ЄС наприкінці 2020 року, Brexit зменшив розмір економіки Великобританії приблизно на 1,5%. Це сталося через падіння інвестицій у бізнес та перенесення економічної діяльності до ЄС в очікуванні вищих торговельних бар'єрів(рис. 6.3) [7].

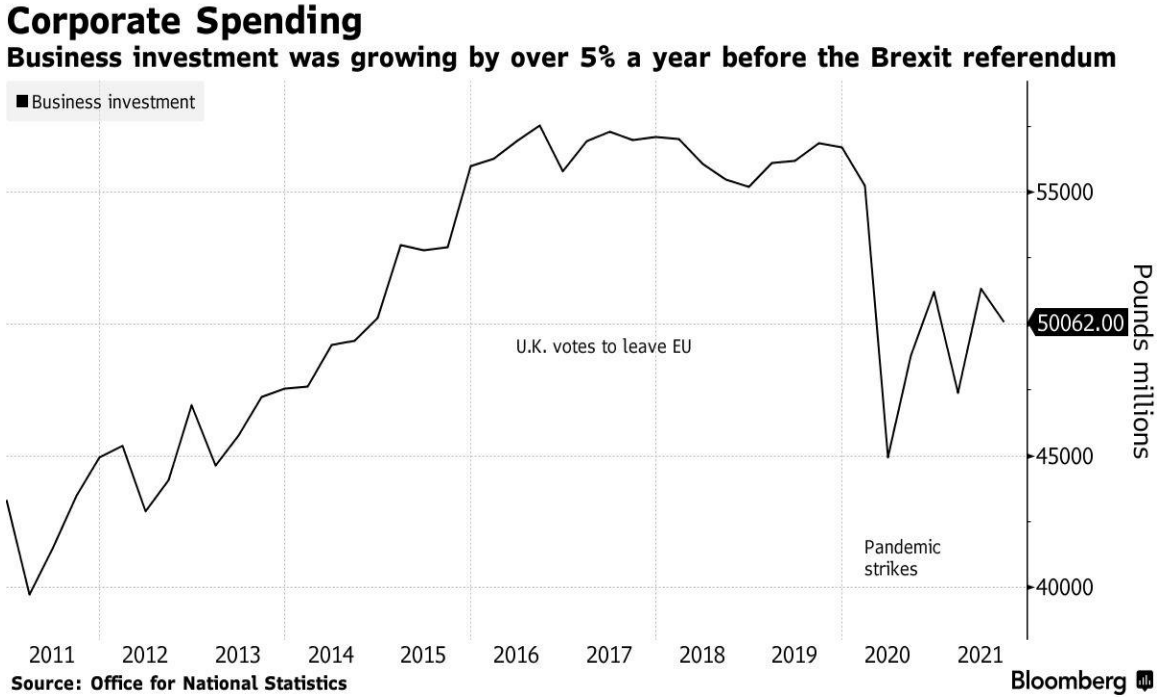

Рис.6.3. Динаміка інвестицій у бізнес Великої Британії.

За даними консалтингової фірми EY, опублікованими у березні 2022 р.:

- Після референдуму про ЄС у Великій Британії 44% (97 із 222) найбільших компаній з надання фінансових послуг у Великій Британії (кількість компаній, що надають фінансові послуги взята із попередньо визначеного списку 222 фірм, які відстежуються за допомогою програми *EY Financial Services Brexit Tracker* оголосили про плани перевести деякі британські операції та/або персонал до ЄС – ця цифра майже подвоїлася з березня 2017 року (53 з 222, 24%) та березень 2021 (95 з 222, 43%)
- Після референдуму 24 фірми публічно заявили, що передадуть трохи більше 1,3 трлн фунтів стерлінгів британських активів до ЄС – цифра, яка залишалася практично незмінною протягом останніх 18 місяців
- Кількість переміщень персоналу до ЄС, пов'язаних з Brexit, була додатково переглянута в сторону зменшення з 7400 у грудні 2021 року до трохи більше 7000 наприкінці березня 2022 року – значно нижче від піку в 12 500, оголошеного в 2016 році [8].

Після введення карантину з березня по липень 2020 р. економіка Сполученого Королівства зафіксувала падіння ВВП на 20,4 % в другому кварталі 2020 р. після падіння ВВП на 22,1 %, зафіксованого в першому кварталі. Це падіння було здебільшого помітним у сфері послуг, будівництві та виробничих секторах, де наслідки обмежень і карантину через COVID-19 були найбільш поширеними. Після подальшого послаблення обмежень у 2021 році економіка Великобританії зросла на 1,1 відсотка за три квартали. Найбільші внески надходять від послуг відпочинку,

гостинності, мистецтва та розваг. Відбулося падіння внесків виробничого та будівельного секторів [9].

Англія є найбільшою країною, що створює ВВП економіки Сполученого Королівства серед чотирьох країн, що входять до Сполученого Королівства, її річний ВВП у 2020 році склав близько 1,9 трлн. британських ф. ст. У тому ж році ВВП Шотландії склав близько 162 млрд. британських ф. ст. ВВП Північної Ірландії склав понад 49 млрд. британських ф. ст., а економіка Уельсу склала понад 76 млрд. ф. ст. [10] . Має місце ряд секторів, які сприяють зростанню ВВП Великої Британії (табл. 6.4.)

Таблиця 6.4.

ВВП Великобританії за секторами

рік	**Послуги (%)**	**Галузь (%)**	**Сільське господарство (%)**
2020 рік	72,79	16.92	0,57
2019 рік	70.9	17.83	0,59
2018 рік	70.5	18.12	0,57
2017 рік	70.4	18.17	0,57
2016 рік	70,68	17.85	0,58

Сектор послуг є найбільшим сектором у Великобританії. Він зробив близько 72,79 % зростання економіки Сполученого Королівства у 2020 р. Сектор послуг включає різні галузі, включаючи галузі роздрібної торгівлі, продуктів харчування та напоїв, розваг, фінансів, ділових послуг, нерухомості, освіти та охорони здоров’я, гостинності та туризму. промисловість. За останні п'ять років він зробив найбільший внесок в економіку Великобританії. Виробництво та промисловість є другим за величиною сектором економіки, який склав 16,92 відсотка у 2020 році та в середньому 17,8 відсотка за останні п’ять років [11].

Внесок сільського господарства в економіку в 2020 році склав 0,57%, а за останні п’ять років – у середньому 0,57 %. Це робить сільськогосподарський сектор найменшим вкладником в економіку Сполученого Королівства.

Вагомим чинником подальшого економічного зміцнення Великобританії є провідне становище країни у світовій економіці як імпортера та експортера капіталу загалом, і інвестицій зокрема.

Інвестиційна привабливість країни підтверджується Індексом довіри прямих іноземних інвестицій (ПІІ) (FDI Confidence Index), який розраховує міжнародна консалтингова компанія A.T.Kerney. Так, у 2023 р. Великобританія зайняла 5 місце у рейтингу зазначеного індексу і належить до найбільш «привабливих» для інвесторів (рис. 6.4.).

Figure 2

Developed markets account for 19 of the 25 spots on the Index

Source: 2023 Kearney Foreign Direct Investment Confidence Index

До бізнесу та інвестиційних переваг країни належать: прозорий доступ до кредитів, належний захист інвесторів, сприятлива система оподаткування, розвинена зовнішня торгівля, легкі умови закриття бізнесу, а регулююча роль держави загалом залишається значно меншою, ніж у континентальній Європі.

У Великій Британії відсутні обмеження для часток у статутних капіталах британських компаній, які (частки) можуть належати іноземцям. Залучення ПІІ допускається на основі індивідуального дозволу Банку Англії згідно із законом про валютний контроль.

Значна увага приділяється формуванню довгострокових стратегій. 23 листопада 2015 р. уряд Великобританії оприлюднив «Стратегію національної безпеки і Стратегічний огляд в галузі оборони та безпеки», які визначили основні напрями розвитку британських збройних сил та силових структур на період до 2025 року.

1 листопада 2016 р. Була представлена Національна стратегія з кібербезпеки, що визначила цілеспрямовані заходи щодо захисту економіки країни та недоторканності особистого життя громадян Великобританії. У плані містяться такі положення:

• Методи застосування Великобританією автоматизованих систем оборони для підтримки безпеки громадян і ділових підприємств на тлі кіберзагроз, що зростають.

• Надання підтримки галузі кібербезпеки, що розвивається у Великобританії.

• Підготовка першокласних фахівців у галузі кібербезпеки.

• Стримування кібератак, скоєних злочинцями та ворожими суб'єктами.

Національна стратегія з кібербезпеки залучить інвестиційні вкладення у розмірі £1,9 млрд. та реалізується за трьома ключовими напрямками:

1)Оборона: захист критичної інфраструктури у галузі енергетики та и транспорту.

2) Стримування: протидія загрозам кіберпростору Великої Британії.

3) Розвиток: розвиток можливостей країни для відповідності її потенціалу до масштабу кіберзагроз. Планується започаткування нового інституту з дослідження питань кібербезпеки: віртуальної єдиної бази університетів Великобританії.

Планується створити перший Інноваційний центр з кібербезпеки та Інноваційний фонд з кібербезпеки, в рамках якого проводитиметься розробка передових технологій і продуктів, фінансування програм з навчання та сприяння початківцям та науковим колам, щоб вони змогли зробити рентабельними свої новаторські дослідження та залучити інвестиції з приватного сектора.

У травні 2016 р. в Урядовій білій книзі «Успіх як економіка знань» було викладено плани щодо включення британського інноваційного агентства Innovate UK до новоствореного головного органу з досліджень, інновацій та обміну знаннями – UK Research and Innovation (UKRI). Англія є найбільш інноваційною країною Сполученого Королівства, де 54% англійських фірм займаються інноваційною діяльністю, за нею йдуть Уельс (51%), Шотландія (50%) і, нарешті, Північна Ірландія (45%).

Перша п’ятирічна Стратегія дослідження та інновацій Великобританії (UKRI) встановила довгострокові пріоритети високого рівня, що сформульовані у: плані зростання; плані досліджень і розробок (НДДКР); інноваційній стратегії; стратегії R&D людей і культури тощо.

Стратегія UKRI базується на чотирьох принципах змін:

- різноманітність
- підключення
- стійкість
- залучення.

Крім того, стратегія окреслює шість цілей щодо того, як UKRI досягне своїх амбіцій: співпраця з урядом та партнерами в усьому секторі для сприяння людям світового рівня та кар’єрам, місцям, ідеям, інноваціям та впливу, за підтримки UKRI як організації світового рівня:

1) Люди та кар’єра: зробити Великобританію найпривабливішим місцем для талановитих людей та команд з Великобританії та всього світу.

2) Ідеї: Просування кордонів людських знань та інновацій, дозволяючи Великій Британії використовувати можливості нових дослідницьких тенденцій, мультидисциплінарних підходів, нових концепцій і ринків.

3) Позиція: Забезпечення позиції Великої Британії як світової провідної нації з досліджень та інновацій з видатними установами, інфраструктурою, секторами та кластерами по всій країні.

4) Інновації: Реалізація урядового бачення Великої Британії як інноваційної нації шляхом узгоджених дій Innovate UK та UKRI загалом.

5) Впливи: Зосередження британської науки та інновацій світового рівня для вирішення глобальних і національних викликів, створення та використання технологій завтрашнього дня та побудови швидкозростаючих бізнес-секторів майбутнього.

6) Організація світового рівня: Зробити UKRI максимально ефективним, це може бути ефективна та гнучка організація [12].

Оприлюднена у травні 2022 р. стратегія міжнародного розвитку ставить за мету сприяння торгівлі та інвестиційним проектам під прапором «Британських інвестиційних партнерств». Ця стратегія переглядає підхід Великобританії до міжнародного розвитку в світлі цього нового контексту, спираючись на Інтегрований огляд. Прогрес до більш безпечного та процвітаючого світу потребує всіх наших можливостей – нашого дипломатичного впливу, торгової політики, оборони, розвідки, ділових партнерств і досвіду розвитку – для побудови міцних партнерських відносин на рівні країни та ефективних глобальних альянсів.

Відповідно до даної стратегії британський підхід до розвитку характеризується:

- терпінням, яке допомагає партнерам вирішувати структурні проблеми, з якими вони стикаються, створюючи міцні економічні та соціальні основи, які лежать в основі довгострокового розвитку
- чутливим партнерством у розвитку країн, реалізуючи національні та двосторонні програми відповідно до потреб
- використанням британського досвіду світового рівня для підтримки країн-партнерів шляхом надання порад, обміну уроками та доказами того, що працює, а також побудови партнерства між урядом, бізнесом і громадянським суспільством
- усуненням надмірної бюрократії, пов’язаної з наданням допомоги, надання більших повноважень нашим послам і верховним комісарам і пришвидшення виконання програм на місцях [13].

Питання для самоконтролю

1. Яким чином монархія впливає на внутрішню та зовнішню політику держав з монархічним устроєм?
2. У чому полягають особливості зовнішньої політики скандинавських монархій?
3. Порівняйте стратегії економічного розвитку арабських монархій. Які спільні та відмінні риси їм властиві?
4. Яким чином Британська монархія впливає на розвиток країни та Британської Співдружності?

Література:

1.Mauro F. Guillén. Symbolic Unity, Dynastic Continuity, and Countervailing Power: Monarchies, Republics, and the Economy. Social Forces 97(2) 607–648, December 2018 doi: 10.1093/sf/soy037

2. Чиркін В.Е. Нетипові форми правління у сучасній державі // Держава та право. 1994. № 1. С. 109–116.

3.Stéphane Bern Is Europe's monarchy anachronistic? URL: https://www.euronews.com/my-europe/2012/12/19/is-europe-s-monarchy-anachronistic

4. Чорногор Я. Монархічна форма правління та особливості зовнішньої політики скандинавських країн (на прикладі Данії, Швеції та Норвегії). Дослідження світової політики. Збірник наукових праць. 2009 Вип.48. С.43-52

5. Atle Midttun1 and Nina Witoszek The Competitive Advantage of Collaboration – Throwing New Light on The Nordic Model https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/76208/2019%2Bcomp%2Badv%2Bcollab%2Bstripped.pdf?sequence=5&isAllowed=n

6. Зінченко О. В. Особливості форми правління арабських монархій (порівняльний аналіз) // Вісник Національної академії правових наук України. – 2018. – Т. 25. – № 1. – С. 50–64.

7. Joe Mayes Just a Year of Brexit Has Thumped U.K.'s Economy and Businesses https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-12-22/how-a-year-of-brexit-thumped-britain-s-economy-and-businesses

8. Sarah Graham EY Financial Services Brexit Tracker: Movement within UK financial services sector stabilises five years on from Article 50 trigger https://www.ey.com/en_uk/news/2022/03/ey-financial-services-brexit-tracker-movement-within-uk-financial-services-sector-stabilises-five-years-on-from-article-50-trigger

9.The Guardian: економіка Великобританії у 2022 році, https://www.google.com/amp/s/amp.theguardian.com/business/2022/jan/02/what-does-2022-hold-for-the-uk- господарство-і-господарства

10. Statista: Gross domestic product of the United Kingdom in 2020, by country https://www.statista.com/statistics/1003902/uk-gdp-by-country-2018

11.Statista: Розподіл ВВП Великобританії за секторами, https://www.statista.com/statistics/270372/distribution-of-gdp-across-economic-sectors-in-the-united-kingdom

12.UKRI Strategy 2022-2027 https://www.ukri.org/wp-content/uploads/2022/03/UKRI-210422-Strategy2022To2027TransformingTomorrowTogether.pdf

13. UK Government/ Foreign, Commonwealth & Development Office The UK Government's Strategy for International Development/ May 2022 www.gov.uk/official-documents.